

EN HANDBOK I UTFORMNING AV FÖRSKOLORS UTEMILJÖER

trädgårdar att lära och leka i

Sara Chronvall

Examensarbete vid
Institutionen för stad och land 30 hp
Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna
Landskapsarkitektur
Vårtermin 2010

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet 2009, nivå avancerad E
EX0533 Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp

© Sara Chronvall, e-post: trolliusx@hotmail.com

Titel: En handbok i utformning av förskolors utemiljöer - trädgårdar att lära och leka i
Nyckelord: *barn, lek, rörelse, hälsa, fysisk hälsa, psykosocial hälsa, förskoleträdgård, förskolegård, förskola, skolgård, skolträdgård, utomhuspedagogik, sinnen, pedagoger, pedagogik*

Handledare: Viveka Hoff & Petter Åkerblom, Institutionen för stad och land, SLU, Ultuna

Extern handledare: Michael Gustavsson, Nacka kommun fastighetskontor

Examinator: Per Berg, landskapsarkitekt, Institutionen för stad och land, SLU, Ultuna

Biträdande examinator: Anna Lenninger, landskapsarkitekt

Foto: Författare där inget annat anges

Tryck: SLU Service / Repro. Uppsala 2010

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

FÖRORD

Detta är ett examensarbete i landskapsarkitektur vid institutionen för stad och land, Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna. Arbetet motsvarar 30 högskolepoäng på E-nivå.

Under landskapsarkitektutbildningen har jag varit intresserad av hur man kan medverka till människors välmående genom att skapa möjligheter till stimulerande, rogivande och gröna utevistelser. Jag har även alltid närt en föreställning om att människor som rör sig i vackra utemiljöer utvecklar ett intresse och engagemang i miljöfrågor. En önskan att göra ett examensarbete inom förskolegårdsgestaltning har vuxit fram då jag insett hur mycket utemiljön har att erbjuda barn. Förskolegårdar är ofta mycket eftersatta och består av en för liten yta. Gårdarna lider även många gånger av ogenomtänkt och tråkig planering.

Själva idén till att göra ett examensarbete med fokus på förskolegårdar kommer ifrån Michael Gustafsson på Nacka kommuns fastighetskontor. Arbetet görs även i samarbete med honom och jag vill därför tacka Michael för att tagit initiativ och tid till detta arbete.

Mycket av inspirationen och förståelsen för vad en förskolegård och skolgård faktiskt kan vara kommer ifrån kursen ”Odling som pedagogiskt verktyg” som hålls på Torslunda försökstation på Öland. Jag vill därför tacka alla lärare som varit inblandade till att göra denna kurs så inspirerande, framförallt Torsten Kellander som är kursens huvudlärare och eldsjäl.

Jag vill även tacka mina handledare Viveka Hoff och Petter Åkerblom för konstruktiv kritik, tips och idéer. Tack också till Richard Svedberg och Kerstin Chronvall som korrekturläst examensarbetet.

SAMMANFATTNING

Barn i förskoleåldern vistas en mycket stor del av sin vakna tid i förskolan och i dess utemiljö. Detta borde synas i en omsorgsfull planering av förskolegården. Pedagoger borde få större möjligheter till att väcka barns förundran över naturen på gården och inte vara beroende av tidskrävande och kostsamma utflykter. Förskolebarnens utemiljöer skulle kunna erbjuda dem fler sinnesintryck i form av rumsligheter, material och växter. En medveten och kunskapsbaserad planering, med barns behov i första rum, skulle leda till mer stimulerande, lärorika och välanvända förskolegårdar. En sådan planering skulle även bidra till att förbättra barns psykosociala och fysiska hälsa, såväl långsiktigt som kortsiktigt. Jag anser att alla som gestaltar barns utemiljöer ska se det som en skyldighet att ta reda på vad i utemiljön som lockar barn till rörelse, utveckling och lek.

Syftet med detta arbete är att genom litteraturstudier och studiebesök sammanfatta vad barn har för behov av utemiljön, och sedan översätta det till en lättförståelig handbok som konkret visar vad en förskolegård bör vara. Handboken syftar till att ge kommuner inspirerande förslag och råd om hur deras förskolegårdar skulle kunna utformas. Den syftar även till att kunna brukas direkt av barn och pedagoger vid en förändring av deras befintliga förskolegård.

Handboken presenterar fem grundkaraktärer som en förskolegård bör vara uppbyggd utav och som planerare kan utgå ifrån vid projektering av förskolegårdar, eller förskoleträdgårdar som jag föredrar att kalla det. Den redovisar även vilka aktiviteter som bör ges möjlighet till i trädgården och presenterar konkreta förslag på inslag i utemiljön som uppmuntrar till dessa aktiviteter. Vissa av inslagen syftar till att barn och pedagoger ska samarbeta med skötselpersonal och planerare för att delta i skapandet av sin egen utemiljö. Som huvudbilaga till handboken presenteras ett formulär som kan användas vid utvärdering av befintliga förskolegårdar ur barnlek- och hälsoperspektiv.

ABSTRACT

The children of today spend a very large proportion of the first few years of their lives within kindergarten and its surroundings. I therefore believe that teachers in kindergartens should have better opportunities to awaken children's amazement of nature within the playground itself. They should not have to make expensive excursions to give children experiences of nature. Furthermore, the playgrounds should offer children more sensory impressions of spatiality, materials and plants. Knowledge-based planning, with children's needs in mind, would probably lead to more stimulating and well-used outdoor environments for children. This architecture would also contribute widely to children's mental and physical health, in both the short and the long term.

The objective of this dissertation is to give municipalities a handbook on how their kindergarten-playgrounds could be designed. The handbook is also meant to offer inspiration, support and advice for kindergarten staff, head-teachers, management and landscape architects. The method used throughout this dissertation consists of analysis of research and articles concerned with outdoor environments for children. The findings are also based on a few study tours to inspiring playgrounds and schoolyards that differ from the stereotypical playground by offering children a more sensory experience.

The dissertation shows five basic areas that a kindergarten playground should consist of, as well as giving advice on what activities should be offered within these areas. The handbook also gives substantial suggestions of stimulating qualities within the playground. Some of these qualities will hopefully inspire children, teachers, head-teachers, management and landscape architects to co-operate and be active in creating their own outdoor environment. The research concludes with an inventory and analysis-method that can be used to judge the quality of an existing kindergarten-playground.

Flickan verkar njuta av känslan och det rasslande ljudet som uppkommer när hon drar fingrarna genom linet. Bilden är tagen på Torslunda försöksstation, Öland.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD

SAMMANFATTNING

Inledning & läsanvisning.....	1
Definitioner och användandet av begrepp.....	2

1. TEORETISK BAKGRUND Sid.

1.1 Förskolan.....	4
Utdrag ur förskolans läroplan.....	4
Lagar och rekommendationer.....	5
1.2 Utevistelse i goda utemiljöer.....	6
Studie av hälsoaspekter på förskolegården.....	7
1.3 Uteleken, varför är den viktig?.....	8
Entrén.....	9
Utemiljöns utformning påverkar leken.....	9-11
De fyra elementen.....	12
Ledord som beskriver parkvistelsen.....	13
Barns behov av lek miljö.....	13-14
1.4 Kommunikation för en bra förskoleträdgård.....	15
Pengar och undervisning.....	15
Planering och gestaltning av barns utemiljöer.....	16
1.5 Förskoleträdgården.....	17
Varför lära in utomhus, med naturen som läromedel?.....	18
Coombes Infant and Nursery School.....	19-20
Odling i förskoleträdgården.....	21
Skogen.....	22
Summering av teori.....	23

2. METOD: ATT PLANERA FÖRSKOLANS UTEMILJÖ

2.1 Tre steg mot en bra förskoleträdgård.....	24
2.2 Steg 1- Storlek och placering, lokalklimat.....	25
2.3 Steg 2- Fem grundkaraktärer.....	26-29
2.4 Steg 3- Barns behov av aktiviteter.....	30-31
2.5 Betydelsen av bra förebilder.....	32

3. RESULTAT: GODA EXEMPEL PÅ INSLAG I UTEMILJÖER FÖR BARN

3.1 Entréer.....	34-39
Accentväxter och klättrväxter vid en entré	
3.2 Ett utvecklande landskap	
Funktionell och lekvänlig vattenavrinning.....	40-43
Mindre höjdskillnader.....	44
Lekbuskage/miniskogar.....	45-46
Kullar för rörelse och samarbete.....	47-48
Cykelslinga.....	49
Spännande och varierande gångar.....	50-52
Säkra och varierande fallunderlag.....	53-56
Inspringskydd och rumsavdelare.....	57-61

3.3 Växter i ett landskap för lek och lärande....	62-64
Buskar.....	65-67
Träd.....	68-72
Fruktträd & Bärbuskar.....	73-76
Sinnes- och fjärilsrabatt.....	77-79
Odling.....	80-85

3.4 Forma utemiljön - uppmuntra barn till delaktighet

Bygglek.....	86
Flyttbara material.....	87-89
Asfaltmönster.....	90-91
Fasadmotiv.....	92-93
Labyrinter.....	94-95
Tillfälliga labyrinter.....	96-99
Överflöd av löv, grenar, snö.....	100

3.5 Lekfulla och praktiska inslag i en utemiljö

Sittmöjligheter för stora och små.....	101-103
Samlingsplatser.....	104-106
Samlingsplatser med tak.....	107
Viloplatser utomhus.....	108
Krypin.....	109-112
Sandlådor.....	112-113
Gungor.....	114
Rutschkanor.....	115
Lekborgar.....	116
Lekskulpturer.....	117-120
Hinderlek.....	121-123
Övriga kreativa lekinslag.....	124-125

3.6 Röster från förskoleverksamheter..... 126-128

4. DISKUSSION

4.1 Tolkning av teorin i kapitel ett och problematisering av kapitel två.....	130-131
4.2 Problematisering av kapitel tre.....	131-132
4.3 Problematisering av kapitel 3.6: Röster från förskoleverksamheter.....	132-133
4.4 Behovet av en utvärdering.....	133-134
4.5 Slutsatser.....	134

5. REFERENSER

5.1 Litteraturtips.....	136
5.2 Besöksguide till inspirerande platser.....	137
5.3 Källor.....	138-139

HUVUDBILAGA: UTVÄRDERING AV FÖRSKOLANS UTEMILJÖ

Inledning

Många av de barn som växer upp idag vet mer om hur datorer fungerar än om hur naturens olika förlopp ser ut. I dagens Sverige väger cirka 15-20 % av barnen för mycket (Boldemann et al. 2005, sida 10). Tidskrävande och vanebildande dataspel är så klart stora bovar i dramat, men de ökade siffrorna beror även till viss del på moderna och kaloriebesparande bekvämligheter. Rulltrappan, fjärrkontrollen, hissen samt farliga trafikmiljöer som hämmar barns spontana lek är några utav dessa. Osunda faktorer, likt de ovan nämnda, i barns närmiljöer leder ofta till så kallad fysisk passivitet (Boldemann et al. 2005).

Förskole- och skolgården kan spela en viktig roll i att bryta denna negativa spiral. Alltför ofta består dock dagens förskole- och skolgårdar av en asfaltgård med lite grönska runtom och några slumpvis utplacerade lekredskap. Detta trots att det idag finns en stor mängd forskning som framhäver de gynnsamma effekter vistelse i gröna, kuperade och stimulerande utemiljöer har på barns fysiska och psykosociala hälsa. I detta arbete vill jag därför ge svar på följande frågor:

- **Vad säger forskningen och litteraturen om barns behov av en utemiljö?**
- **Vad, utifrån barnens psykosociala och fysiska hälsa, utgör en bra grund för en förskolas utemiljö?**
- **Vad kan finnas i denna grund för att den ska bli en del av det pedagogiska arbetet, och erbjuda pedagoger och barn en fysiskt såväl som psykiskt stimulerande miljö att vistas i?**
- **Hur kan man gå till väga för att bedöma kvaliteten på en befintlig förskolegård ur ett barnlek- och hälsoperspektiv?**

Läsanvisning

Kapitel 2 och 4 i denna handbok är framförallt framtagna för att läsas av landskapsarkitekter och fastighetsförvaltare, det vill säga personer som planerar och förvaltar förskolors utemiljöer. Med detta utesluter jag inte att kapitlen i fråga kan vara givande även för pedagoger och förskolegårdsgrupper med flera.

Kapitel 1 och 3 i handboken är däremot framtagna för att läsas av och ge inspiration till alla som är inblandade i förskolans utformning och utveckling, exempelvis fastighetsförvaltare, konstnärer, pedagoger, landskapsarkitekter intresserade föräldrar och förskolegårdsgrupper.

Det går inte att göra en bra handbok om utformning av förskolors utemiljöer bara för planerare och fastighetsförvaltare. För att en utemiljön ska bli använd och uppskattad till fullo måste det nämligen ske ett samarbete mellan landskapsarkitekter, fastighetsförvaltare, barn, pedagoger och skötselpersonal med flera. Barnen och pedagogerna bör i viss utsträckning vara med och forma sin egen utemiljö.

Torslunda förskolas utemiljö består huvudsakligen av en grön trädgårdsmiljö.

Definitioner och användandet av begrepp

Förskoleträdgård, förskolegård, skolgård...

Skolträdgård och *skolgård* är två beteckningar som följts åt sedan 1800-talet och tidvis stått för samma sak, eftersom en skolbyggnaden förr i tiden alltid förlades i en trädgård (Åkerblom 2005).

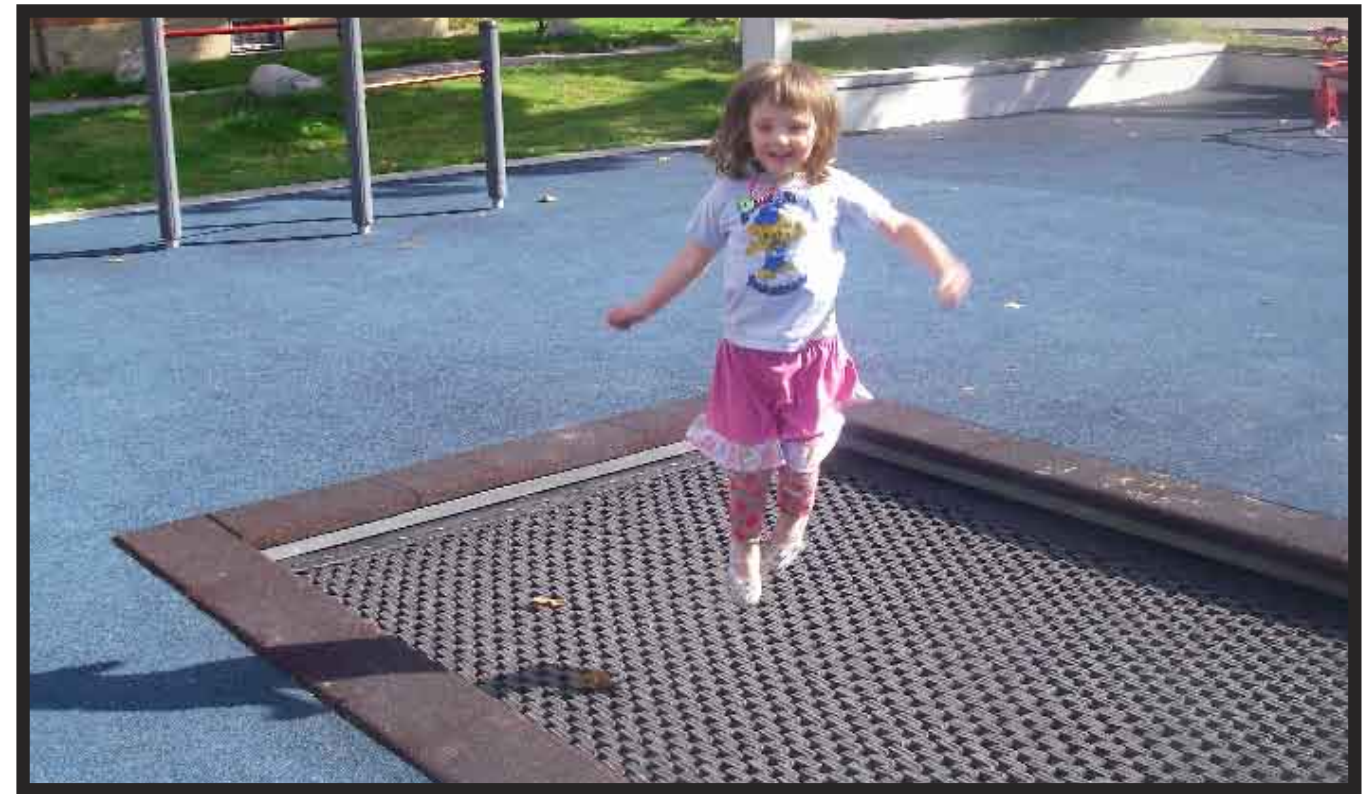
I detta arbete betraktas förskolans utemiljö huvudsakligen bestå av en trädgård. Begreppen *förskoleträdgård* och *förskolegård* används om vartannat i arbetet och står huvudsakligen för samma sak. Genom att kalla förskolans utemiljö för en *förskoleträdgård*, önskar jag att betona vikten av mjuka och lummiga miljöer för barn. Jag hänvisar till ordet kindergarten, som är ordet för förskola på tyska och engelska, och betyder just *barnträdgård*.

I kapitel tre i examensarbetet används begreppen *skolgård* och *förskolegård* om vartannat. Detta beror av att jag presenterar goda exempel på inslag i utemiljöer från båda dessa två miljöer. Jag visar exempel från bägge gårdarna på grund av att förskolebarn och skolbarn många gånger har liknande behov av utemiljön, även om utemiljön vid skolan kan användas på ett annat sätt inom utomhuspedagogiken.

Samtidigt som jag visar miljöer för barn i olika åldrar är jag medveten om att olika åldrar behöver upplevelser i olika skala och svårighetsgrad. Men ofta kan ett inslag som exempelvis en odling passa för många olika åldrar. Medan skolelever kan delta aktivt i planterandet och räkna frön med mera, så kryper ettåringarna runt och upptäcker jorden och växterna genom att känna, smaka och lukta på dem. Förskolebarnen lär sig även genom att se på medan de vuxna gräver och planterar. Samma sak gäller exempelvis krypin, eftersom både yngre och äldre förskolebarn har ett behov av att kunna gömma sig i vrår. Den största skillanden i om olika inslag i en utemiljö ska vara användbara för yngre respektive äldre barn beror av deras tillgänglighet. Yngre barn behöver inslag som ligger nära till tryggheten, det vill säga nära där pedagogerna vistas och nära förskolebyggnadens entrézon.

Utomhuspedagogik

I detta arbete definierar jag begreppet *utomhuspedagogik* som upplevelser som arrangerats av pedagogerna och där barnen lär sig något utomhus som de kan ha nytta av i framtiden. Utomhuspedagogik inom förskolan behöver med andra ord inte bestå av övningar som är starkt kopplade till specifika ämnen såsom matte, historia och svenska. För barnen i förskolan kan utomhuspedagogik likväl vara bygglek, planterande av buskar eller bara att vandra runt i sinnesträdgården. Utomhuspedagogik inom förskolan betecknas i detta arbete som en pedagogik utan krav. Att ha alfabetssormar på asfalt eller på väggar betyder alltså inte att barnen måste lära sig alfabetet, utan bara att de får det med sig om de är intresserade eller undermedvetet lägger märke till det. I förskolans utemiljö är det huvudsakligen leken som är viktig, det är genom leken och samspelet med andra som barnets personlighet utvecklas.

Lekredskap behöver inte bestå utav klätterställningar och rutschkanor. På en lekplatsen Båtsmantorpet i Stockholm har en flicka mycket roligt på en markstudsmatta. En studsmatta är ett exempel på ett inslag som passar flera olika åldrar. En ettåring kanske bara sitter på mattan medan förskolepersonalen trycker lite lätt på ytan så att den rör sig, medan en femåring hoppar vilt upp och ner. För att det ska vara säkert krävs dock att de yngre och äldre barnen inte använder studsmattan samtidigt.

De små kullarna i Sagolekplatsen i Malmö används både av yngre och äldre barn, fast som vi kan ana av bilderna ovan används de på lite olika sätt.

1. TEORETISK BAKGRUND

Vad säger forskningen och litteraturen om barns behov av en utemiljö?

Kapitel ett är en sammanställning av litteratur och forskning som tar upp barns behov, användning och upplevelser av utemiljön. Kapitel två, tre och fyra baseras till stor del på den information som presenteras i detta kapitel.

Kapitlet ger en bra bakgrund till gestaltning för och med barn. Det förklarar även vad i utemiljöer som är viktigt för barns fysiska och psykosociala hälsa. Kapitlet är dock inte nödvändigt att läsa för att kunna ta till sig kapitel två, tre och fyra. Eftersom handboken är tänkt att fungera som en uppslagsbok hänvisas därmed den läsare som snabbt vill ha konkreta tips och idéer att titta i innehållsförteckningen, och bläddra till det kapitel som hon eller han är mest intresserad utav.

1.1 Förskolan

En av de främsta orsakerna till mitt engagemang i att förbättra förskole- och skolgårdar är att barnen inte kan välja bort att vistas på gården. De är tvungna till att spendera varje dag (utom helgerna) i flera år i dessa ofta monotona och ostimulerande utomhusmiljöerna. Barnen är på grund av detta mycket beroende av att vuxna tar sitt ansvar och ser till att det finns spännande utemiljöer för dem att leka i och vara på.

Cirka 72 % av alla barn mellan ett och fem år gamla går enligt Skolverket (2003) i förskolan. Räkna man bara femåringarna är procentandelen uppe i 84 %. Barnen vistas i genomsnitt 30 timmar i förskolan i veckan (Skolverket 2003). I och med att barnen spenderar så pass mycket tid i förskolan har utevistelsen i bostadens närmiljö minskat och ersatts av utevistelse på förskolegården (Mårtensson 2004). Landskapsarkitekten Patrik Grahn skriver i boken *Utomhuspedagogik* att många vuxna kanske inte tycker att en förskolegård behöver vara så märkvärdig. Men dessa personer reflekterar troligen inte över att förskolegården ofta är den enda utomhusvärld som förskolebarn leker i under veckodagarna. Det är ytterst sällan som så många kan ha så stor fysisk och mental glädje av så få kvadratmeter som på en förskolegård (Mårtensson 2004). Förskolegårdar har alltså under de senaste decennierna blivit en allt större och viktigare del av barns uppväxtmiljö. I samklang med denna utveckling tycks planeringen av förskolegårdar ha blivit mindre ambitiös och det är idag inte ovanligt att förskolor saknar egen gård och delar sin utemiljö med kringboende i ett bostadskvarter (Mårtensson 2004).

Det är av en stor fördel om man redan i tidiga skeden, såsom i översiktliga planerings-sammanhang, tar hänsyn till förskolans lokalisering och närhet till omgivande landskap med olika kvaliteter såsom ängar, sumpmarker eller skogar (Mårtensson 2004).

Närliggande naturområden kan dock inte ersätta en egen spännande gård.

Miljöpsykologen Fredrika Mårtensson säger att, det i sådana fall, lätt kan bli en känsla av att "gå på besök" i naturen. Hon menar att förskolegården ska ge möjlighet till egna "bon", och till rörliga, komplexa lekar (Trygghansa 2009). För att barnen ska kunna betrakta gården som sin egen och uppmuntras till att utforska den krävs en intressant och varierande utformning (Mårtensson 2004).

I dagens Sverige betraktas förskolebarnens utevistelse som en självklar del av deras ofta långa dagar på förskolan. Barnen på förskolan har inte raster och utevistelsen blir därför en del av verksamheten på samma sätt som sångstunden, vilan och samlingen (Mårtenssons 2004). Idag påvisar även förskolans läroplan vikten av en utvecklande utevistelse.

Dessa barnen spenderar stora delar av dagarna på en asfaltsplan med några lekredskap utplacerade. De förtjänar en mer utvecklande miljö att växa upp i.

Utdrag ur förskolans läroplan

Nedanstående utdrag ur förskolans läroplan visar nödvändigheten av varierande och stimulerande förskolegårdar. Det är svårt att förstå hur man som pedagog på många av dagens förskolegårdar skulle kunna uppfylla dessa mål. En väl utformad förskoleträdgård som baseras på barns behov skulle garanterat underlätta det pedagogiska arbetet för förskolans pedagoger och göra målen mer realistiska.

"Förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar sin förmåga att bygga, skapa och konstruera med hjälp av olika material och tekniker." (Lpfö98, s.9)

"Förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar förståelse för sin egen delaktighet i naturens kretslopp och för enkla naturvetenskapliga fenomen, liksom sitt kunnande om växter och djur". (Lpfö98, s.9)

"Förskolan skall lägga stor vikt vid miljö- och naturvårdsfrågor. Ett ekologiskt förhållningssätt och en positiv framtidstro skall prägla förskolans verksamhet. Förskolan skall medverka till att barnen tillägnar sig ett varsamt förhållningssätt till natur och miljö och förstår sin delaktighet i naturens kretslopp. Verksamheten skall hjälpa barnen att förstå hur vardagsliv och arbete kan utformas så att det bidrar till en bättre miljö både i nutid och i framtid." (Lpfö98, s.7)

"Förskolan skall erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den skall inspirera barnen att utforska omvärlden." (Lpfö98, s.5)

"Verksamheten skall främja leken, kreativiteten och det lustfyllda lärandet samt ta till vara och stärka barnets intresse för att lära och erövra nya erfarenheter, kunskaper och färdigheter." (Lpfö98, s8)

"Alla barn ska få erfara den tillfredställelse det ger att göra framsteg, övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen." (Lpfö98, s.5)

"Barn tillägnar sig etiska värden och normer främst genom konkreta upplevelser. Verksamheten skall utgå från barnens erfarenhetsvärld, intressen, motivation och drivkraft att söka kunskaper. Barn söker och erövrar kunskap genom lek, socialt samspel, utforskande och skapande, men också genom att iakttä, samtala och reflektera." (Lpfö98, s.6)

"Barnen skall kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen. Verksamheten skall ge utrymme för barnens egna planer, fantasi och kreativitet i lek och lärande såväl inomhus som utomhus. Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö som i naturmiljö." (Lpfö98, s.7)

Lagar och rekommendationer

Vid mina besök på förskolegårdar i Nacka kommun slogs jag av att storleken och innehållet på gårdarna varierade stort. Skillnaderna i gårdarnas utformning kan tyckas orättvisa eftersom de ger barnen olika förutsättningarna till psykosociala och fysisk utveckling. Jag möttes även av en del lekinstallationer som lärare och föräldrar själva byggt. Dessa var ofta var mycket uppskattade av barnen och gav förskolan en hemtrevlig och personlig känsla.

En av anledningarna till att förskolegårdars kvalitet varierar så mycket är de olika lagar, riktlinjer och prioriteringar som rådde då de olika gårdarna byggdes (Mårtensson 2004). Under 1970 och 1980-talen fanns det riktlinjer för både förskolebyggnadens och gårdarnas storlek och utformning. År 1975 angav socialstyrelsen exempelvis att gårdarna skulle vara minst 55 kvadratmeter per plats. Så kallad samplanering med omgivande skolor eller bostadsmiljöer var tillåtet, men det krävdes att man kunde garantera utrymme för aktiviteter som ansågs viktiga för barnens utveckling. Dessa aktiviteter ansågs då vara sandlek, rörelselek, bygglek, vattenlek, trädgårdsskötsel och djurskötsel (Mårtensson 2004).

70-talens relativt detaljerade riktlinjer gäller inte längre, idag finns endast Plan- och bygglagens generella paragraf som reglerar utomhusmiljön för barn (PBL, 1987:10 kap. 3:15, 17 §§) Den reglerar utformning, skötsel och underhåll av barns utemiljöer så att risken för olycksfall ska begränsas (Åkerblom 2000). Paragrafen meddelar även att skolbarn ska få ”tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse på tomten eller utrymmen i närheten av denna”. Det förklaras inte närmare vad som menas med “tillräckligt stor”. Miljöpsykologen Fredrika Mårtensson: **”För att barn ska komma in i [...] lekar med dramatik krävs att det kan uppstå spelrum mellan olika platser och att ytan är tillräckligt stor. Det försöker man ofta kompromissa bort i dag** (Asker 2005).”

Svensk Standard är detsamma som de gemensamma Europeiska Standarderna och båda kan erbjuda en bra inspirationskälla för utveckling, anläggning och skötsel av lekredskap och utemiljöer för barn. Det är dock viktigt att komma ihåg att standarderna bara är rådgivande! Svensk standard är alltså ingen lag, även om olycksfall vid behov prövas mot den i domstolen (Åkerblom 2000). Väljer en näringsidkare att inte följa standarderna måste denne på annat sätt kunna visa för tillsynsmyndigheterna att lekinstallationen är säker (Boverket et al. 2008). Kommunförbundets skrift ”Säkra lekplatsen” är en bra sammanfattning om olycksförebyggande formgivning av lekredskap och utemiljöer för barn. En av de huvudsakliga drivkrafterna i lek utomhus är utmaningen och i den finns det alltid en risk för sår eller blåmärken. Detta betyder inte att barnen ska tillåtas riskera sina liv eller svåra skador, utan bara att säkerhet och lekbarhet inte behöver vara motsättningar (Åkerblom 2000). Det är viktigt att fokusera på vad som ger höga lekvärden och inte bara tänka på säkerhetsaspekter.

“Alla barn har rätt till lek i en stimulerande och lämplig miljö, vilket FN:s konvention om barnets rättighet understryker. Samhällets olika organ ska känna ansvar för olycksfallsförebyggande arbete samt möjliggöra aktivt deltagande i samhället för alla barn.” (Boverket et al. 2008, sida 1)

Nedan följer citat ur barnkonventionen som understryker barns rätt till en utvecklande omgivning och tillvaro.

Artikel 6 i barnkonventionen handlar om att barnet har rätt till liv och utveckling.

Rätt till utveckling betyder att de länder som skrivit på ska göra vad de kan för att ge barn en bra barndom. Barn behöver många saker för att utvecklas bra, en av dem är möjlighet att leka och att gå i skolan.

Artikel 27 beskriver barnens rätt till en viss levnadsstandard.

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för varje barn till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.

Artikel 29 handlar om syftet med barns utbildning.

1. Konventionsstaterna är överens om att barnets utbildning skall syfta till att

- (a) utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga;
- (b) utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna samt för de principer som uppställts i Förenta Nationernas stadga;
- (c) utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden, för vistelselandets och för ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen;
- (d) förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar;
- (e) utveckla respekt för naturmiljön

Artikel 31 i barnkonventionen handlar om barns rätt till vila, fritid och kultur.

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder samt rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

2. Konventionsstaterna skall respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet och skall uppmuntra tillhandahållandet av lämpliga och lika möjligheter för kulturell och konstnärlig verksamhet samt för rekreations- och fritidsverksamhet.

I **artikel 4** beskrivs det hur det är tänkt att länderna ska genomföra rättigheterna.

Det står att “Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention.”

1.2

Utevistelse i goda utemiljöer leder till hälsa

Som landskapsarkitektstudent kan man ibland undra om planerare, rektorer, politiker med flera inte håller sig uppdaterade alls i forskningsvärlden. Under de senaste decennierna har nämligen ett flertal vetenskapliga studier gjorts på hur utevistelse påverkar vår hälsa. Under denna rubrik presenteras några av dessa teorier i mycket kortfattad form. Först presenteras dock en sammanfattning av hjärnforskarens Matti Bergströms syn på barns utveckling.

Matti Bergström är läkare och Professor emeritus i fysiologi vid Helsingfors universitet och docent i bioelektronik vid Tekniska högskolan, Helsingfors. Han har ägnat hela sitt yrkesliv åt att studera hjärnans kapacitet och utveckling. I takt med nya forskningsresultat om hjärnan, har hans intresse för uppfostran och pedagogik vuxit. Han menar att vi bara lär våra barn att utnyttja halva hjärnkapaciteten, den delen som lagrar färdig kunskap och skapar ordning och reda. Han säger att "En allsidigt utvecklade och mer kreativt tänkande hjärna, kan inte bara tillgodogöra sig teoretiska ämnen och överföra kunskapen bättre, utan kan också se möjligheter, göra urval, värdera och att se helheter. Ju mer vi aktiverar vår hjärna, desto mer växer den. Och då handlar det inte bara om att träna sig på svåra mattetal eller att lösa korsord. Ju mer allsidig träning desto bättre. Hjärnan behöver tränas lika mycket genom rörelse och finmotorik och genom att låta sinnena få nya upplevelser, syn, lukt, hörsel och smak." (Trygghansa.nu, elektronisk 2010).

Ovanstående citat talar för att det borde läggas större vikt vid att förskolegårdar erbjuder en variation av upplevelser och inte är så "ordnade" i sin utformning. En förskolegård som tillåts vara lite "vild" och innehåller många kreativa aktiviteter såsom bygglek och kojbyggen, borde bidra till hjärnans allsidiga utveckling.

När ett barn föds har det flera miljarder nervceller. För att dessa nervceller ska kunna styra livsviktiga funktioner som hjärtslag och andning, är en del av dem redan före själva födseln ihopkopplade med varandra. Men många nervceller väntar också på att bli aktiverade när barnet kommit ut ur mammans mage och ska samverka med omgivningen. Under barnets uppväxt förgrenar sig nervcellerna och det bildas banor till andra celler för att styra vissa beteenden. Dessa banor blir allt mer upptrampade varje gång en erfarenhet upprepar sig. Vid två års ålder har hjärnan över 300 miljarder upptrampade banor. Hjärnan utgör redan vid så unga år en så stor kapacitet att det är svårt att föreställa sig. Tusentals synapser aktiveras varje sekund. En synaps är när nervceller tar kontakt med varandra och där varje impulsöverföring förgrenar sig i nätverk, var och en med lika många kontakter. En enda nervcell kan ha flera miljoner "samtal" på gång samtidigt. Vi vet idag mycket om hur hjärnan fungerar och vilka funktioner som hjärnans olika delar har. Genom avancerad teknik har vi även kunnat se att om barns (människans) hjärnceller inte utnyttjas, slås de helt enkelt ut. Med andra ord försvinner hjärnans kapacitet om den inte utnyttjas. Matti Bergström säger att "Hjärnans begränsningar beror på den miljö vi lever i och det arv vi fått från våra föräldrar. Om man föds med förutsättningar för en hög intelligens men inte utnyttjar förmågan, kommer man att förlora sina förutsättningar. Omvänt kan en människa med ett sämre utgångsläge träna upp sina förmågor."

Barn har en enorm förmåga att lära sig. Tre- tioåringars hjärnor använder dubbelt så mycket energi som vuxnas hjärnor, på grund av att barns hjärnceller har många fler kopplingar än vuxnas (Trygghansa.nu, elektronisk 2010).

Ett sätt att träna upp barns förmågor är, hur märkligt det än låter, att föra in mer kaos i deras dagliga tänkande. Jag tror att förskolegården (och skolgården) kan vara en enorm resurs i detta. Utemiljön behöver ju inte vara lika styrd och iordningställd som inomhusmiljön. Den kan tillåta mer kaosartade aktiviteter. Istället för att mata barnen med färdig kunskap och ordning bör det vara mer av entusiasm, fantasi och mer kreativt kaos. Matti Bergström säger att det är i mötet mellan kaoset i hjärnstammen och ordningen i hjärnbarken som viktiga värden uppstår. Vår förmåga att se möjligheter, att göra urval, att värdera och att se helheten. Han menar att den negativa utvecklingen i vårt samhälle mycket väl kan bero på att vi försummat att utveckla de mer kaotiska dragen i hjärnstammen. Vi är helt inte bra på att utnyttja den kunskapen eller kapaciteten (Trygghansa.nu, elektronisk 2010).

Leken är avgörande för barns inlärningsförmåga. Under lekens gång får skilda delar av hjärnan kontakt. I leken söker barnet ständigt efter nya erfarenheter genom att upptäcka. Det är därför viktigt stimulera entusiasmen och upptäckarglädjen (Trygghansa.nu, elektronisk 2010). Enligt mig kan man bland annat stimulera leken, entusiasmen och upptäckarglädjen genom en varierad och stimulerande förskolegård.

Hjärnan har många resurser. Om man definierar dem på fysiologisk grund är de dock, enligt Bergström, endast tre. Dessa tre bildar hjärnans grundresurser och benämns som; **kraftresursen, kunskapsresursen och värderesursen**. De tre grundresurserna är kopplade till varandra och är tillsammans nödvändiga för att barnet ska få ett framgångsrikt beteende. Traditionell uppfostran har fått till följd att vi försummat egenskaper som har med **värderesursen** att göra. Egenskaper som utvecklar vår emotionella och estetiska sida och som står nära den empatiska sidan av vår natur. Helt enkelt förmågan att se helheter och att välja och värdera. Vår uppfostran har varit mer inriktad på **kraftresursen** som ökar den fysiska och psykiska förmågan. Även **kunskapsresursen** är starkt prioriterad i vår uppfostran, det vill säga resursen som för in kunskap och tränar logiska sammanhang. Ämnen som stimulerar värderesursen är konstämnen som musik, dans och målning/ teckning, skönlitteratur, historia, filosofi, religion samt språk, speciellt det egna modersmålet. Om man tittar i förskolan så hör även lekar och sagor för de mindre barnen till värderesursen samt olika hantverk som övar upp färdigheter att forma och skapa mönster (Bergström, 1992). Bergström menar att estetiska aktiviteter krävs för att maximera alla hjärnans resurser (Bergström, 1992). I en förskoleträdgård skulle estetiska aktiviteter exempelvis kunna bestå av labyrintskapande, planterande, bygglek eller kojbyggen.

Matti Bergström forskning och tankar om hjärnans behov är mycket intressanta. De tyder på att en utemiljö för barn bör spegla hur komplicerad och fantastisk utvecklingen av deras hjärnor faktiskt är. Det finns även andra forskare som ser sambandet mellan vad omgivningen erbjuder och människans hälsa.

En teori författad av psykologerna Rachel och Stephen Kaplan förklarar att naturupplevelser ger våra ofta överbelastade hjärnor ny kraft. I dagens samhälle utsätts våra hjärnor ständigt för ny information som gör att vi ideligen måste fatta beslut och göra val. Vid oavbruten och lång vistelse i dessa miljöer orkar vi till slut mindre. Vi känner inte igen oss själva och blir känsliga, irriterade, okoncentrerade, intoleranta och kanske till och med aggressiva (tecken man säkerligen upptäcker hos trötta barn). Kaplans teori menar att vi i situationer som ovan använder oss av en så kallad riktad uppmärksamhet. Denna uppmärksamhet kräver stor koncentration och är mycket påfrestande för hjärnan i längden. För att samla krafter söker vi oss ofta till ett naturlandskap där vår uppmärksamhet av en annan typ, en spontan uppmärksamhet. Den spontana uppmärksamheten är beroende av en varierande, intresseväckande och lockande miljö. En miljö som kan väcka intresse och engagemang utan att belasta hjärnan nämnvärt, där sinnena omedvetet och avslappnat kan registrera omgivningen; vindens ljud då den blåser genom träden, bäckens porlande, skogens doft och stigens slingrande väg. Den spontana uppmärksamheten kräver inget av oss, utan ger oss en stimulerande avkoppling. På så vis bidrar den till vår mentala jämvikt och ger oss kraft att fortsätta det vardagliga livet (red. Sandberg 1999). Många förskolebarn lever ett inrutat och stressat vardagsliv, ofta är de påverkade av trötta och stressade föräldrar. Paret Kaplans teori ökar förståelsen om varför det är viktigt att barns vardagsmiljöer innehåller kravlösa naturmiljöer.

Ytterligare en teori presenteras av Roger Ulrich och bygger på att människan som biologisk individ är anpassad till att leva i och med naturen. Han säger att vi mår som bäst i en omgivning där vårt genetiska arv berättar för oss att här kan vi överleva. Dessa omgivningar ska helst vara öppna och ljusa naturområden (likt en savann) där man kan skymta vatten. Det ska finnas möjlighet till skydd, i exempelvis en trädunge, som vi helst vill ha bakom vår rygg. Enligt Ulrich är vi alltså som mest harmoniska då vi har fri sikt, nära till vatten och en tillflyktsort inom räckhåll (Ottosson & Grahn 1998). Ulrichs teori skulle kunna ligga till grund för planering av en förskolegård; med en öppen och överskådlig yta, vegetation att gömma sig i och lite vatten att leka med.

Landskapsarkitekten Patrik Grahn har åskådliggjort vad förskolans utemiljöer har för effekt på barns motoriska och psykosociala utveckling. Barnens motoriska färdigheter är mer utvecklade och deras koncentrationsförmåga är högre på en förskola med variationsrik, halvild trädgårdskaraktär, jämfört med en lägenhetsförskola i en innerstadsmiljö med en förskolegård i form av en mindre bostadsgård (Grahn et al. 1997). Thorbjörn Laike visar även i sin forskning att utåtriktade barn kan uppvisa negativa beteenden om de måste vistas i en monoton utemiljö som inte erbjuder dem tillräckligt stor positiv stimulans (Laike, Lindholm & Åkerblom 1994). Andra studier som gjorts på Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp visade tydligt att barn och lärare på en uteförskola hade färre sjukdagar än på en vanlig förskola (Trygghansa 2009). Ett tillägg till detta är att

De små gummi-asfaltskullarna på sagolekplatsen i Malmö uppmuntrar barnen till rörelse.

sömn är vitalt för att kroppens återhämtningsmekanismer ska fungera och att stimulerande utelek i hög grad bidrar till bättre sömn (Norfolk 2003). Alla dessa forskningsresultat visar tydligt varför våra förskolegårdar och skolgårdar måste utvecklas och förklarar varför det inte räcker med schablonmässigt utplacerade lekredskap på en ofta alltför liten asfaltsgård. Forskningen ovan stödjer också de barnträdgårdsverksamheter som växer fram här och där i Sverige.

Wendy Titmans studier på engelska skolor lyfter bland annat fram vilken betydelse skolans utemiljö har för hemkänslan, identiteten och speglingen av den egna kulturen. Hon menar att när barn och ungdomar får vara med och påverka leder det till hemkänsla och identifiering med skolans utemiljö (Titman 2000). Wendy Titman har i sin forskning dragit slutsatsen om att barn värderar sig själva utifrån hur de uppfattar att vuxna bryr sig om deras miljö. Detta betyder alltså att desto mer sliten och försummad en miljö är, desto starkare signalerar man till barn att deras värde är lågt. Wendy Titmans slutsatser är, enligt mig, nästan lite skrämmande eftersom jag vet hur det ser ut på många förskolegårdar och skolgårdar idag. Det stärker min tro på att barns delaktighet i sina gårdar, genom exempelvis odling och asfaltsmålning kan bidra till stolta barn som förstår sitt eget värde.

Forskningen som presenteras på denna sida visar att vi inte bara bör planera in säkerhetsaspekter i barns utemiljöer som förebygger direkta fysiska skador. Vi måste gå längre och även planera för "hälsoaspekter", som förebygger sjukdom. Politiker med flera borde ta vara på den forskning som finns och genom sin ställning höja utemiljöns status. Samhället skulle kunna arbeta som förebyggare och stödja människor till ett hälsosammare liv, istället för att bara arbeta som åtgärdare när någon redan drabbats av en sjukdom. Att satsa ekonomiskt på planering av väl genomtänkta förskoleträdgårdar kan leda till förebyggande miljöer för barnen, som stärker folkhälsan såväl kortsiktigt som långsiktigt, och på så vis även ger ekonomiska besparingar. Mina argument blir än mer motiverade om man beaktar att människors framtida livsstil enligt många grundläggs redan under förskoleåldern (Boldemann et al. 2005).

Studie av hälsoaspekter på förskolegården

Brist på fysisk aktivitet leder till ökad risk för övervikt och tillhörande sjukdomar. Den främsta orsaken till övervikt hos barn anses, tillsammans med onyttig mat, vara bristen på utrymme och attraktiva möjligheter till fysisk aktiverande utelek (Boldemann et al. 2005). Flera studier visar även att överexponering av sol i unga år orsakar ökade risker för hudcancer. Skadlig UV-strålning kan också skada ögon och immunförsvar. Många gånger håller förskolepersonal barnen inomhus för att skydda dem från stark sol. Genom detta påverkar de dock barnens möjlighet till spontan fysisk aktivitet negativt (Boldemann et al. 2005). Bibehållen kroppsvikt och god kondition beror av spontan fysisk aktivitet som inte är knuten till medveten träning. Vardagsmiljöers förmåga att utlösa dessa spontana hälsobeteenden hos barn har betydelse för deras hälsa (Boldemann et al. 2005).

SCAMPER genomförde år 2004 en studie som undersökte elva olika förskolegårdars inverkan på barns spontana fysiska aktivitet och exponering av UV-strålning. Resultatet visade att barn som rörde sig i stora, kuperade utemiljöer med mycket vegetation rörde sig i genomsnitt cirka 20% mer, mätt med stegräknare, samtidigt som skadlig solexponeringen minskade med omkring 40% jämfört med barn som inte hade tillgång till sådana miljöer (Boldemann et al. 2005). Slutsatsen av studien är alltså att växtlighet och kuperad mark på förskolegårdar uppmuntrar barns fysiska aktivitet, samtidigt som det minskar deras utsatthet för stark sol. Studien visar också att de lekredskap som finns på gården med fördel ska placeras i skugga då det leder till ett omedvetet solskydds beteende (Boldemann et al. 2005).

Enkla knep för att påverka barns miljöer på ett positivt vis är, enligt SCAMPER-studien, att undvika avverkning av spontant uppväxande småträd i barns lek miljöer och att vid nyanskaffning, reparation eller upprustning placera attraktiva lekinstallationer i trädskugga. Planerare rekommenderas även att beakta möjligheter till att göra lummig naturmark tillgänglig för barn under dag- och skoltid (Boldemann et al. 2005).

Eftersom många av de barn som går i förskolan idag växer upp i urbana miljöer, borde planerare integrera hälsomässiga faktorer i stadsplaneringen och beakta tillgången på miljöer som främjar fysisk aktivitet och solskydds beteende i stadsplaneringen (Boldemann et al. 2005).

Studien som SCAMPER presenterar är mycket intressant eftersom den tydligt och faktamässigt kan redovisa hur viktiga kuperade och lummiga utemiljöer är för barns hälsa. Enligt studien bör stora delar av förskolans utemiljö vara skuggiga, jag tror dock att det är viktigt det även finns solhörnor här och där. Solhörnor där barn och personal kan värma sig under de lite svalare somrardagarna som vi ofta har i Sverige. Solhörnor kan ju faktiskt även locka barn och pedagoger till att gå ut och röra på sig kalla vår- och höstdagar.

Lummig och kuperad naturmark uppmuntrar barn till rörelse samtidigt som den skyddar dem mot stark och skadlig UV-strålning.

1.3 Uteleken, varför är den viktig?

Alla borde leka mer. Åtskilliga filosofer har genom tiderna hävdat att det är genom lek vi utvecklar våra personligheter och många pedagoger anser att lek borde ligga till grund för all barnuppfostran (Norfolk 2003). Vid leken utvecklar vi våra sociala, känslomässiga och motoriska förmågor samtidigt som mod och självkänsla förstärks (Harvard 2006).

Barn föds med lek- och upptäckarlusta, entusiasm och fantasi. Enligt hjärnforskaren Matti Bergström behöver vi ta vara på dessa egenskaper bättre. Han menar även att de i sig är mer betydelsefulla än exempelvis förmågan att lära sig utantill. Enligt Bergström borde den fria leken få en högre status och läggas tid på även långt upp i skolåldern. Leken utvecklar av hjärnans olika delar. Det är först framåt 9-10 års åldern som mer renodlad faktakunskap kan föras in (Trygghansa.nu, elektronisk 2010).

Matti Bergström säger att "Man kan lära ett barn nästan vad som helst. Men att 'broila' sitt barn genom ensidig intellektuell träning, till exempel genom att lära det läsa vid tre års ålder, innebär normalt att de andra hjärnfunktionerna hämmas. Och då gör man inte barnet någon tjänst. Men all form av inläring som leks fram på barnens egna villkor."

Barn behöver känna gemenskap (red. Sandberg 1999) och trädgårdar har historiskt sett alltid fungerat som mötesplatser, ett område där man träffas för att prata, spela spel, underhålla sina vänner med mera (Norfolk 2003). Genom samspel med jämnåriga får barn möjlighet att utveckla sina sociala färdigheter (Harvard 2006). Gemensamma upplevelser skapar känslor av tillhörighet och kan för barn med funktionsnedsättning bidra till att de känner mer lika andra barn. Barn med rullatorer och rullstolar kan exempelvis också plaska i vattenpölar tillsammans med andra barn! (red. Sandberg 1999) Nedsättningen av funktionsförmågan hos ett barn kan hämma hennes eller hans utveckling och påverka personligheten, forskning visar dock att utemiljön kan ha en förebyggande effekt på detta. Uteleken är för ett barn med funktionsnedsättning av mycket starkt symbolvärde. Många av barnen är i ständigt behov av omvårdnad och måste spendera mycket tid inomhus, uteleken kommer därav ofta att symbolisera frihet (Harvard 2006).

Miljöpsykologen Fredrika Mårtensson har vid sina studier (2004) av utelek på förskolegårdar lyckat urskilja två egenskaper som definierar barnens utelek; sinnlighet och vidlyftighet. Sinnliga lekar är de som spontant stimuleras av lukt, smak, känsel, syn, balans, temperatur, hörsel med mera. Barn är uppmärksamma på utemiljön med alla sina sinnen och blir känslomässigt uppfyllda av att samspela med den. Det andra inslaget, vidlyftig lek, stimulerar barn att ohämmat kunna ägna sig åt lekar av mer kaotisk karaktär. De släpper kontrollen och låter i högre grad omgivningen vara med och styra händelseförloppet. Mårtensson skriver att man kan se det som om att omgivningen leker med barnen istället för tvärtom.

Utomhus hämtar barn ständigt nytt stoff till sin lek från omgivningen, skiftar mellan olika roller och fantasiteman samtidigt som de flödar in i och ut ur olika lekar och platser. Uteleken får härmed den öppna karaktär som innelek har svårt att erbjuda med sina olika rum med tämligen bestämda funktioner. Vuxna har starkare åsikter inomhus om var och hur barn ska göra olika saker. Således förändras även den vuxnas roll i den mer tillåtande

På den översta bilden gör en pojke en snöängel. Vilken känsla av frihet det är att ligga i naturen och sträcka på armar och ben medan man ser himlen ovanför. Den nedersta bilden visar några barn i Rålbambshovsparken. Inomhus skulle de säkerligen inte tillåtas att klättra runt och rumstera om på samma vis som de gör på bilden utomhus.

Utemiljöns utformning påverkar uteleken

För att kunna planera en bra lekmiljö måste vi veta hur olika utformningar påverkar leken. Följande stycken baseras till stor del på miljöpsykologens Fredrika Mårtenssons doktorsavhandling som behandlar just detta ämne.

Föreställningen om att barn leker lika bra var som helst leder ofta till att det inte läggs så stor vikt vid hur det ser ut där barn leker (Grahm 1997, Mårtensson 2004). Men utemiljöns utformning har betydelse för hur mycket utomhusundervisning som sker, samt vilka och hur många olika lekar barnen ägnar sig åt. På en skolgård (förskolegård) med varierande utbud och skog i närheten förekommer det enligt Lindholm fler aktiviteter än på övriga gårdar (Lindholm 1995). För att vuxna ska våga låta barn leka fritt krävs det dock att utemiljön för barn är och känns säker. Likväl är det ur barnens synvinkel viktigt att den inte är för tillrättalagd utan fortfarande erbjuder komplexitet och mångtydighet (Mårtensson 2005).

“En del av gården kan vara tuktad och välhållen, medan den andra kan visa naturens egna formspråk. En gård som är mångdimensionell kan möta barn på olika utvecklingsnivåer och med olika känslor. Genom att den är så varierad kan ett ledset barn finna sin plats, ett glatt barn sin. Ett litet barn kan utforska en del av trädgården och ett större barn en annan del.” (red. Dahlgren et al. 2007, sida 68).

Barn stannar lätt till vid ställen med löst material, såsom sand, pinnar och kottar, där kan de umgås och hitta saker att ”greja med”. Lekens dynamik sker i växelspelet mellan sådana mer platsbundna sinnliga erfarenheter och aktiviteter och rörelser i miljön i stort. Leken består i huvudsak av dessa sinnliga sensationer och om att sätta sin egen kropp i rörelse. Den fysiska miljöns former, naturens processer och barnens rörelser kan tillsammans skapa många spännande överraskningsmoment (Mårtensson 2005).

Vid ett överflöd av något som exempelvis snö, löv och regnvatten vill barnen gärna känna på och undersöka materialet. De förundras och fascinerar av skeenden i naturen såsom det mellan snö, is och vatten. Vilken plats som är intressant för stunden beror starkt av vad det finns för material att tillgå. Detta är i sin tur beroende av årstid, väder och skötsel (Mårtensson 2005).

Öppna ytor ger en snabb överblick och uppmuntrar begynnelsen av en fartfylld rörelse. På eller i kanterna av den öppna ytan krävs det dock att utemiljön erbjuder något intressant att springa emot för att barnet ska vilja ge sig iväg (Mårtensson 2005). I karaktärsfulla områden såsom skogspartier kan barnen snirkla sig fram och dramatisera sin framfart. På samma vis ger sluttande ytor som stenhällar, kanor eller kullar springandet en riktning. Större buskage uppmuntrar till springlekar med många barn. En bra utemiljö för barn ska dock också erbjuda platser att komma undan och dra sig ur häftiga eller rörelsekrävande lekförlopp (Mårtensson 2005). Det är lätt för barn i olika åldrar att hitta platser att gömma sig i om det till exempel finns löst material, buskage, kojor eller andra element det går att krypa in i eller försvinna runt (Mårtensson 2005).

Mental utveckling och känslan av självständighet uppnås i den avskildhet som uppstår när barnet upplever kontroll av det fysiska rummet. Då barn i innemiljöer ofta är mer kontrollerade och övervakade av vuxna, som begränsar deras möjlighet att välja avskildhet, är utemiljön extra viktig som en potentiell plats för fritt eget skapande och avskildhet (Kylin 2005). Landskapsarkitekten Maria Kylin menar att kojor är barnets sätt att ta plats i världen. Behovet att skapa egna platser sträcker sig över hela världen, oavsett sociala faktorer såsom kultur och religion och fysiska faktorer såsom klimat och natur (Kylin 2005). För att en utemiljö ska uppmuntra till kojbygge bör där finnas grönytor med insynskyddade platser och rumskapande vegetation. Barnens behov att bygga kojor är så stort att de ibland, trots att den fysiska miljön inte erbjuder förutsättningarna till det, ändå försöker skapa sig plats. Detta kan ofta bli upprinnelsen till konflikter och bråk mellan barnen (Kylin 2005).

De flesta barn älskar att rulla, kana och springa omkring tills de är lyckligt utmattade. De kan under långa stunder vara sysselsatta med att kana ned, dra sig upp eller på andra sätt klänga eller ”rumla” runt på exempelvis grässlutningar. Små höjdskillnader i marken som gräskullar eller hällar hjälper barnen att sätta sin kropp i rörelse. Det kan även ha en positiv verkan på samspelet mellan yngre och äldre barn och göra det mer spännande och jämbördigt. Det äldre och starkare barnet kanske släpper efter och frivilligt tappar fotfästet och trillar (Mårtensson 2005).

Barnen i sagolekplatsen i Malmö verkar älska de små kullarna. I bildens förgrund kämpar några pojkar om att komma först upp på en kulle.

För att lekmiljön ska fungera som en bra mötesplats som signalerar gemenskap bör det finnas lekinstallationer som man kan använda och uppleva tillsammans med andra (Harvard 2006). Större lekredskap kan dock ibland göra det svårare för barn att leka tillsammans och på så vis hindra flödet i uteleken (Mårtensson 2005). Det har visat sig att dagens mer komplexa och multifunktionella konstruktioner där lekredskapen ingår i en större helhet används mer av barn än lekplatser med mera ”schablonmässigt” uppställda lekredskap (Mårtensson citerar Brown & Burger 1984 samt Larsen 1990). Andra studier visar att lekredskapens utformning är mindre viktig, det är istället i vilken omgivning de befinner sig i, hur de arrangerade och vilket samspel som uppstår emellan dem som är betydelsefullt för barnens användning av dem (Norén-Björn 1977). Lekredskapen förstås således som en del av det omgivande landskapet och har betydelse för barns orientering i rummet, deras sociala liv och möjligheter att tillägna sig platsen (Mårtensson 2004). Gungor är ett särskilt eftertraktat lekredskap eftersom de ger möjligheten till både rytmiskt gungande och mer vilt svingande och snurrande. En utemiljö som är omgiven av naturmark stimulerar barns fantasi. Samtal eller sång är till exempel vanligare vid gungor som är placerade intill partier med träd (Mårtensson 2005).

Patrik Grahn skriver i boken Utomhuspedagogik (red. Dahlgren et al. 2007) att gemensamt för alla de gårdar som han och hans kollegor undersökt och som fungerar bra är att de innehåller någon typ av naturmark samt att de är större än 5000 kvadratmeter. Stora gårdar underlättar inte bara för barnens lek utan avlastar även personalen enormt då de i mycket större utsträckning slipper passa barnen så att de inte slåss eller mobbas (red. Dahlgren et al. 2007). Forskning visar nämligen att på gårdar med mycket natur uppvisar barnen ett mer hänsynsfullt beteende och färre farliga beteenden (red. Dahlgren et al. 2007).

Förskolegården ska ge möjlighet till stillsamma möten i förslagsvis träddungar, paviljonger, vid ett gemensamt utomhusmatbord eller vid en grillplats (Harvard 2006). Dessa kan vara platser man kan dra sig undan till för att hämta andan, samtidigt som de kan fungera som sol- och vindskydd. De lugna och de aktiva zonerna på en plats för barn ska skiljas åt så att de som behöver lugn inte störs. En tydlig rumsindelning av olika aktiviteter stödjer även orienteringsförmågan (Harvard 2006). En variation av skala i lekmiljön skapar spännande upplevelser för barn; stora rum och små rum, öppna ytor, små krypin och trånga passager (Bengtsson 1981).

Det bör finnas upphöjda ytor på en plats för barn eftersom dessa i barns ögon kan förvandlas till ett berg att bestiga (Harvard 2006). I en brant uppførsbacke kan barnen hjälpas åt för att dra och putta upp varandra (Mårtensson 2005). På kullar eller i klätterställningar får barnet möjlighet att skapa sig en överblick av platsen. Små barn och barn som är rullstolsburna ser oftast sin omgivning nerifrån och det blir viktigt att få uppleva hur platser och människor ser ut ur ett ovanifrån perspektiv för att förstå helheten (Harvard 2006). Höjdskillnader och upphöjningar i marken uppmuntrar även lekens dynamik genom att barnen då och då exempelvis kan markera sin status som drottning, kung eller segrare (Mårtensson 2005).

En utemiljö som erbjuder en blandning av vatten, sand, snö, jord med mera i en grönskande omgivning med bra mikroklimat är även sådant som bidrar till en positiv stämning bland barn. I en behaglig miljö som barn tycker om och känner sig trygga i, har de lättare att samsas och att kreativt lösa olika uppgifter samt konflikter.

Skratt, fnitter och leenden mellan barnen uppstår lätt i samband med stark fysisk aktivitet. Det finns dock risk att leken låser sig om möjligheterna till fysisk aktivitet är för många. För att undvika en sådan låsning krävs det att utemiljön erbjuder möjlighet för barn att styra sin närvaro i leken och börja ”greja” med något i lekens periferi (Mårtensson 2005). Fredrika Mårtensson skriver att den fysiska miljön är den röda tråden i utomhusleken. Om utemiljön är tillräckligt stor och varierad med många platser som fotfästen så kan det uppstå ett spännande spel mellan olika platser (Mårtensson 2005).

De Fyra Elementen

Vindstill ställen ska självklart finnas på en lekplats, men låt även vinden komma in och bli en del av upplevelsen på platsen. Genom att barn får känna vinden kan de förstå dess kraft och riktning. En vindflöjel eller andra saker som låter då vinden tar tag i dem kan vara roliga inslag i en utemiljö. Plank och växtlighet fungerar bra som vindskydd, för att kunna luckra upp vinden på ett bra sätt får planket dock inte vara för tätt byggt (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993). Ett plank bör ha en genomsläpplighet på 30-50% för att ge lä men samtidigt hindra bakdrag (Gustafsson 2010).

Eld, sol och ljus bör finnas på en plats för barn (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993). Planera till exempel för en eldstad på platsen som kan användas till grillning. En plats ska planeras med tanke på solens rörelse (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993). Genom att medvetet skapa mörka mindre rum och ljusa öppna ytor skapas en spännande kontrast emellan mörker och ljus (Bengtsson 1981).

Regnvatten är gratis men leds ofta bort, försök istället utnyttja det i formgivning. Stående vatten ska av säkerhetsskäl inte finnas på platser skapade för barn (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993). Genom att höja vattenarrangemanget så att även barn med rörelsenedsättning kan känna på vattnet ökar dock säkerheten. För barn med nedsatt syn eller andra orienteringssvårigheter gör vattnets porlande ljud det lättare att hitta på platsen (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993).

Jorden och komposten är en ytterst viktig faktor för att barnen ska förstå helheten i kretsloppet (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993). Genom att så och odla tillsammans med barnen får de känna och gräva i jorden.

Beskrivningar av barns utelek på tidigare sidor ger mig, som landskapsarkitekt, en god förståelse av hur utemiljöns utformning kan uppmuntra till olika typer av lek och på så vis uppfylla barns olika behov. I ett försök att sammanfatta så förstår jag det som om att förskoleträdgården bör vara stor och bestå av öppna ytor med samlingar av mindre och större buskage att krypa in i eller springa runt, bärbuskar att smaka på, träd som ger skugga, tydliga rumsligheter för olika aktiviteter såsom odling, kuperingar som på vissa ställen har branta backar. Det bör även finnas gungor, lite vatten att leka med och "skräpiga" naturmiljöer att bygga och samla kojmaterial i. Alla dessa inslag i utemiljön bör samspela med varandra så att de tillsammans bildar en större helhet som leken kan bölja igenom.

Patrik Grahn sammanfattning lyder:

"En Utomhusmiljö för barn bör bestå av ett gränsländ mellan skog och äng. Det bör finnas gott om mjuka buskar att rumstera om i. Helst bör det vara kuperat och innehålla lite vatten, inte mer än att man ska kunna känna på det, som en rännil. Där bör finnas ätliga frukter och gärna djur. I detta landskap ska man såklart kunna placera en och annan gunga, en sandlåda och någon rutschkana. Visst kan lekredskap finnas men inte så fantasilöst och sterilt utplacerade som de vanligen är idag."

(Grahn 1991, sida 329)

Ledord som beskriver parkvistelsen

I boken Utomhuspedagogik (red. Dahlgren et al. 2007) formulerar forskaren Patrik Grahn människans behov av en parkmiljö i nio ledord eller arketyper. Dessa arketyper kan hjälpa planerare med flera i utformningen av bra utemiljöer för barn.

Rofyll

En plats som erbjuder ro och tystnad. Ljud från vind, vatten, fåglar och insekter. Ej störande aktiviteter, buller och störande människor. Ej skräp och klotter. Tryggt.

Tillgänglighet och närhet

Platsen ska kunna nås enkelt av alla inom rimlig tid och kunna användas av alla.

Vild

En plats som erbjuder fascination inför den vilda naturen. Växter som ser ut att vara självsådda. Lav- och mossbelupna stenblock, gamla stigar, mystik.

Samvaro

En plats där människor möts för att ha trevligt och umgås. Till exempel för att fika, lyssna på musik eller äta middag.

Refugi, viste

En liten trygg plats, ett näste man upplever som sitt eget, där man kan koppla av och vara sig själv, samtidigt som man kan experimentera och leka. Ett eget revir för sinnliga upplevelser, som hur vatten och sand känns mot huden eller hur krossade kryddor doftar. För barn kan det till exempel vara en koja under en buske.

Artrik

En plats som erbjuder mångfald av djur- och växterarter, bär, svampar, fjärilar, fåglar och blommor.

Rymd

Erbjuder en vilsam känsla av att komma in i en annan värld, en sammanhållen helhet, i det stora – en bokskog, en havsstrand; i det lilla – en avgränsande del av en trädgård, som barn kan uppfatta som en skog.

Allmänning

En öppen plats för möten, en äng, bollspel, drakflygning eller picknick.

Kultur

En plats som är laddad med symbolik som hänför sig till människors värderingar, moral, historiska händelser, religion, erbjuder konst eller fascination inför tidens gång.

Barns behov av lek miljö

Det är mycket svårt att som vuxen känna till vad för behov barn har av en utemiljö och vad den bör bestå av eller vara. Landskapsarkitekten Patrik Grahn's forskning av utemiljöer för barn, som bland annat presenteras i boken *Utomhuspedagogik* (Dahlgren et al. 2007), gör det möjligt för landskapsarkitekter med flera att få en överblick av barns användning och behov av en utelek miljö. Han presenterar barns behov av lek miljö i sju zoner.

Entré zonen har arketyperna *nära och tillgänglighet* (se föregående sida) men även *rofylldhet, viste, samvaro* och *artrikedom*. Är entré zonen utformad som ett mjukt gränssområde kommer personal och barn ut lättare. Den bör bestå av en altan med skärmtak över entrén, en sandlåda nära altanen samt möbler och bord både under och utanför tak. Dåligt väder spelar då inte lika stor roll och de minsta barnen får en trygg reträttplats.

Lekbaserna är dynamiska centran på gården, där det uppstår många lekar mellan flera barn. En lekbas kan bestå av ett par stora klippblock (för barn kanske en rymdstation) eller ett buskage (för barn kanske en djungel). Lekredskap eller lekskulpturer kan även fungera som lekbas. Den viktigaste arketyper för lekbas är *rymd*, men även *vildhet, kultur* och *allmänning* kan finnas.

Lugna områden är mer vid sidan om och erbjuder en avskild plats om man är ledsen, vill vara för sig själv en stund eller bara umgås med sin bästis. Platserna har ofta sinnligt innehåll och de viktigaste arketyperna är *rymd, rofylldhet* och *artrikedom*.

Anhalterna ligger ofta i kantzoner av lekbaserna och bildar ett sammanhang med dem. De kan bestå av en klippskreva eller ett buskage som ofta namnges av barnen. Det är platser där barnen gräver ner en skatt eller på andra vis gör platsen till sin. Den viktigaste arketyper för anhalter är *viste*, andra kvaliteter är *rofylldhet* och *artrikedom*.

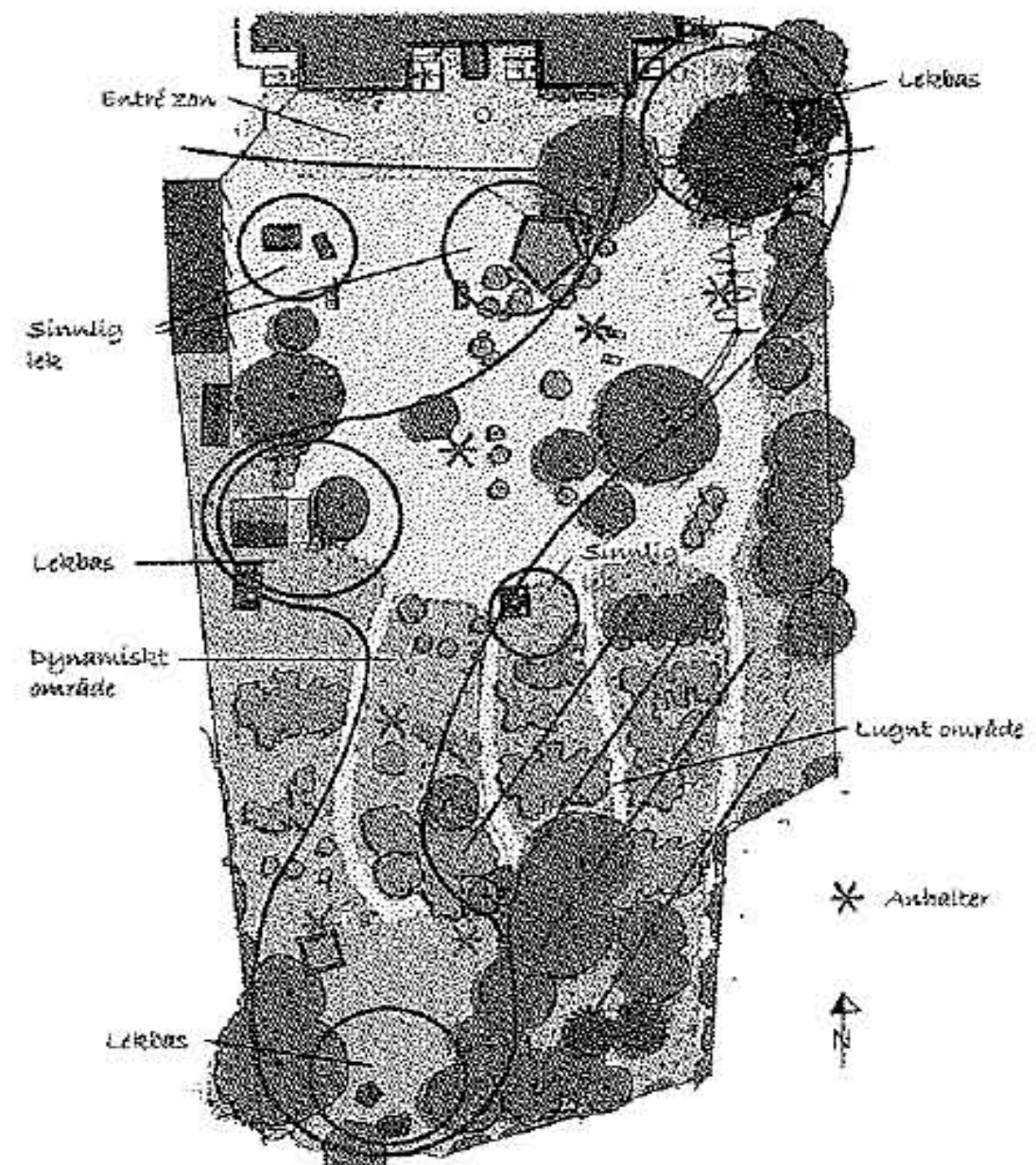
Ett dynamiskt område är en öppen plats mellan exempelvis buskage, gräsbeklädda kullar eller gungor. Här kan barnen jaga varandra, snurra och hoppa med mera. På den öppna platsen kan de få kontakt med varandra i leken över avstånd med blickar, kroppsspråk, rörelser etc. De dynamiska områdena bildar ofta stråk emellan lekbaserna och kantas av anhalter. De viktigaste arketyperna är *rymd* och *allmänning*.

Platser för utpräglade sinnliga lekar är platser som stimulerar många sinnen som exempelvis sandlådan, buskage att plocka och känna på löv, stenhällar vari det bildats små vattenpölar att plaska i. Platser för sinnliga lekar bör finnas utspridda över hela gården då de är nödvändiga för att få fotfäste på gårdarna (Mårtensson 2004). Arketyperna för dessa platser är *rofylldhet, vildhet, viste, samvaro* och *artrikedom*.

En gradient från trygghet till utmaningar krävs för att gården ska vara stimulerande för såväl yngre som äldre barn. Utmaningar som de äldre klarar av men som yngre får växa sig till att klara. Gradienten ser ofta ut entrezon- trädgård- natur. Mellan naturen och trädgården finns ett bryn som de yngre barnen kan tveka att ta sig igenom. I naturavsnittet kan man finna stora klätterträd och stenar.

Enligt de studier Patrik Grahn med flera har genomfört fungerar förskolegårdarna bäst om det finns möjlighet för barnen att skapa ett par lekbaserna och en mängd av anhalter. Han skriver att om alla de sju punkterna är tillgodosedda på en gård ser man ett mönster av hur lekar böljar fram och tillbaka, mellan buskage, sandlådor, lekredskap och öppna platser. På gårdar som inte uppfyller dessa sju punkter utvecklar leken inte samma dynamiska förlopp och man kan säga att lekens flöde framförs i stackato. Lekarna blir hackiga på så vis att de får stöttiga avbrott beroende på att de, när de knappt kommit igång, blir störda och således avbryts. Störningarna har sitt ursprung i att för många barn konkurrerar om de intressanta platserna på gården (Dahlgren et al. 2007).

Grahn's forskning ger oss en inblick i hur komplext barn använder sin utemiljö och vad en landskapsarkitekt med flera bör ta i beaktande vid om-, ny- eller tillbyggnationer av en förskole(träd)gård. Hans punkter gör det till exempel lättare att förstå varför ett utslitet gammalt buskage kan vara viktigt att spara på en förskolegård eller varför inte allt på en gård ska vara lätt att klara för alla barn i olika åldrar.

Skiss över lek miljöns sju zoner av Patrik Grahn, ur boken *Utomhuspedagogik* sida 67

Det står alltså klart att vi som gestaltare av barns utemiljöer först måste förstå barn för att sedan kunna översätta deras behov till ett fysiskt landskap. Sigvard Linghs forskning kan ge oss ytterligare en inblick barns behov och vilka aktiviteter i en utemiljö som är väsentliga för deras utveckling. Lingh, som är leg. psykolog och leg. psykoterapeut, har nämligen utarbetat en metod för *Bedömning på kvartersnivå av barns utelek miljö*. Informationen i hans forskning är, enligt mig, viktig att ta vara på för landskapsarkitekter, rektorer, lärare och andra som inblandade i gestaltning för och med barn.

De grundläggande aktiviteterna utemiljön ska kunna erbjuda är enligt Sigvard Lingh:

Motoriska aktiviteter kan innebära grovmotoriska aktiviteter som att springa, cykla, klättra, hoppa med mera. De kan även bestå av finmotoriska aktiviteter såsom att snickra, reparera, pyssla och modellera (Lingh ???).

Skapande aktiviteter är till exempel konstruktionslekar som att bygga, gräva, måla och mycket mer. Det kan också vara roll- och fiktionslek såsom att leka "affär", teaterspel med mera. En skapande aktivitet kan även bestå i att få påverka sin miljö genom omformning av lekmaterial och lekutrustning och omdisponering av ytor och lokaler.

Kunskapssökande aktivitet sker genom naturkontakt och närhet till grönområden et cetera. En kunskapssökande aktivitet är även att lära sig omvärldsorientering (kulturkontakt), det vill säga att lekplatsen har kontakt med arbetsplatser, service- och fritidsområden i omgivningen genom exempelvis besök.

Social kontakt med andra barn, av olika åldrar, och vuxna kan barnen få genom att det finns ytor i lekmiljön för gemensamma aktiviteter såsom bollspelsytor. Under rubriken social kontakt nämner Sigvard Lingh även vikten av tillgänglig lekplatspersonal.

På kullen i Hågadalen kan barn i olika åldrar mötas och utveckla sina motoriska färdigheter i leken, till exempel genom att rulla.

Det kreativa men mycket enkelt och billigt tillverkade lekredskapet sätter igång barnens fantasi. Det uppmuntrar dem till att leka kund och kioskägare och träna på att hantera "pengar" och räkna.

1.4 Kommunikation för en bra förskoleträdgård

Skötsel och planering av förskolegårdar och andra utemiljöer har traditionellt gått till på så vis att en landskapsarkitekt eller en förvaltare planerar eller sköter en utemiljö utan att prata så mycket med brukarna. Landskapsarkitektutbildningen har dock gjort mig medveten om att en förändring är på ingång. Det används och utvecklas nu metoder till att ta reda på vad brukarna, i detta fallet barn och lärare, tycker om sin utemiljö.

För att förskoleträdgården eller skolträdgården ska kunna bli den levande plats som många pedagoger och barn önskar krävs det nämligen att kommunikationen mellan förvaltare, entreprenörer, lärare och barn förbättras. Erfarenheterna visar tydligt att när pedagoger och förvaltare börjar prata med varandra så händer det positiva saker på gården (Olsson & Åkerblom 2003).

Den gröna sektorn (förvaltare, landskapsarkitekter, trädgårdingenjörer med mera) skulle kunna bli en tillgång i förskolans pedagogik och förskolans erfarenheter skulle kunna bidra till att traditionella insatser inom utemiljöskötsel förändras till att bättre passa brukargruppen. Skötsel och förvaltningsfrågor kan även mycket väl fungera som utgångspunkter i utveckling och förändring av en förskolas utemiljö (Åkerblom 2005).

Samverkan mellan rektorer, barn, lärare, fastighetsförvaltare, skötselentreprenörer, landskapsarkitekter med mera är följaktligen vitalt för att en framgångsrik utveckling ska kunna ske på en förskolegård. Ett sätt att påbörja ett samarbete och förankra en framtida förändring hos berörda parter är att ordna en workshop, där olika yrkeskåror kan träffas för att skapa förståelse för varandras förutsättningar och gemensamma målbilder. Gruppvis kan deltagarna till exempel måla bilder över hur deras drömförskolegård skulle se ut. En idé är att även engagera politiker i en sådan workshop. Detta för att de ska bli delaktiga i förskolans förändringsarbete och förstå vikten av att tillsätta resurser.

Lärarna på Hågalsskolan i Uppsala gör en pedagogisk utomhusövning som kräver kommunikation

Pengar och undervisning

Det är ju dock inte bara samarbetet till förskole(träd)gård som måste fungera. Förskolan måste även ha ekonomiska resurser för att kunna förverkliga planerna på förändring av en utemiljö.

Johan Tranquist (NCFF), Petter Åkerblom (Movium) och Johan Faskunger (Statens folkhälsoinstitut) deltar just nu (år 2010) i ett projekt vars mål är att hitta former för att organisera, sätta och finansiera ett flerårigt nationellt program för skol- och förskolegårdsupprustning. De anser att skol- och förskolegården ofta hamnar "mellan stolarna" då varken Skolverket, Boverket eller landstingen har något uttalat ansvar för förskolan och skolan som fysisk miljö, folkhälsoresurs och/eller pedagogisk resurs. Bristen på parter som vill investera pengar i upprustning och utveckling av skol- och förskolegårdar skulle enligt dem kunna lösas genom att företag sponsrar upprustningen ifall den uppfyller vissa ställda kriterier som främjar barns hälsa och lek.

Tillförsel av "nya" pengar behöver inte nödvändigtvis vara den enda lösningen för att kunna förändra en skolas utemiljö och skapa nya attraktiva läro- och lekrum. Det kan likväl handla om tidsmässiga och pengamässiga omprioriteringar inom ramen för befintliga avtal. Det största hindret i en förändring av en skolas utemiljö är dock ofta traditionellt tänkande och den lokala arbetsplatskulturen, och inte de ekonomiska resurser som styr skolans verksamhet. Här kan den gröna sektorn (landskapsarkitekter, skötselpersonal med mera) spela en stor roll som initiativtagare till lokala projekt och inspirationsspridare till utemiljöns möjligheter (Åkerblom 2005).

Det räcker dock inte bara med att en förskolegård eller skolgård byggs om. För att den ska komma till nytta måste den användas av pedagoger och barn. Förutsättningarna för detta är att det finns pedagoger som verkligen vill arbeta utomhus. Därför är det mycket bra att utbilda lärarna om vilka pedagogiska möjligheter utemiljön erbjuder och att de ofta är mycket större än de som en inomhusmiljö har att ge. Om en kommun vill säkerhetsställa att deras investering i en förskolas eller skolas utemiljö verkligen utnyttjas bör de därför överväga möjligheten att skjuta in pengar till utbildning av pedagoger. Det borde vara en naturlig del av byggkostnaderna (Åkerblom 2005). Ur både folkhälsoperspektiv och förskolans läroplansperspektiv torde det vara mycket angeläget att pedagoger, fritidpedagoger och förskoleledning erbjuds möjligheter att utbilda sig inom pedagogik utomhus (Åkerblom 2005).

Petter Åkerbloms kommentarer om att utomhuspedagogik-utbildning för pedagoger behövs är förmodligen helt sanna. Men för att processen till att bygga om en skolgård eller förskolegård ska få gehör i kommunen så tror jag att det också krävs utbildning för planerare och andra kommunanställda. Förskolan eller skolan borde också få skriva under på att den eventuella upprustningen av deras gård kommer att skötas om och användas, så att miljön inte står förstörd och oanvänd inom några säsonger. Alla inblandade måste förstå varför den aktuella ombyggnaden är viktig, varför man tjänar på den i längden. Genom ett samarbete lär man sig även bejaka varandras synsätt i diskussionsämnen som uppkommer.

Planering och gestaltning av barns utemiljöer

Många vuxna minns sin barndoms favoritplatser hela livet. Favoritplatserna är ofta utomhus och det beror på att minnet av uteleken är mycket starkt sammankopplad med den specifika plats där leken skedde (Kylin 2005). Men hur ska vi vuxna som planerar utemiljöer förstå vilka dessa platser är och vad barn önskar av en utemiljö?

Barn har nämligen hela uppmärksamheten riktad mot den fysiska miljöns alla möjligheter. Utemiljön är början på en spännande omvärld som ger inspiration till olika lekar. Utelek kan få en särskilt vidlyftig karaktär, både mentalt och fysiskt, då det utomhus finns frihet för mycket rörliga och föränderliga lekförlopp. Kring förskolor, skolor och lekplatser, som ofta är mer avgränsade, ställer denna lek höga krav på platsens utformning (Mårtensson 2005).

För det första är det som gestaltare av barns utemiljöer centralt att förstå att utemiljön inte upplevs på samma sätt av barn och vuxna. Barn beskriver ofta en plats genom att berätta vad man gör där och hur det känns. Vuxna beskriver den genom att berätta hur den ser ut och vad den har för funktion. Barn närmar sig utemiljön på ett kroppsligt och sinnligt vis, medan den vuxna närmar sig den med ett mer visuellt och funktionellt utgångsläge. Drastiskt kan man sammanfatta det i att barn känner utemiljön medan vuxna ser den (Kylin 2005). På grund av detta bör man inte ställa sig den klassiska frågan om hur en bra skolgård ser ut och vilka funktioner som ska ingå? Istället är det viktigt att förstå hur barnen upplever utemiljön och hur de uttrycker det. En gestaltare borde därför omformulera sina frågor angående utemiljön till att bättre passa det sätt barn tar sig an omgivningen. Hon eller han bör exempelvis fråga vad barnen vill kunna göra i en miljö istället för vad de skulle vilja ha i den (Kylin 2005).

Trots att den ovanstående frågan ställs på rätt sätt kan det vara svårt att röna ut vad som behövs förändras i befintlig utemiljö för barn. Det används och utvecklas, som tidigare nämnt, idag olika metoder av landskapsarkitekter och andra planerare för att hämta in barns åsikter om utemiljöer. En metod är att göra gångturer tillsammans barn i deras utemiljö och samtidigt observera och samtala med dem om utemiljön. En annan metod går ut på att ge barnen kameror och låta dem själva fota de platser de gillar och ogillar. Man kan även be barnen måla kartor över sin utemiljö, och rita in symboler för platser de tycker är obehagliga (en blix) och de platser de trivs på (ett hjärta). Det finns också ett dataprogram i GIS som håller på att utarbetas för att användas till att samla information om lite äldre barns åsikter om utemiljön (Kerstin Nordin & Ulla Berglund 2008). Det är dock svårare att ta reda på små barns (förskolebarns) åsikter eftersom de inte riktigt kan rita kartor, använda datorn med mera. I framtiden kanske det går att fästa GPS på barnen för att läsa av deras rörelsemönster. Men en bra och billigare metod som har använts av landskapsarkitekten Anna Sääv i Täby kommun är att ge barnen några glada apelsiner och sura citroner. Barnen får sedan instruktionerna om att glada apelsin hör hemma på platser de gillar och sura citron vill vara på platser de ogillar. Barnen springer sedan själva runt på gården och placerar ut frukterna. När de är klara går den vuxna runt tillsammans med barnen för att leta upp frukterna. Tillsammans pratar de om och fotar de platser som de hittar frukter på.

Tidigare nämnda metoder är alla goda exempel på hur det går att ta reda på barns åsikter om sin förskolegård eller skolgård. Mitt intryck av besök på skolgårdar under kursen *Stadsrum för barn och unga* är att barn har så otroligt mycket mer tankar om sin utemiljö än vad många vuxna tror. Deras åsikter kan därför mycket väl fungera som en bra utgångspunkt vid analys och omplanering av en befintlig förskolegård.

Pojken verkar se andra möjligheter med buskaget än en vuxen. Han undrar glatt om vi alla ska åka pulka i det!? Precis som de flesta barn så tänker inte han på buskarnas utseende, utan han verkar vilja känna på sin omgivning med hela kroppen.

1.5 Förskoleträdgården

Många förskolegårdar idag består, som tidigare beskrivits, mestadels av hårdgjorda ytor som inte uppmuntrar barn till rogivande, skapande, sinnliga och kunskapsinhämtande aktiviteter. Men varför skulle en förskoleträdgård, vari personalen använder sig av utomhuspedagogik, kunna erbjuda barn en mer hälsosam och stimulerande utevistelse?

Redan under 1700-talet grundade den tyske pedagogen Friedrich Fröbel (1782-1852) en ny sorts undervisning i Tyskland. Han ansåg att den ideala förskolan var en trädgård där barnen kunde lära genom aktiva lekar, en Kindergarten eller en barnträdgård (Norfolk 2003). Nedanstående argument är sammanfattade för att ytterligare förklara varför en utveckling av förskoleträdgårdar och skolträdgårdar gynnar alla.

I en trädgård får barn möjlighet att ta del av naturens krafter. En trädgård är som en miniatyrvärld av den stora naturen. En liten trädgårdsdamm minner om en stor sjö och den vattensköljda stenen i trädgården blir till en mäktig klippa, samtidigt som några träd ger sinnebilden av en vidsträckt skog (Norfolk 2003). Trädgården väcker den skapande människan som finns inom oss alla. Rädsla, oro och lidande kan förminska medan verklighetsuppfattningen förstärks. I trädgården får man möjlighet att självständigt och i sitt eget tempo bearbeta känslor och förstärka sin jagkänsla (red. Sandberg 1999). De sinnliga och rörliga aktiviteterna som en trädgård kan erbjuda stärker självtilliten och ger utrymme för stunder av starkt välbefinnande (Mårtensson 2005).

Förskoleträdgården kan även vara ett starkt pedagogiskt verktyg och användas för att undervisa många ämnen (Åkerblom 2001). Ytterligare en förklaring till förskoleträdgårdens växande popularitet kan vara att befolkningstätheten i städerna ökar och att många därigenom har förlorat den vardagliga kontakten med det producerande kulturlandskapet. Drivkraften kan således vara att genom odling i skolträdgården ge barn konkreta och handgripliga förklaringar på var maten i affärerna kommer ifrån (Åkerblom 2001). En utveckling av skolans och förskolans utemiljöer till lärorika trädgårdar innebär för pedagoger och barn fler platser för lärande, nytt innehåll i lärandet och nya sätt att lära ut på. Trädgården bidrar således till en ökad variation i skolans (och förskolans) pedagogiska infrastruktur (Åkerblom 2005).

En annan faktor som talar för förskoleträdgården och skolträdgårdens växande popularitet är att en trädgård inte går att skynda på, det tar tid för naturen att växa. I dagens databundna och tidseffektiverade samhälle kan erfarenheten av att låta något ta sin tid, att stanna upp och reflektera, vara en av de viktigaste lärdomarna barnen kan få med sig från skolan. Skolträdgården ger barn och lärare chans att ensamma eller i grupp få tillfällen till personliga upplevelser. Trädgården erbjuder alltså lärare och barn en pedagogik som inte kan effektiviseras utan som får och måste få ta tid. (Åkerblom 2001).

Förskolan och dess gård är lärarnas och barnens vardagsmiljö. Inuti en typisk svensk förskola idag är stor vikt ofta lagd på inredningen ska utstråla personlighet och hemtrevlighet. Är det inte dags att genom ett trädgårdstema utforma barnens utemiljö med samma omsorg och låta den bli en lika trivsamt, trygg och stimulerande miljö att vistas i?

På Torslundaskolan på Öland använder de skolgården som ett stort klassrum. Denna klass har samling i ett del av trädgården och flickorna på bilden har just upptäckt en fjäril på en blomma.

Varför lära in utomhus- med naturen som läromedel?

I boken *Utomhuspedagogik som kunskapskälla* skriver Anders Szczepanski att bara 15% av vår kommunikation är verbal. Alltså sker 85% av kommunikationen mellan människor med hjälp av andra sinnen. Detta faktum förklarar tydligt varför inläring borde ske genom stimulans av alla våra sinnen. Anders Szczepanski skriver även att vår minneskapacitet ökar genom massiv sinnlig stimulering under läroprocessen, via exempelvis lukt-, smak-, syn-, och hörselintryck. Inom utomhuspedagogiken har man stora möjligheter att stimulera många sinnen och på så vis uppmuntra till det lustfyllda lärandet, se exempelvis bilden till höger på en pedagogisk övning som hjälper flickan att förstå hur pollination går till. Hon får själv leka fjäril och får pollen (mjöl) på kinderna när hon dricker nektar (saft) ur en blomma (ett utsmyckat plastglas med sugrör).

Barns språkutveckling främjas även av utomhuspedagogik. De lär sig att uttrycka sig genom talat språk, skriftspråk eller teckenspråk i samspel med sin omgivning (red. Bjar & Lieber 2007). Ordet får en tydligare innebörd då vi lär oss det samtidigt som vi ser, håller i eller gör något med saken eller begreppet (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993). Per Hedberg skriver i boken *Utomhusdidaktik* att begreppet "utomhuspedagogik" istället skulle kunna kallas för "verklighetspedagogik" eftersom man lär sig saker genom att se och ta på dem, och på så vis får "förstahandserfarenheter". Praktisk inläring borde även ge större möjlighet för de barn som inte är "skolduktiga" att få kunskap, erkännande och en chans att glänsa.

Förskoleträdgården bör dock inte bara bestå av en trädgård, det är viktigt med naturmiljöer också. Forskning har nämligen visat att barn föredrar naturmiljöer framför andra gröna miljöer och att vardagliga kontakten med naturen är av stor betydelse för dem (Laike, Lindholm & Åkerblom 1994). Naturmiljöer i staden fungerar som naturskolor där sinnliga och praktiska erfarenheter av växter och djur blir till bestående minnen (Lönngrén & Persson 1995). Insikten om att vi är en del av ett större ekologiskt sammanhang påbörjas ofta i närmiljön. Det är alltså inte bara i avgränsade skogar den biologiska mångfalden ska synas, utan även inne på förskolegården. Landskapsarkitekten Gunilla Lindholm menar att barns umgänge med naturen väcker nyfikenheten inom dem och på så vis ökar kunskaperna om växter och djur. Det ger mersmak och spelar en stor roll för möjligheten att förstå vikten av biologisk mångfald (Lönngrén & Persson 1995). I boken *Utomhusdidaktik* presenterar Per Hedberg pyramiden till höger (Lundegård, Wickman & Wohlin 2004 s. 68). Pyramiden syftar till att förklara de steg en person genomgår då hon eller han utvecklas till en aktivt miljömedveten medborgare som kan påverka sin miljö i en positiv riktning.

Pyramiden sammanfattar hur en förskoleträdgård med utomhuspedagogiska övningar kan påverka ett barns upplevelse, intresse och förståelse för naturens skeenden. Jag ser det som pedagogens ansvar att se till att barnen tar sig in i pyramiden och börjar klättra uppåt i den. Men det är politikernas, landskapsarkitekternas, fastighetsförvaltarens och rektorernas med fleras ansvar att göra pedagogerna arbete möjligt. Förskolebarn med tillgång till en god utemiljö och utomhuspedagogik borde kunna "klättra" högre upp i pyramiden än barn på andra förskolegårdar.

Flickan är mycket koncentrerad på sin uppgift och verkar känna sig viktig. Hon samlar nämligen frön till nästa års odling. Pyramiden i bilden visar de steg en person genomgår då hon eller han vistas i naturmiljöer. Det förklaras närmare i texten till vänster. På bilderna ovan är flickan utklädd till fjäril och deltar i en pedagogisk utomhusövning som förklarar hur pollination går till.

Coombes Infant and Nursery School

På Coombes Infant and Nursery School finns en förskolegård/skolgård som är en mycket bra inspirationskälla för utformning av barns utemiljöer. Den används av barn i förskoleålderna och visar en utformning som brukarna, barnen och lärarna, är mycket delaktiga i att skapa. Rektor Susan Humphries har nämligen tillsammans med lärare, barn och föräldrar skapat en gård som utformats utan några förutfattade meningar om hur en skolgård eller förskolegård bör vara. Ett nätverk av återkommande lokala resurspersoner och yrkesutövare är även mycket delaktiga i utformningen av denna unika skolgård som vuxit fram under cirka tre årtionden (Olsson et al. 2002).

En av de viktigaste delarna i skolgårdens utveckling och i skolans pedagogiska arbete är nämligen att eleverna i så stor utsträckning som möjligt ska vara delaktiga i skolgårdens förändringsarbete (Olsson et al. 2002). För att förstärka barnens förståelse för sin delaktighet har skolan ett eget intranät där en mängd bilder från tillfällena då skolan förändrats och använts presenteras. Bilderna ger barnen en känsla av delaktighet och samhörighet med barn som gått på skolan tidigare (Olsson et al. 2002).

I boken *Skolgården som klassrum* skriver Titti Olsson att Coombes Schools ledord "Sharing and Caring" står för att det är lika viktigt att dela med sig och bry sig om andra, som att förstå att man själv är en del av ett större sammanhang.

Skolgården de har format och fortfarande formar tillsammans är som ett eget landskap, en egen värld som fungerar som skolans största klassrum (Olsson et al. 2002). Genom att en stor del av samhället deltar i skolgårdens utformning blir den en del av en helhet och får en speciell tillhörighet i människors vardag (Olsson et al. 2002). Av detta följer även att desto fler som deltar i skolans utformning, desto fler kommer även att vilja delta i att kämpa för att utveckla och förbättra skolan (Olsson et al. 2002).

De upphöjda, nedsänkta, öppna och slutna gångarna i Afrikaparken i Malmö skapar en variation av gångar för barnen att springa på, precis som gångarna på Coombes skolgård.

Coombes skolgård är under ständig förvandling. Lärarna menar att för att kunna vara konstruktiv måste man även vara destruktiv. Varje år påbörjas ett nytt projekt, som måste få ta tid, tillsammans med eleverna. Skolgården blir således en ständig process, en plats med dynamisk innebörd. Platserna och rummen i skolgården har ofta kopplingar till saga, myt, konst, natur och historia, men den viktigaste kopplingen är den till verksamhetens användning (Olsson & Paget 2002). För att ge barnen en känsla för skolgården är den full av platser som har sina egna namn och laddade stämningar. Namngivandet är inte bara identitetsskapande för platsen utan hjälper även barnen i sin orientering på skolgården. Landskapsarkitekten Susan Paget skriver (Olsson et al. 2002) att det starkaste draget i utformningen av Coombes skolgård är tydliga rumsbildningar av olika slag. Paget berättar även att det är viktigt för människan att få skapa och uppleva olika rum för att utveckla rumsuppfattning och därigenom varsebli omvärlden (Olsson et al. 2002). Hon hänvisar till professor Bobo Hjort, som i sin doktorsavhandling "*Var hör människan hemma?*" skriver att barn genom att få uppleva rumsligheter, i vilka de har en självklar roll, får hjälp med att besvara frågan "Vem är jag i världen?". Den engelska skolgårdsforskaren Eileen Adams säger även att "Place is a space claimed by feelings" – en plats är ett utrymme laddat med känslor (Olsson et al. 2002, s.103). Man kan tolka detta som att det inte räcker att bara skapa en avgränsad plats eller rum på skolgården, rummet måste även laddas med känslor. Det kan göras genom lek eller som på Coombes School genom olika pedagogiska och känsloladdade övningar (Olsson et al. 2002).

Mellan de olika rummen på Coombes skolgård finns det både upphöjda och nedsänkta stigar, de förstnämnda för att man ska kunna gå där torrskodd när det regnar och de sistnämnda för att erbjuda en känsla av avskildhet och lugn. Det finns även en labyrinth, trädhus och stensamlingar som ska väcka känslor av eftertanke (Olsson et al. 2002). En poets tänkvärda ord finns inhuggna i ett fågelbad. På skolgården hittar man konkreta utformningar som visar att rektorn Susan Humphries varit lyhörd för barnens behov av att få krypa in, vara i trygghet, omslutas, komma upp, stå i centrum samt ha utsikt över och för ett ögonblick få kontroll och makt (Olsson et al. 2002).

Vatten är, som de flesta vet, något barn verkligen uppskattar och tycker är spännande. På Coombes school har dammarna blivit centrala och rumsbildande platser som ofta nämns och används (Olsson et al. 2002). De är av stor pedagogisk betydelse och nyttjas som undervisningsplatser där barnen kan undersöka olika växter och djur. En av dammarna på skolgården har en sitt- och liggbar kant för håvning, den gör att barnen lättare når vattnet utan att bli blöta (Olsson et al. 2002). Denna damm ligger alldeles intill lärarrummet och blir således en rekreativ plats för lärarna. Dammen ligger även vid skolans entré och bidrar följaktligen stort till att ge skolan en vacker framsida (Olsson et al. 2002).

En röd tråd av ekologiskt tänkande följer allt arbete med Coombes skolgård. Således har de för avsikt att bygga upp varje planterad del så att örtskikt, buskskikt och trädskikt utvecklas på bästa sätt. Planteringarna måste därför skyddas från de mängder av små fötter som rör sig på gården, vilket förklarar den mängd av stödmurar och staket som är till för att styra barnens rörelsemönster. Rektorn Susan Humphries som ofta besöker Sverige förvånas över att det här är fritt tillträde överallt på förskolegården och skolgården, hon menar att det inte ger faunalivet någon chans att uppstå (Olsson et al. 2002).

Flertalet av de vuxna som kommer på besök till Coombes skola kan uppfatta skolgården som skräpiga med sina stora områden med nässlor och döda häckar som tjänar till avgränsningar och faunadepåer. Dessa vuxna förstår inte de bakomliggande tankarna och för att skapa en uthållig pedagogisk miljö måste lärarna på skolan ideligen tydligt berätta och motivera varför det ser ut som det gör och hur eleverna använder det (Olsson & Paget 2002).

Lärarna på Coombes School vill fånga nuet genom att ge eleverna chans att fokusera på det som sker vid en viss tidpunkt. Skolans pedagogiska arbete är därför tematisk och följer årstidsväxlingarna starkt. Även högtider och lokala händelser görs till en del av skolarbetet och att flera av händelserna återkommer år efter år ger eleverna en känsla av trygghet (Olsson et al. 2002) och något att se fram emot.

I boken *Skolgården som klassrum* skriver Susan Paget att lärarna på Coombes school sammanfattar att det viktigaste med att gå ut på skolgården är att där finns verkligheten som väntar på att bli använd. En av lärarna uttrycker det som en fantastisk, alltid växande och levande resurs. Det finns hur mycket material som helst bara man gör sig besväret att utveckla och underhålla det (Olsson et al. 2002).

Utformningen av Coombes gård är ett exempel på en utvecklande och inspirationsgivande miljö. Gården visar att utformning och utomhuspedagogik tillsammans med barnen verkligen fungerar och ger otroligt mycket. Att läsa om eller att besöka Coombes skolgård tror jag kan ge skötselentreprenörer, förvaltare, rektorer, pedagoger, landskapsarkitekter med flera inspiration och mod att våga satsa på sina idéer och drömmar om hur en utemiljö för barn kan vara. Coombes skolgård eller förskolegård går nämligen emot de förutfattade meningar som finns om gårdars användning och utformning. På så vis kan den användas som ett motargument till personer som anser att mer omsorgsfullt utformade gårdar skulle bli alltför kostsamma och ge skötselproblem. Coombes skolgård tyder nämligen på att om utformningen och skötseln av utemiljön finns väl förankrad inom pedagogiken så är allt möjligt, utan höga kostnader och skötselproblem.

Förskolebarnen vandrar genom solrosskogen på Toroslunda försöksstation. Det är en speciell upplevelse att vandra mellan de höga stammarna som innan sommaren bara var ett en samling av små frön i handflatan. Bilden ovan visar en lövhög. Barnen kan själva räfsa ihop små högar och bygga kojor eller labrynter av dem. De två bilderna visar olika utomhusaktiviteter som förstärker upplevelsen av de olika årstiderna.

Odling i förskoleträdgården

De allra flesta av dagens barn växer upp i tätorter, utan egna odlingsmöjligheter, och odling i skolträdgården kan därför vara något helt nytt (Dahlgren et al. 2007). Petter Åkerblom skriver i boken *Skolgården som klassrum* att odlingen hjälper barn att förstå naturens kretslopp och förtydligar matens väg från jord till bord. Han skriver även att det är ett mycket användbart pedagogiskt verktyg som används för att praktiskt utföra och befästa kunskaper inom skolans alla ämnen. I odlingen kan barnen och lärarna till exempel hitta berättelsen om människan som lämnade jägarlivet för att istället bli bofast odlare. Skolträdgården ger alltså liv åt kulturhistoria och är ett mycket starkt och konkret komplement till exempelvis hembygdsmuseer (Dahlgren et al. 2007). Människan känner även en sorts tillfredsställelse då hon odlar sin egen bit jord. Känslor som tillhörighet, egen kontroll och eget ansvar växer inom oss då vi får odla (Norfolk 2003).

Genom att skapa upphöjda växtbäddar blir rabatter tillgängliga för personer med rörelsehinder. I en befintlig miljö kan man utnyttja en nivåskillnad, som annars kan kännas som ett hinder, till att bli en upphöjd växtbädd. Det kan finnas växtbäddar man kan stå, sitta och ligga vid (red. Sandberg 1999). I växtbäddarna eller odlingslådorna kan man förutom växterna placera föremål som är spännande att se och känna på. Hårda, mjuka, släta, skrovliga, varma, kalla, tunga, lätta material att känna på gör platsen till en upplevelse även under vinterhalvåret (red. Sandberg 1999).

Att dra händerna genom börnorna i korgen är en lugnande upplevelse som stimulerar känslan. För barn med synnedsättning kan det vara en mycket speciell upplevelse. På bilden till höger ser vi en stolt flicka som just ska väga de nyskördade morötterna. Bilderna är från Toroslunda försöksstation.

Nedan sammanfattas sju punkter som förklarar varför lärarna på Coombes Infant & Nursery school ser odling som en viktig del i barnens utveckling.

Samarbete

All odling är ett samarbete mellan lärare och elev och mellan elev och elev. Tillsammans måste de lösa eventuella problem och organisera arbetsuppgifterna (Olsson et al. 2002).

Ordlös kunskap

Barnen på skolan får bland annat skära sönder, smaka på, äta upp, balansera, bära och väga sina läromedel. De upplever och uppnår således sin kunskap med hela kroppen (Olsson et al. 2002).

Händelsernas centrum

När barnen kliver in mitt i en odlingslott av stora pumpor som gror så det knakar befinner de sig i händelsernas centrum. Lärarna på Coombes school anser att det är ett grundläggande mänskligt behov att få vara i centrum samtidigt som man känner sig som en del av ett större sammanhang (Olsson et al. 2002).

Platsen som berättelse

När eleverna på Coombes school får påverka en plats leder det till att de tar den i anspråk, genom att befolka den gör de platsen besjälad och meningsfull. Detta leder till att varje individ utvecklar sin egen relation till platsen och skapar sin egen högst personliga berättelse om vad platsen har att förtälja (Olsson et al. 2002).

Lära för livet

På Coombes school sker i stort sätt all inläring genom tematiska, sinnliga och välregisserade utomhusupplevelser. De praktiska och sinnliga erfarenheterna som odlingen ger gör att barnen lättare tar till sig teoretisk kunskap inom ämnen som naturkunskap, matematik, språk drama med mera. Barnen repeterar även sina kunskaper när de stolt berättar för yngre elever vad de gör när de odlar och på så vis befästs kunskapen ytterligare (Olsson et al. 2002).

Rytm

Odlingen ger barnen en förståelse för människans livslängd och roll i förhållande till andra arters. Samtidigt som barnen och lärarna njuter av nuet tar de även ansvar för det som kommer att finnas på skolan efter deras egen tid där är förbi. Exempelvis så tar ett nyplanterat fruktträd flera år på sig innan det ger frukt, medan odling av ettåriga grödor mer konkret ger barnen förståelse för livscykel. Odlingens förlopp från frö till grönsak eller vacker blomma, och slutligen till kompost ger barnen en viktig insikt om livets föränderlighet och förgänglighet (Olsson et al. 2002).

Förväntningar

Barnen på Coombes School är påtagligt förväntansfulla så fort det börjar pratas om att det snart är dags för sådd och plantering. Detta gäller särskilt de barn som varit med året innan. Även om lärarna har samma tema på sina odlingar varje år berättar de att undervisningen skiljer sig åt från ett år till ett annat och att de ofta får improvisera. Detta beror på att väderfaktorer kan få till exempel pumporna att vissa år bli små som tennisbollar och andra år större än bowlingklot. Självklart kan barnen först bli lite besvikna, men efter ett tag ser de skönheten i det som vuxit upp i alla fall. Lärarna påpekar att det bidrar enormt till elevernas föreställningar och förståelse om hur yttre förutsättningar som vädret påverkar naturen (Olsson et al. 2002).

Skogen

En närbelägen skog kan med fördel bli en del av förskolans lek- och läromiljö. Skötseln av och besöken i skogen bidrar till att barnen känner delaktighet och ansvar över naturen välmående (Gunnarsson & Palenius 2004). Det är inte bara kunskapsmässigt som skolskogen fyller en funktion, den erbjuder även barn en miljö som är lugnare än förskolans inomhusmiljö. Många är de pedagoger som berättar om det besvärande bullret och slamret inomhus i kontrast till de mjuka ljud som en barnskara åstadkommer i skogen. Många lärare anser också att det är lättare att hantera en stor barngrupp utomhus och säger att barnen blir lugnare och mindre högljudda när de kommer ut. Skolskogen kan även vara bra ur integrationssynpunkt då svenskar med utlandsfödda föräldrar lär sig tycka om och känna sig trygga i skogen (Gunnarsson & Palenius 2004).

Gunilla Lindholms forskningsresultat visar att ”ostädad” naturmark, som till exempelvis ett skogsparti, har särskilda kvaliteter för barns lek, sociala utveckling och undervisning (Laike, Lindholm & Åkerblom 1994). Jag tror även att skogens årstidsrytm ger barnen en känsla av trygghet och beständighet i det ständigt föränderliga.

I skogen kan barnen och lärarna hitta lugnet, mystiken, ansvaret, kunskapen med mera.

Summering av teori

All genomgången litteratur och forskning om barn och deras utemiljöer påminner mig om hur jag själv upplevde min omgivning som barn. Som landskapsarkitekt får jag en vidare förståelse på vilket sätt det skiljer sig att planera för barn, vilka verkligen upplever sin omgivning med hela kroppen, än för övriga brukare, vilka upplever omgivningen på ett mer visuellt sätt. Några av de viktigaste egenskaperna en gestaltare av barns utemiljöer torde ha borde således vara lyhörddhet inför barns behov, närhet till barnet inom sig själv, och till sist att själv komma ihåg hur det var att leka utomhus som barn.

Det gjorde stort intryck på mig att läsa om hur mycket tid barnen faktiskt spenderar i förskolan och dess omgivning, i princip den största delen av sina första år. Detta enkla faktum ger en tydlig bild av förskolans vikt rörande barns utveckling. Att barn också värderar sig själva utifrån hur mycket omsorg som är lagd på deras omgivning borde vara en tankeställare för alla som är inblandade i gestaltning av förskolans miljöer. En fråga jag ställer mig i samband med detta är huruvida föräldrar beaktar förskolans pedagogik och gårdens innehåll och storlek när de placerar sitt barn där? Ett högre tryck från samhällets medborgare, föräldrar, skulle kunna pressa rektorer, privata och kommunala fastighetsägare, politiker med flera till att satsa mer resurser på utemiljöer för barn. Jag tror dock att alltför många föräldrar inte vet hur viktiga möjligheterna till utelek är för deras barns fysiska och psykosociala utveckling. Troligen är detta en bidragande orsak till varför det idag finns många förskolor som inte ens har en egen gård. Det är svårt att förstå hur dessa förskolor ska kunna leva upp till förskolans läroplan. Den statuerar nämligen, tillsammans med förskolans pedagogiska historia, vikten av en utvecklande utevistelse för barn.

De fakta som framställs i forskningen och litteraturen stödjer de föreställningar som jag och många andra har. Föreställningar om att utemiljöer för barn bör utmana dem både intellektuellt och kroppsligt, samtidigt som de ska erbjuda dem trygghet och ro. Utemiljöerna bör också stimulera till samarbete, kreativitet, miljömedvetenhet och aktiv kunskapsinhämtning med mera. Teoridelen stärker min övertygelse om att satsningar på barns utemiljöer, och utemiljöer i stort, bidrar till hållbarhet på alla plan (social, ekonomisk, ekologisk, organisatorisk, estetisk, biologisk och kulturell). En gång för alla ger litteraturen även svar på frågan om storleken av förskolegården spelar roll för uteleken. Svaret är att en stor gård leder till mer varierade och vidlyftiga lekar samt färre konflikter mellan barnen. Litteraturen om lagar och rekommendationer ger mig en insikt om att förskolepersonal med flera har stora friheter att utforma egna lekmiljöer och lekinstallationer, om de följer de rekommenderade standarderna.

Litteraturen samt egna erfarenheter har gett mig förståelse för hur viktigt det är för förskoleträdgårdens hållbarhet att dess utformning och innehåll är väl förankrat i förskolans pedagogik. Det vill säga att barn, förskolepersonal och rektorer är aktiva i dess utformning. Jag föreställer mig att det inte går att anlägga en förskoleträdgård med gott resultat, utan att personalen och barn på förskolan är aktiva i utformningsprocessen. Litteraturen tyder även på att en förskoleträdgård aldrig är färdig, utan är en ständigt föränderlig plats som är beroende av att engagerade vuxna och barn tar den i besittning.

Följande kapitel har utarbetats efter att ha tagit del av teorin som presenterades i kapitel ett. Ifrån teoridelen har jag tagit fasta på de aspekter i utemiljön som påverkar barns hälsa, utveckling och lek. Jag försöker i kapitel två, tre och fyra framställa dessa på ett konkret och lättillgängligt vis. Fredrika Mårtenssons forskning om utemiljöns betydelse för uteleken samt Patrik Grahns forskning har varit huvudsakliga källor. Deras forskning är bland annat mycket värdefull på grund av de tydliga beskrivningar av vilka faktorer i utemiljön som stimulerar till viss typ av rörelse och lek. Även Matti Bergströms forskning om hjärnans kapacitet och behov, och Sigvard Linghs forskning om barns behov av olika aktiviteter, ligger till grund för följande kapitel.

2. ATT PLANERA EN FÖRSKOLETRÄDGÅRD

Vad, utifrån barnens psykosociala och fysiska hälsa, utgör en bra grund för en förskolas utemiljö?

Vad kan finnas i denna grund för att den ska bli en del av det pedagogiska arbetet, och erbjuda pedagoger och barn en fysiskt såväl som psykosocialt stimulerande miljö att vistas i?

Detta kapitel beskriver i första hand hur man kan tänka vid placering av nya förskolor och planering av deras utemiljöer, men kan även ge vägledning vid en förändring av en befintlig förskolegård. När man tar sig an uppdraget att planera en ny förskoleträdgård kan man för att underlätta processen tänka i tre steg. Dessa tre steg kan ses som olika detaljeringnivåer i förskoleträdgårdens utformning.

Man bör därför göra stegen i rätt ordning, det vill säga börja med steg 1, sedan steg 2 och sist steg 3.

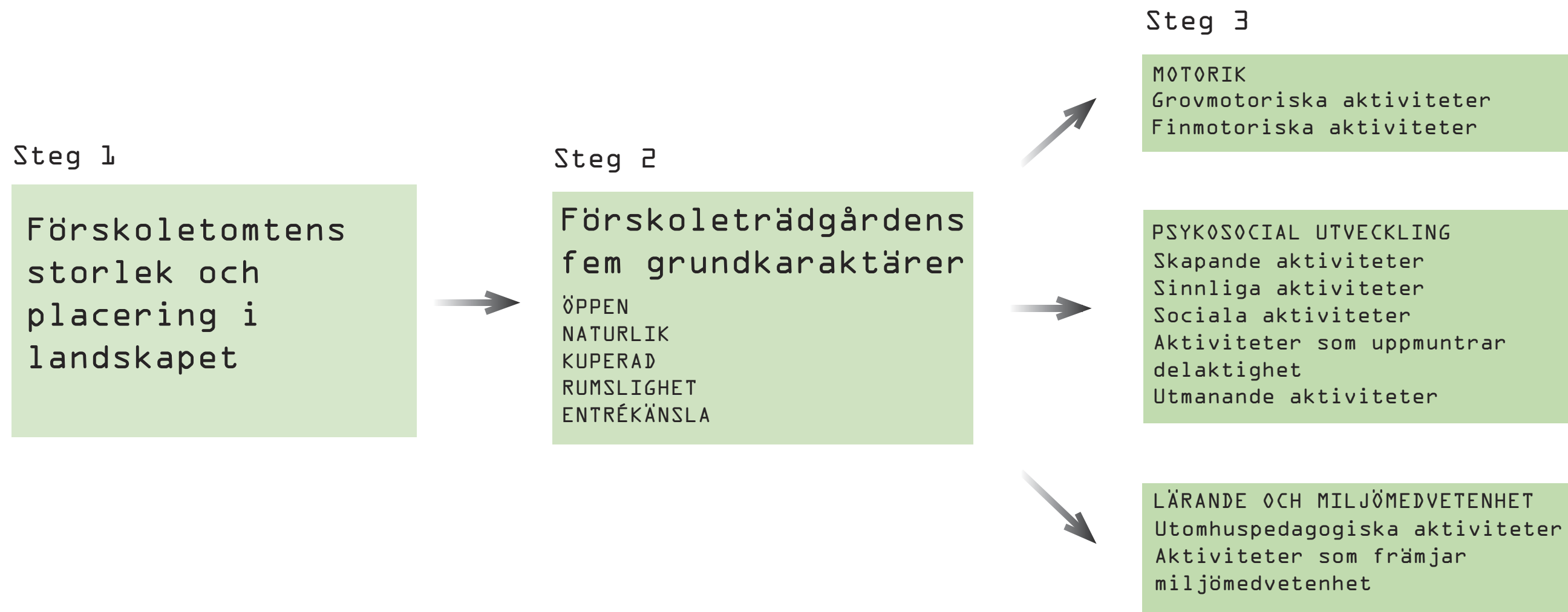
Steg 1 handlar om förskoletomtens placering i landskapet, befintlig vegetation, teman och eventuell ljuddämpning. Detta steg är främst riktat till planerare och fastighetsförvaltare då det behandlar tidiga skeden i processen att utforma en förskoleträdgård.

Steg 2 handlar om fem stycken grundkaraktärer som en förskoleträdgård bör bestå utav. Även detta steg är främst riktat till fastighetsförvaltare och planerare eftersom de till stor del kan planera för de fem grundkaraktärerna utan medverkan av pedagoger och barn. Steg 2 kan dock även inspirera till förändring av befintliga förskoleträdgårdar och på så vis komma till nytta för pedagoger och barn.

Steg 3 handlar mer om det specifika innehållet i förskoleträdgården, vilka aktiviteter och vilken pedagogik som den kan uppmuntra till. I detta steg bör därför planerare och fastighetsägare samarbeta med pedagoger och barn.

2.1 TRE STEG MOT EN BRA FÖRSKOLETRÄDGÅRD

2.2 Steg 1: STORLEK OCH PLACERING

Forskning visar att barn leker bättre på större och mer varierade förskolegårdar än på mindre gårdar. Det uppstår färre konflikter och personalen behöver därför inte övervaka barnen lika hårt (Dahlgren et al. 2007). Förskoleträdgården ska på grund av detta bestå av minst 45 kvadratmeter lekyta per barn, alltså exklusive angöring, parkering et cetera. En grupp med 20 barn bör alltså ha en förskolegård som är minst 900 kvadratmeter stor.

Förskolan bör förläggas där landskapet är varierat, där det till exempel finns en skogsdunge, en bäck, en slutande klippvägg och några stora träd. Variationen i landskapet gör gården intressant för barnen och landskapsarkitekterna får därmed mycket ”gratis”. Det ultimata är att man redan tidigt i planeringstadiet, innan det är bestämt var bostadshuset ska ligga, diskuterar var förskoletomten ska vara belägen genom att bland annat reflektera över befintlig vegetation och höjdvariation i området. Man bör anamma företaget Gehl Architekt's arbetssätt (Henning Thomsen, föreläsare på Arkitekturdagen 4 dec 2009); de utgår från brukarna, funderar sedan över platsens förutsättningar och möjligheter och bestämmer allra sista var husen och andra byggda element ska ligga. Planeringsprocessen ser ut som följer:

LIFE → SPACE → BUILDING

Jag tolkar alltså det som att begreppet life symboliserar brukarnas behov (barnens behov) medan space översätts till platsens (förskoletomtens) kvaliteter, förutsättningar och möjligheter. Allra sist kommer begreppet building in i processen. Det betyder att det är först då man börjar planera de byggda elementens (bostadshusens, förskolans, eventuella lekredskaps med meras) form och placering.

En vacker lönn erbjuder skugga och ger karaktär till en skolgård i Nacka.

LOKALKLIMAT

Uppvuxen och befintlig vegetation ger förskoleträdgården skugga, karaktär, historia och rumslighet redan från början. Uppvuxen vegetation ger även vind- och regnskydd till barn och personal i förskolans utemiljö. Eftersom de befintliga växternas rotsystem redan är välutvecklat slipper man även den kostsamma och kritiska etableringsfasen av ny växtlighet. När man väljer placeringen av förskolebyggnaden på förskoletomten bör därför en landskapsarkitekt kopplas in tidigt. Hon eller han kan inventera befintlig vegetation och argumentera för att spara de buskar och träd som är i bra skick. Detta skulle minska behovet av att plantera nya växter och därav spara in på kostnader för etablering och skötsel av dessa.

Eftersom förskolor och dess utemiljöer ofta läggs i anslutning till bostadsområden kan ohälsosamt höga ljudnivåer störa boende, men även skada personalen och barnen på förskolan. Ljuddämpande material och ljudabsorbenter bör därför användas på gården i så stor utsträckning som möjligt. Mjuka, ljud-dämpande material är till exempel gräsytor och andra växter. Man bör till exempel plantera klättrväxter (som inte förstör fasader) vid fasader, placera ljudabsorbenter under det utstickande tak som ofta finns längs med förskolebyggnaden och över samlingsplatser utomhus.

Många förskolegårdar idag har problem med sin vattenavrinning. Det bildas ofta stora vattenpölar som kan vara farliga för barn och oroa pedagoger. Se därför till att gården redan från början har en väl fungerande dagvattenavrinning. Ta gärna inspiration ifrån områden som tar hand om sitt eget dagvatten och gör det till ett estetisk och lekfullt inslag i utemiljön (se sidor 39-42 i kapitel tre).

TEMAN

För att förskoleträdgården ska upplevas som en sammanhållande helhet kan det vara bra att planera den utifrån ett tema. Bra exempel på lekplatser eller lekparker som är planerade utifrån ett starkt tema är Afrikaparken (se bild nedan) och Sagolekplatsen i Malmö. Temat ger förskolan en tydlig identitet och kan göra det lättare för den att hävda sig gentemot andra förskolor i området.

I Afrikaparken i Malmö har de ett starkt tema. Bland buskarna gömmer sig Afrikas djur i verklig storlek. Några av de barngrupper som besöker parken har lärt sig om djuren och gjort sånger om Afrikaparken.

2.3 Steg 2: FEM GRUNDKARAKTÄRER

Det är viktigt att förstå att det är barnen, inte de inblandade vuxna, som är de främsta uppdragsgivarna vid en om-, ny- eller tillbyggnation av en förskoleträdgård. Med hjälp av genomgången litteratur och forskning på barns behov av utemiljöer, studiebesök och föreläsningar har jag lyckats urskilja fem grundkaraktärer som en förskoleträdgård bör vara uppbyggd utav. De fem grundkaraktärerna skiljer sig ifrån Patrik Grahn's indelning av en förskolegård (Grahn 2007), men uppfyller samma upplevelsevärden som han förespråkar. För att göra hans och de andra forskarnas resultat mer lättåtkomliga för läsaren har jag valt att göra om och utveckla deras indelningar.

De fem ytornas uppbyggnad beskrivs mycket konkret på följande sidor, varvid de kan användas som en sorts checklista för personer som planerar en förskoleträdgård.

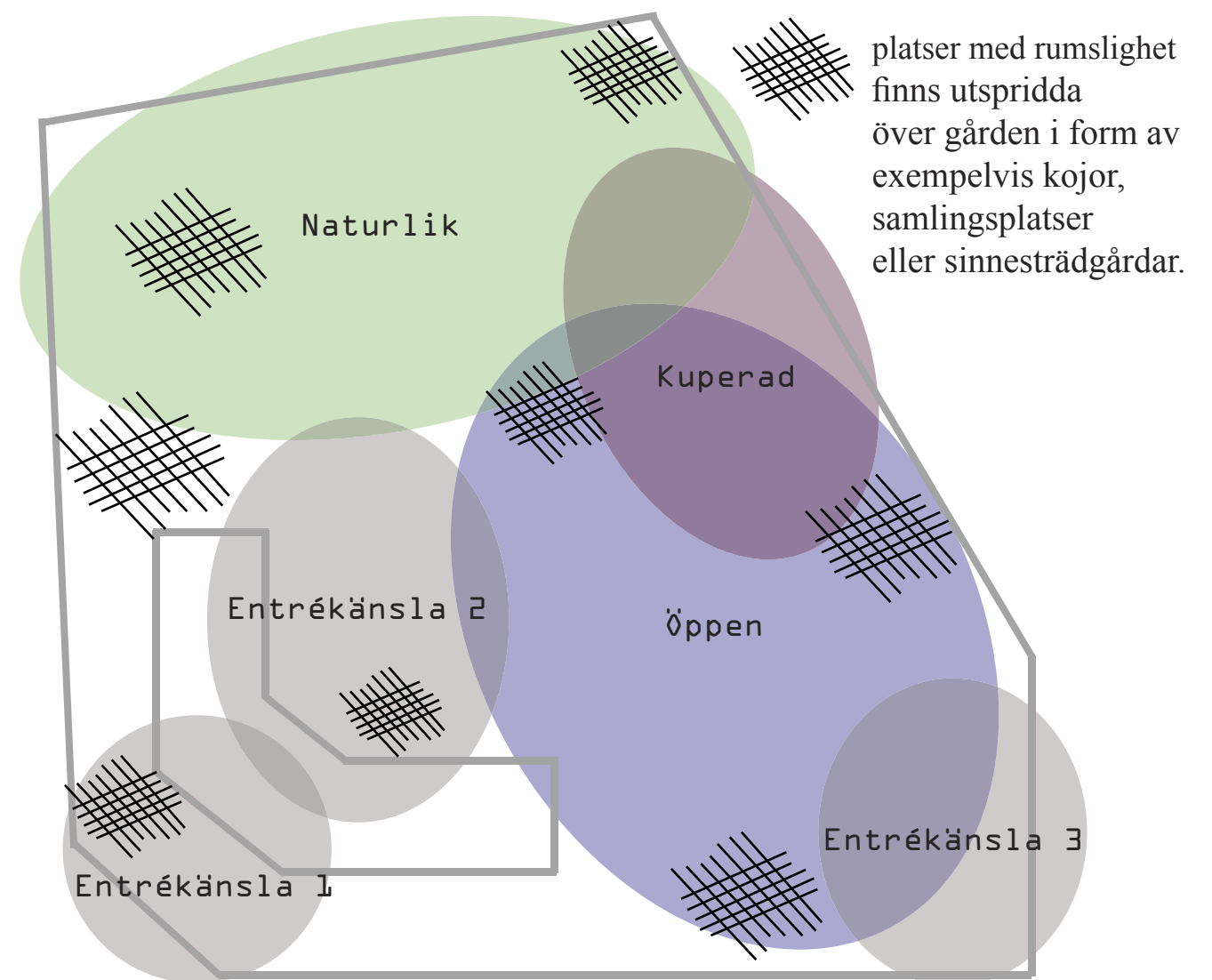
Omväxling och variation i landskapet kännetecknar alla bra förskolegårdar. Tillsammans främjar dessa fem grundkaraktärer barns fysiska och psykosociala utveckling samt användandet av utemiljön som pedagogisk resurs. En bra grund till en förskoleträdgård kan variera men bör alltså alltid bestå av dessa fem grundkaraktärer. Om inte dessa grundkaraktärer finns i utemiljön från start bör miljöer som uppfyller deras beskrivningar skapas.

- Öppen
- Naturlik
- Kuperad
- Rumslighet
- Entrékänsla

Några av de fem grundkaraktärerna kan finnas inom varandra eller överlappa varandra. Den kuperade karaktären kan till exempel existera inom den naturlika. På samma vis kan olika rumsligheter finnas utspridda över gården.

De fem grundkaraktärerna beskrivs närmare på följande sidor. Alla riktlinjer som presenteras vid beskrivningarna baseras på den forskning och litteratur om barns behov av en utemiljö som presenteras i kapitel ett.

Grundkaraktärerna beskrivs även med Patrik Grahn's nio arketyper (kursiva begrepp på följande sidor), som presenterades i föregående kapitel på sida 17. Dessa arketyper sammanfattar barnens känslomässiga upplevelse av platsens karaktär.

Schematisk skiss över fem olika grundkaraktärer i en förskoleträdgård som främjar lek, lärande och fysisk aktivitet. Grundkaraktärerna kan leda till en mer omväxlande och variationsrik användning av gården för barn och pedagogen, inom både lärande och lek.

Öppen *allmänning, viste, samvaro*

En del av förskoleträdgården bör ha en öppen karaktär. Barnen (och lärarna) får på den öppna delen av gården utsikt över området och möjlighet till vidlyftig lek. Detta betyder inte att det ska vara tomt, tvärtom för att det ska finnas en anledning till spring måste det finnas saker att springa runt och mål att springa emot (Mårtensson 2004). Landskapet i med öppen karaktär bör bestå av:

- grupper av lekbuskage som uppmuntrar till rörelse och som det går att "gömma" sig i.
- utspridda träd som ger skugga på de ställen barnen uppehåller sig mycket.
- mindre kuperingar, stockar eller stenar som dramatiserar barnens springande och ger det en riktning.
- lekbasen i form av lekredskap, ett stort klippblock eller liknande, som ger barnen något att springa emot och samlas kring.
- huvudsakligen mjuka underlag såsom gräs, konstgräs, gummiastfalt med mera.
- ytor och innehåll som är tillgängligt för barn med funktionsnedsättning.

Buskar och träd ska skugga de platser som barn rör sig mycket på, som exempelvis populära lekinstallationer och kullar. Växtligheten ska också ge barnen möjlighet att lätt komma undan intensiv lek och kunna krypa in i närmaste buskage.

Naturlik *rofylld, vild, artrik, rymd, viste, samvaro, kultur*

Forskningen visar tydligt att en stor del av förskoleträdgårdens samlade yta bör bestå av **befintlig eller anlagd skog. Skogen bör:**

- kännas vild, stökig och erbjuda en sluten rumslighet.
- ge barnen möjlighet att stanna till och upptäcka pinnar, myror, skalbaggar, kottar, stenar med mera.
- delvis kunna nås av barn med funktionsnedsättning.
- ge möjlighet till många kojbyggen och bör därför vara en stor del av gården.
- gynna artrikedomen i förskoleträdgården genom att spara risiga buskar och död ved eller till exempelvis sätta upp fågelholkar.

Lekredskap kan mycket väl placeras även i den naturliga ytan. Föreställ dig exempelvis vad spännande det skulle vara med en lekborg i skogen, eller en rutschkana att glida fram på mellan träden.

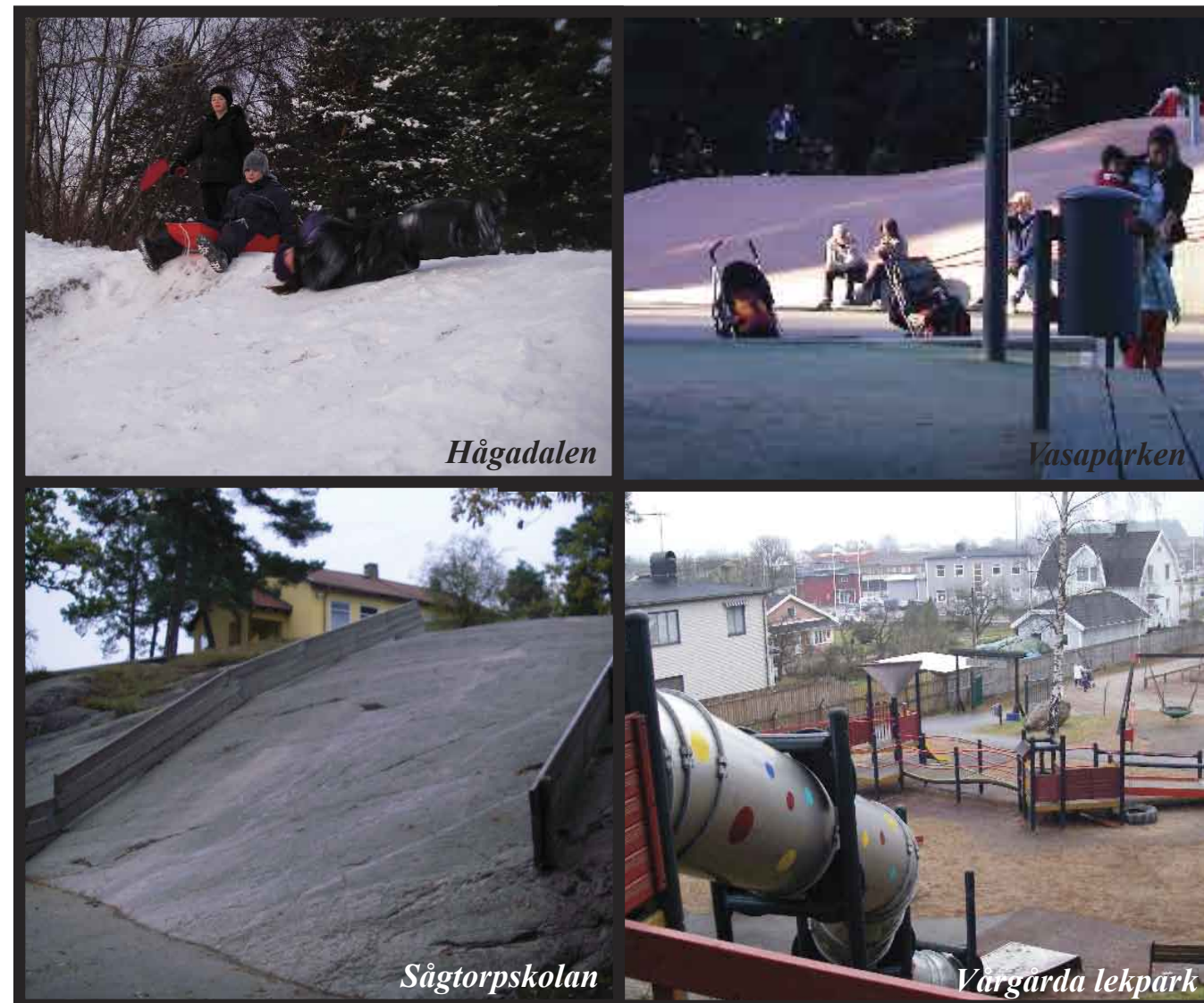
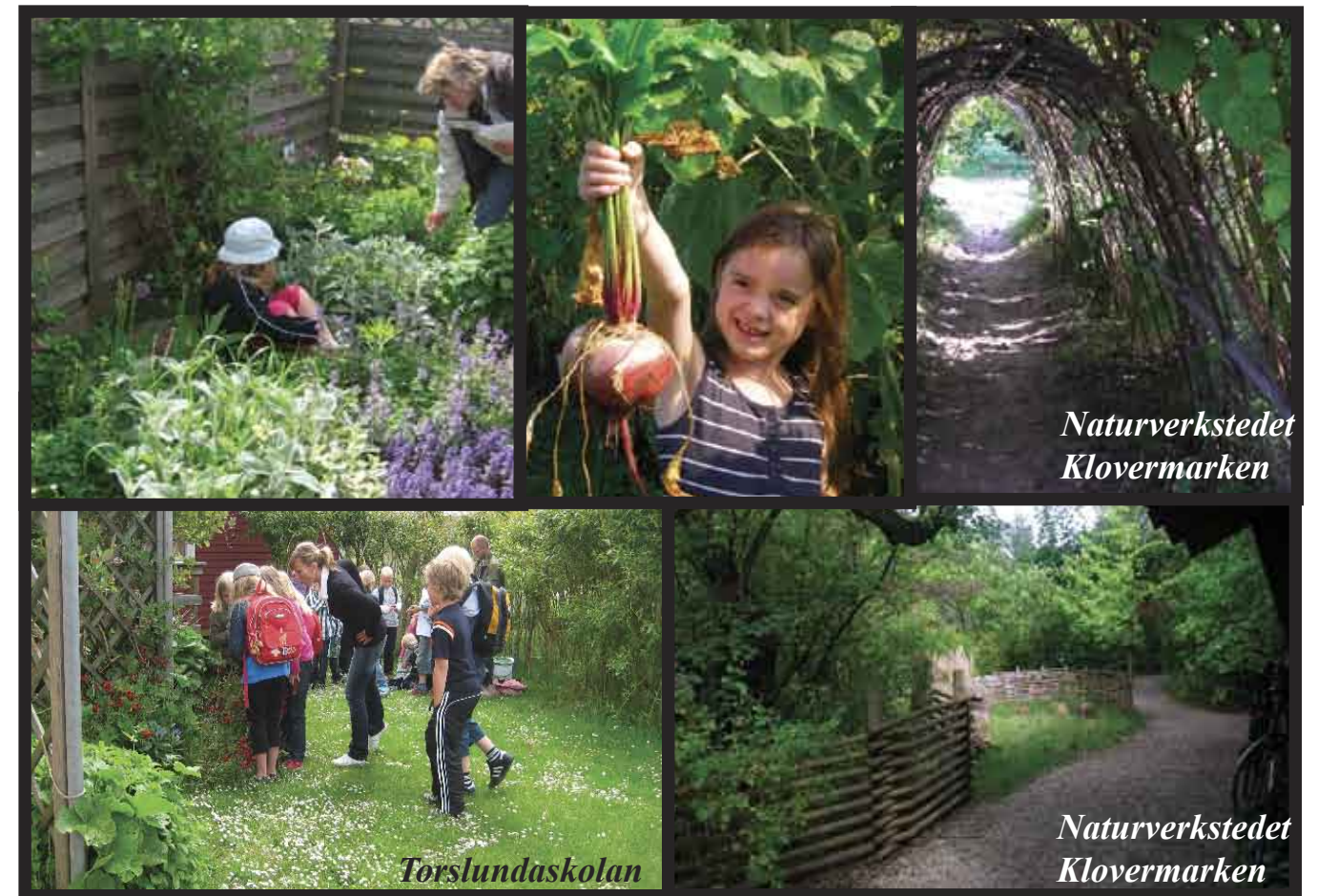

Kuperad *allmänning, kultur*

Det ska finnas någon sorts backe, kulle eller sluttning i förskoleträdgården.
Den kuperade ytan bör:

- på en gård för 4-6 åringar vara minst 2,5 meter hög.
- på en gård för 1-3 åringar vara minst 1,5 meter hög.
- på sina ställen vara "brant" för att utmana barn och uppmuntra dem till att samarbeta för att komma upp.
- ha en alternativ väg upp för barn med funktionsnedsättning.
- ha åtminstone en backe som är riktad mot norr och ger möjlighet till snötäckta pulka backar och isbanor på vintern.

Den kuperade ytan ska vara en utsiktsplats för barnen; när man är kort eller sitter i rullstol vill man gärna komma upp och se en plats ovanifrån. En plats där man kan kika ner på helheten och känna sammanhang och kontroll. Lekredskap, sittplatser eller lekskulpturer kan förstärka upplevelsen av kullen och dess utblickar. En kupering uppmuntrar även barn till rörelse och i dess backe måste de kanske samarbeta för att ta sig upp, se inslaget *Kullar för rörelse och samarbete* i kapitel tre.

Rumslighet *fylld, rymd, viste, samvaro, kultur, artrik*

Förskoleträdgården bör vara uppbyggd av rumsligheter. Det är viktigt för små barn att få uppleva sin kropp i förhållande till små och lite större rum i utemiljön. Rummen kan vara allt från kojor och några buskar att krypa in i, till lite större rum som kan användas för exempelvis odling eller andra tematiska aktiviteter. Det är värt att sträva efter att "rummen" i trädgården har:

- en varierande storlek och upplevelse. Vissa rum ska ge en sluten och mindre känsla och vara platser för låghastighetsaktiviteter såsom vilostunder och "hemliga" kompisträffar. Andra rum ska vara öppna, större rum för höghastighetsaktiviteter såsom spring och vidlyftig lek.
- tydliga identiteter och vara delvis avgränsade från varandra med buskar, små sittmurar, höjdskillnader, grindar et cetera.
- spännande gångar eller stigar i varierande skala emellan sig. De flesta av dessa gångar och rum ska vara tillgängliga för barn med funktionsnedsättning.

Vissa av rummen ska kunna användas som pedagogiska och tematiska platser för exempelvis odling, grillning eller som viloplats för små barn. Gångarna eller stigarna emellan rummen kan vara upplevelse- eller konststigar. För att ge barnen en känsla för sin förskoleträdgård bör rummen och gångarna vara namngivna platser med laddade stämningar. Laddade stämningar kan skapas genom att specifika aktiviteter, där barnen vet sin roll, återkommer i de olika rummen. Namngivandet hjälper även barnen i sin orientering i förskoleträdgården.

Entrékänsla *tillgänglighet, närhet, rofylld, rymd, samvaro, kultur*

Det finns ofta flera entréer till en förskola och en förskoleträdgård. Här presenteras de tre vanligaste, se den schematiska skissen på sida 25. På sidor 33-38 hittar du inspirerande bilder av entréer och förslag på accentväxter och klättrväxter.

1. Huvudentrén till och från förskolan bör:

- vara välkomnande, karaktärsfylld och ge den besökande eller förbipasserande ett intryck av förskolans värde och beständighet.
- ha en utformning som tydligt visar var entrén ligger, med hjälp av exempelvis markbeläggning, en klättrväxtbåge eller andra accentväxter.
- ha en väl synlig skylt som presenterar förskolan på ett bra sätt (obs: skylten kan barn vara med och skapa).
- ha ett tak precis utanför dörren för göra det mer lockande att gå även vid sämre väder.
- ha sittplatser för barn och vuxna i sin närhet.
- ha en cykelparkering med tak för personal och besökande.
- vara tillgänglig för personer med rörelsenedsättning
- ha en vind- och regnskyddad barnvagnsparkering.
- inte ha ett lastintag som förstör entréens välkomnande intryck, det kan förläggas på sidan av byggnaden.
- ha en vacker och säker grind som inte upplevs som ett fängelsestaket.

- ### 2. Entrén från byggnaden till förskoleträdgården (ofta förlagd på baksidan) bör:
- vara en naturlig övergång mellan inne och ute och bidra till att byggnad och utemiljö upplevs som en enhet.
  - med sin utformning bidra till att barn och lärare lockas till att gå ut, genom att exempel ha glasdörrar eller låga fönster som barn kan se ut igenom.
  - ha ett tak precis utanför dörren för göra det mer lockande att gå även vid sämre väder.
  - ha en altan med flyttbara utemöbler för stora som små. Det ska även finnas möjlighet att sitta under tak på denna altan.
  - ha sandlådor eller annan småbarnslek i sin närhet.
  - vara tillgänglig för personer med funktionsnedsättning.

3. Övriga entréer till förskoleträdgården från omgivningen bör:

- markeras med hjälp av exempelvis två prydnadsträd, en välkomnande skylt eller en klättrväxtbåge (se exempel på sidor 33-38 i handboken).
- vara tillgänglig för personer med funktionsnedsättning.
- ha en vacker och säker grind som inte upplevs som ett fängelsestaket.

Den vackra klättrväxtbågen och skylten gör att besökaren hittar Borgvallaskolans huvudentré direkt och får ett mycket positivt första intryck av skolan. Bågen består bara utav tre kala stammar och borde således vara billig och enkel att konstruera. Vid byggnaden i Rålambshovsparken finns det en altan med stolar och bord för barnen. Taket direkt utanför dörren gör gränsen mellan inne och ute mjukare.

2.4 Steg 3: BARNNS BEHOV AV AKTIVITETER

De fem ytorna utgör, som tidigare beskrivits, en bra grunduppbyggnad av en förskoleträdgård som landskapsarkitekter med flera torde kunna planera utan medverkan av lärare och barn. Förskoleträdgårdens innehåll bör däremot lärare och barn vara delaktiga i att utforma. Detta dels för att utemiljön ska passa den pedagogiska inriktningen på förskolan, men även för att ge personal och barn en känsla av identitet och stolthet över sin gård. En uppföljning av gårdens utformning och användning, där tillägg görs efter samarbete med barn och personal, är alltså vital för att få en till fullo uppskattad och använd gård. På denna och följande sida presenteras barns behov av olika aktiviteter, samt exempel på inslag i utemiljön som uppmuntrar till dem. Listan av aktiviteter kan även den ses som en checklista. En checklista över vilka aktiviteter en förskoleträdgården bör kunna erbjuda.

Motorik

Motorik innefattar processer som har med kroppens muskler att göra. Dessa aktiviteter förbättrar barnens kroppsliga välmående och leder på så vis till en bättre folkhälsa, både ur ett kortsiktigt och långsiktigt perspektiv.

→ Finmotoriska aktiviteter

Till exempel att vicka med tårna i sand eller använda läppar och tunga till att smaka eller känna på saker. Dessa aktiviteter underlättas om utemiljön uppmuntrar barnen till att använda sig av händerna, fötterna och munnen. Inslag i utemiljön som stödjer finmotorisk aktivitet är till exempel sinnesträdgården, sandlådan, odlingsytan, byggleken, vattenleken och naturpartier.

→ Grovmotoriska aktiviteter

Stora rörelser som involverar armar, ben, fötter eller hela kroppen. Uppmuntras av inslag i utemiljön som främjar exempelvis att stå, gå, springa, cykla, klättra, leka balanslekar och hopplekar. Sådana inslag kan vara gungor, en cykelslinga, en brant backe, asfalsmönster och labyrinter. Gårdens storlek påverkar även möjligheterna till grovmotoriska aktiviteter genom att en stor gård ger möjlighet till mycket spring och fartfyllda lekar.

På Toroslunda försöksstation får barnen så och plantera. Samtidigt som pojken på bilden tränar sin finmotorik lär han sig alltså om hur kretsloppet hänger ihop. Han verkar vara djupt koncentrerad på att hantera sin tomatplanta mycket försiktigt. Bilden till höger visar en nedsänkt pergola som är en samlingsplats för barngrupperna som besöker Toroslunda försöksstation.

Psykosocial utveckling

Den psykosociala utvecklingen är en individs allsidiga utveckling från barndomen till vuxen ålder, utgående från ett socialt och samhälleligt perspektiv på utvecklingen (Nationalencyklopedin 2010). Den psykosociala utvecklingen påverkas av aktiviteter som stärker värdegrundsarbetet i skolan och leder till en hållbar social utveckling.

→ Aktiviteter för de minsta-attraktiva platser för de vuxna

De allra minsta förskolebarnen håller sig nära tryggheten, det vill säga nära pedagogerna. För att dessa barn inte alltid ska behöva vara på samma plats bör det finnas flera platser runtom på gården som är attraktiva för de vuxna. Dessa platser ska erbjuda de minsta barnen en variation av intryck som lockar dem till att upptäcka själva. För att pedagogerna ska trivas bör platsen erbjuda utsikt över gården och det bör finnas sittplatser.

→ Skapande aktiviteter

Ger barn möjlighet att utforska och uttrycka sig i olika material och former genom att exempelvis bygga, gräva och forma. Inslag i utemiljön som uppmuntrar till detta är en tillfällig labyrint skapad med barnen, en byggleksyta, en sandlåda, ett asfalsmönster skapat av barnen och mycket mera. En utomhusscen kan även uppmuntra till skapande genom utklädnad, scenografi och rollspel.

Det ska finnas skapande aktiviteter i förskoleträdgården utemiljö under hela året.

→ Sinnliga aktiviteter

Aktiviteter som stimulerar många sinnen. Inslag i utemiljön som leder till detta är exempelvis sandlådan, sinnesträdgården, lekvänlig vattenavrinning eller bara stenhällar vari det bildats små vattenpölar att plaska i. Platser för sinnliga lekar bör finnas utspridda över hela gården och ges möjlighet till under hela året.

→ Sociala aktiviteter

Uppmuntrar barn till kontakt med andra barn och vuxna, främjar gemenskap, respekt och samarbete, och leder till ett bra värdegrundsarbete. Inslag i utemiljön som kan leda till social kontakt är exempelvis samlingsplatser, djurskötsel, odlingsytor/lådor, bygglek och kojbyggen.

→ Aktiviteter som främjar delaktighet

Ger barnet möjlighet att förstå att de själva kan påverka och förändra sin omgivning. Att få påverka sin egen utemiljö bidrar till att barn och pedagoger tar den i besittning och känner en större stolthet över den. Inslag såsom asfalsmönster målade tillsammans med barnen, tillfälliga labyrinter skapade tillsammans med barnen, en sinnesträdgård planterad tillsammans med barnen, grönsaker odlade tillsammans med barnen är alla exempel på sådana aktiviteter.

➔ Utmanande aktiviteter

Det kan vara utmanande för barn att kunna komma bort ifrån närmiljön (entréområdet) kring själva förskolebyggnaden och gå på egna upptäcksfärder i förskoleträdgården. Större gårdar erbjuder detta bättre än små. På gårdar för både yngre och äldre barn bör det finnas utmaningar som bara de äldre klarar av, medan de yngre får växa sig till att klara dem. Utmaningar som sporrar barnen att våga pröva nya saker såsom att klättra upp på en stor stenbumling, sitta högst upp i lekborgen eller springa in i naturmarken bort från närheten och tryggheten invid byggnaden. Inslag i utemiljön som utmanar barn kan således vara ett klätterträd, en stenbumling eller en liten bro.

Lärande och miljömedvetenhet

➔ Utomhuspedagogik

Dessa aktiviteter förbättrar inlärningsförmågan och kunskapsinhämtningen genom att stimulera många sinnen. Utomhuspedagogiska aktiviteter kan användas inom alla ämnen såsom exempelvis inom matematik, språk och historia. Den sinnliga stimulansen gör att lärandet blir en lustbetonad upplevelse. Olika inslag i utemiljön kan till exempel uppmuntra förskolebarn att lära sig alfabetet, siffrorna, växter och kretsloppet. Inslagen kan vara pedagogiska asfaltsmönster (ex. alfabetsormar), odlingslådor, komposter eller annat pedagogiskt material såsom jättestora tärningar eller en plankan som är indelad i nummer (se bild nedan).

➔ Aktiviteter som främjar miljömedvetenhet

På sidan nio i handboken presenteras en pyramid som visar en persons steg till att lära sig påverka naturen på ett positivt sätt. För att barn ska få en ökad miljömedvetenhet krävs det först och främst att de får vara ute och upptäcka djur och natur. För att de ska förstå helheten och hur människan kan påverka bör förskolebarnen även introduceras till ett hållbart miljömässigt tänkande. Detta görs genom aktiviteter som uppmuntrar dem till att lära sig om ekologiska sammanhang, kretslopp, återvinning med mera. Inslag i utemiljön som kan främja detta är till exempel en odling, en kompost, djurskötsel och mycket naturmark på gården.

Barnen på bilden högst upp är så pass gamla att de har vågat sig ifrån tryggheten invid förskolebyggnaden och pedagogerna. De har givit sig ut i "skogen" och håller på att bygga en koja där.

Den nedersta bilden visar tre barn som precis har vunnit en mattetävling mot ett annat lag, tänk vad kul det kan vara med matte! Bilden är tagen på Torsslunda försöksstation. Bilden visar barn som är äldre än förskolebarn, men plankan som är indelad i nummer 1-5 kan användas av förskolebarn också. Små barn kan exempelvis ställa sig på den siffra som visar hur gamla de är eller plocka ihop stenar och lägga ut motsvarande mängd av dem på varje siffra.

2.5 BETYDELSEN AV BRA FÖREBILDER

I påföljande kapitel presenteras inslag i en utemiljö som kan uppmuntra till de olika aktiviteterna som listas i steg 3.

Det är viktigt och lärorikt med bra förebilder. Förebilder kan antingen sätta igång kreativiteten och leda till att man skapar något eget som är inspirerat av ett gott exempel. Bra förebilder kan också leda till att man helt enkelt kopierar det goda exemplet helt och hållet.

Kapitel tre är en så kallad inspirationskatalog för landskapsarkitekter, pedagoger föräldraföreningar et cetera vid planering av barns utemiljöer. Förhoppningsvis kan kapitlet till exempel hjälpa pedagoger att förklara för planerare vad de saknar i utemiljön och bidra till ett gott samarbete.

Bläddra till respektive sida i handboken för att läsa beskrivningar och se inspirationsbilder av de inslag som du är intresserad utav.

3.1 Entréer	34-39
Accentväxter och klättrväxter vid en entré.....	
3.2 Ett utvecklande landskap	
Funktionell och lekvänlig vattenavrinning.....	40-43
Mindre höjdskillnader.....	44
Lekbuskage/miniskogar.....	45-46
Kullar för rörelse och samarbete.....	47-48
Cykelslinga.....	49
Spännande och varierande gångar.....	50-52
Säkra och varierande fallunderlag.....	53-56
Insprängningsskydd och rumsavdelare.....	57-61
3.3 Växter i ett landskap för lek och lärande	62-64
Buskar.....	65-67
Träd.....	68-72
Fruktträd & Bärbuskar.....	73-76
Sinnes- och fjärilsrabatt.....	77-79
Odling.....	80-85
3.4 Forma utemiljön - uppmuntra barn till delaktighet	
Bygglek.....	86
Flyttbara material.....	87-89
Asfaltsmönster.....	90-91
Fasadmotiv.....	92-93
Labyrinter.....	94-95
Tillfälliga labyrinter.....	96-99
Överflöd av löv, grenar, snö.....	100
3.5 Lekfulla och praktiska inslag i en utemiljö	
Sittmöjligheter för stora och små.....	101-103
Samlingsplatser.....	104-106
Samlingsplatser med tak.....	107
Viloplatser utomhus.....	108
Krypin.....	109-112
Sandlådor.....	112-113
Gungor.....	114
Rutschkanor.....	115
Lekborgar.....	116
Lekskulpturer.....	117-120
Hinderlek.....	121-123
Övriga kreativa lekinslag.....	124-125

3. GODA EXEMPEL PÅ INSLAG I FÖRSKOLETRÄDGÅRDEN

Förslagen i detta kapitel är dels till för att inspirera planerare, men många utav förslagen vänder sig även direkt till pedagoger och barn. Flertalet av förslagen syftar alltså till att uppmuntra barn och pedagoger att själva delta i att forma sin utemiljö.

Vissa av förslagen i detta kapitel är mer detaljerat beskrivna eftersom det, enligt mig, ofta råder en större okunskap om dem bland arkitekter eller pedagoger. Exempel på sådana förslag är växter i förskoleträdgården som tål lek, säkra och varierande underlag, spännande och varierade gångar och tillfälliga labyrinter. Kapitlet beskriver däremot olika lekredskap mycket kort. Detta beror av att lekredskapsföretagen ofta själva erbjuder tillräckligt med information om dessa. En annan orsak till att det inte ges stor plats till lekredskap i kapitlet beror av att det är många andra aspekter i utemiljöns utformning som kan påverka barns lek och fantasi mer än vad lekredskap kan.

Det är ett faktum att de flesta barn älskar när vuxna vill göra något tillsammans med dem och när de får ansvar att klara av en "viktig" uppgift. Skötsel och formgivning av utemiljön, genom exempelvis odling, sinnesträdgårdar, asfaltsmönster, labyrinter et cetera kan leda till att barn och pedagoger får möjlighet att arbeta på ett mer jämnbördigt vis mot ett gemensamt mål. Detta gör utevistelsen roligare för både barn och pedagoger eftersom det innebär att pedagoger inte bara måste passa på barnen när de leker.

Förr i tiden, i jordbrukarsamhället, arbetade människor över generationsgränserna och mot gemensamma mål. Oavsett ålder så bidrog man efter sin förmåga och barnen fick på så vis tidigt lära sig att ta ansvar. Vi vet att ansvar, som är relaterad till det specifika barnets kapacitet, får barnet att växa och ger det självförtroende. De lärare jag mött under mina studieresor till Torslundaskolan på Öland nämner att arbete i trädgården påverkar värdegrundsarbetet positivt. Respekten mellan barnen ökar då de är sysselsatta med ett gemensamt projekt som de känner ansvar och stolthet över. Enligt pedagogerna på Torslundaskolan ökar även pedagogernas förmåga att lyssna på barnens åsikter och tankar när de arbetar med exempelvis ett gemensamt odlingsprojekt.

För barn som inte har en fysiskt eller psykiskt bra miljö hemma torde det vara extra viktigt att få hemkänsla och bekräftelse i förskolans miljöer. Hemkänsla och bekräftelse torde delvis kunna nås genom att barnen får vara med och påverka sin utemiljö och genom detta få en mer positiv självbild.

HUVUDENTRÉN

Den första känslan som en plats förmedlar beror av entréns utformning. Det är därför viktigt att tänka igenom vad den ska signalera för budskap. Ska den kännas välkomnande eller stängd (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993)? En karaktärfyllad och fin entré gör att förskolan framstår som mer bestående och värdefull för besökaren eller den förbipasserande, vilket i sin tur borde leda till mindre skadegörelse på förskoleområdet.

Bilderna till vänster visar hur klättrväxtbågar kan skapa en välkomnande entré, se sida 38 för att läsa om olika sorters klättrväxter. Klättrväxtbågen förtydligar vart entrén till förskolan ligger och kan, som för Borgvallaskolan på bilden, vara en bra plats för en vacker entréskylt.

Bilden ovan visar en mycket liten förskolegård som ligger inklämd i ett tättbebott bostadskvarter i Köpenhamn. Trots att gården inte har några buskar upplevs den som mjuk, grön och avskärmad tack vare alla klättrväxterna som klänger på det annars ganska fula gallerstaketet.

På Tallidens förskola har de inga klättrväxter, men barnen har gjort fina blommor av piprensare för att pryda det fula staketet, se bild till vänster.

ENTRÉSKYLTEN

Skylten bör vara unik för förskolan och utstråla hemkänsla och personlighet.

Det bör vara en skylt barnen på något sätt varit delaktiga i att skapa. En återkommande aktivitet är att tillsammans med barnen göra en ny skylt när den gamla börjar se sliten ut. Genom en sådan aktivitet känner barnen att de får vara med och påverka sin omgivning.

ENTRÉN FRÅN FÖRSKOLA TILL FÖRSKOLETRÄDGÅRD

Om en lekmiljö ansluter till en förskolebyggnad är det viktigt att det är lätt att komma in och ut. Helst ska golvyta inne och markyta ute ligga på samma nivå och vara tröskellös (red. Sandberg 1999). En tröskel på 25 mm klaras bara av en rullstolsburen med god armmuskulatur. Ibland krävs det en ramp för att ta upp nivåskillnader mellan ute och inne, rampen bör smälta väl in i omgivningen. Trädgården ska upplevas som en plats man gärna kommer till, vilket underlättas om upplevelsen börjar inifrån huset och lockar ut (Dahlenborg 2003). Ett sätt att åstadkomma detta är att låta entrén bli en del av platsens utformning (red. Sandberg 1999).

Glasdörrar vid entrén, som på bilden ovan från Rålambshovsparken, lockar barn att gå ut till lekmiljön. Det bör åtminstone finnas fönster i barnhöjd vid entrén till förskoleträdgården. Ett roligt och effektivt alternativ är att låta en vägg i förskolan bestå av en stor garageport. När "väggen" försvinner blir utemiljön en del av innerummet.

Direkt utanför entrén, till förskoleträdgården från byggnaden, bör det finnas ett tak och en altan. Taket gör steget ut lättare även när det regnar. På altanen bör det finnas flyttbara utemöbler, med möjlighet att sitta under tak, så att barn och personal kan äta utomhus. Trädkronor bör även skugga stora delar av altanen från stark solexponering.

Det är bra om småbarnslek ligger nära byggnaden och i anknytning till altanen. Sandlådelek, vattenlek och upplevelser i en sinnesträdgård är några exempel på bra småbarnslek.

ENTRÉN FRÅN FÖRSKOLA TILL FÖRSKOLETRÄDGÅRD FORTS.

Det finns ofta många entréer från förskolebyggnaden till förskoleträdgården, antalet beroende av hur många avdelningar det finns på förskolan. Alla dessa entréer kanske inte kan ha en altan, men det bör alltid finnas sittplatser vid dem.

Bilden ovan visar en entré till Strandparkens skolgård från klassrummen. Entrén är markerad med två prydnadsträd och de låga gröna staketet som skyddar träden lite fungerar även utmärkt som bänkar för barnen.

Bilderna till vänster visar en entré till Torslundaskolans skolgård. Lärarna har försökt göra entrén mer välkomnande genom att ställa ut bänkar och krukor. De har även försökt bryta upp plattor för att plantera växter. Med tanke på förutsättningarna har de lyckats riktigt bra med att ge entrén ett personligt och välkomnande intryck. Landskapsarkitekter borde dock markerat entrén bättre och försett den med sittmöjligheter redan från början.

VÄXTFÖRSLAG TILL ENTRÉN

ACCENTVÄXTER SOM PASSAR VID EN ENTRÉ

Accentväxter eller solitärväxter kan placeras ensamma för markera en plats. De har ett karaktärsfullt utseende som under vissa årstider drar till sig uppmärksamhet. Vissa av dem passar inte i leksammanhang utan gör sig bäst invid huvudentrén där de kan stå lite mer skyddat från lek. Plantera gärna marktäckare och lökar under solitärväxterna.

Mindre träd

Cercidiphyllum japonicum E - katsura (vill stå fuktigt)
Magnolia kobus - japansk magnolia
Malus baccata var. *mandshurica* - manchurisk bärapel
Prunus sargentii - bergskörsbär
Prunus virginiana - virginiahägg
Pyrus salicifolia 'Pendula' - hängande silverpäron
Sorbus 'Dodong' - ullungrönn
Sorbus koehneana - pärlrönn

Buskar

Corylus avellana 'Contorta' - ormhassel
Cotinus coggygria 'Royal Purple' - sort av perukbuske
Cytisus x praecox 'Allgold' - sort av vårginst
Cytisus purgans - vårginst
Exochorda 'The Bride' - liten pärlbuske
Exochorda racemosa - högre men smalare pärlbuske
Forsythia ovata - tidig forsythia
Magnolia loebneri 'Merrill' - magnolia
Philadelphus coronarius 'Finn' E - doftschersmin
Syringa meyeri - dvärgsyren
Syringa vulgaris 'Andenken an Ludwig Späth' - s. av syren, lila dubbla blm.
Syringa vulgaris 'Madame Lemoine' - s. av syren, vita dubbla blommor
Viburnum opulus 'Strömsund' E - snöbollsbuske

Vintergröna buskar

Rhododendron Brachycarpum-Gruppen 'Haaga' - mustilarododendron
Rhododendron luteum - guldzalea

Klätterväxter utan sugfötter som kan:

- klänga på en spaljé vid en uteplats eller en spaljé som rumsavdelare.
- sätta färg på en fasad och en förskole(träd)gård genom klänga på klättervajer (s.k. gröna vajern) på fasader. En billigare klättervajerkonstruktion kan göras av armeringsjärn.
- användas till att skapa gröna tunnlar/lövgångar för barnen att springa i.
- rama in en entré.

Aristolochia manshuriensis E - koreansk pipranka
Hydrangea anomala ssp. *petiolaris* - klätterhortensia
Lonicera caprifolium - kaprifol
Parhenocissus inserta - vildvin

Vintergröna klätterväxter utan sugfötter

Hedera helix 'Grafik' - murgröna
Euonymus var. *radicans* 'Gaiety' - vitbrokbladig klätterbenved
Euonymus var. *radicans* 'Emerald'n gold' - gulbrokbladig klätterbenved

Klätterväxter bra till att låta klättra på träd och buskar

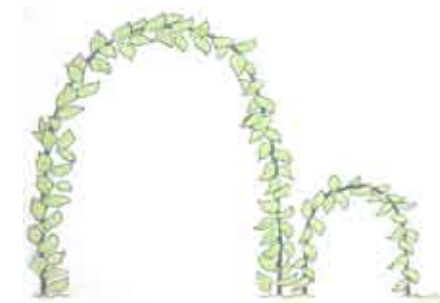
Clematis alpina 'Cyanea' E, 'Violet purple' - alpklematis
Clematis viticella 'Little Nell', Mrs. T. Lundell' m.m. - italiensk klematis

Klätterväxter med sugfötter

Klätterväxt med sugfötter kan växa direkt på fasader. Detta är dock inte alltid bra för fasaden och klätterväxterna kan även bli svåra att styra.

Parhenocissus tricuspidata 'Veitchii' - sort av rådhusvin
Parthenocissus quinquefolia var. *engelmannii* - engelmansvin

Varför inte göra en egen entré till barnen, bredvid de vuxnas, som är dimensionerad för deras höjd, se skiss till höger. Minientrén visar barnen att någon tänkt speciellt på dem. Detaljer som denna minientré kan bli till bestående minnen hos barnen.

ÖVRIGA ENTRÉER TILL FÖRSKOLETRÄDGÅRD

Bilden till vänster visar hur en vacker, säker och funktionell grind med tillhörande staket skulle kunna se ut. Den ger ett helt annat intryck än de standardgrindar och standardstaket som finns på nästan alla förskolor i Sverige idag. Säkerhet och estetik behöver inte vara motpoler.

Befintliga trafikhinder kan göra en entré finare och roligare. Till vänster och nedan är två exempel på målade trafikskydd från Sågtorpskolan.

De målade trafikhindrena visar hur lite som krävs för att det ska synas att någon bryr sig om en plats.

Entrén till lekplatsen i Råambshovsparken markeras av två färgglada totempålar. På grund av att det inte finns någon grind fungerar den inte som huvudentré till en förskoleträdgård, men skulle istället kunna vara en entré emellan två rumsligheter inne på själva gården. Totempålar kan barnen själva vara med och måla.

FUNKTIONELL OCH LEKVÄNLIG VATTENAVRINNING

Regnvatten är gratis men leds ofta bort, försök istället utnyttja det i formgivningen. Genom att höja ett vattenarrangemang, så att även barn med rörelsenedsättning kan känna på vattnet, ökar man säkerheten. För barn med nedsatt syn eller andra orienteringssvårigheter gör porlande vatten det lättare att hitta på platsen (Norén-Björn, Mårtensson & Andersson 1993).

På många av de förskolegårdar jag har besökt upplever personal och föräldrar ett problem med gårdens vattenavrinning. Ofta är den mycket dålig och det bildas vid regn stora vattenpölar på asfaltsytor, gräsytor och andra gångytor. Detta leder ofta till att pedagogerna får spendera utevistelsen med att passa barnen så de inte druknar eller smutsar ner sig för mycket i pölar. Barnen däremot verkar älska vattenpölar! Det är på många gårdar den populäraste “lekredskapet”.

För att tillfredsställa både barn och vuxna bör förskolegårdar (och skolgårdar) få en dagvattenhantering som liknar den som finns i Bo01-området i Malmö. Här leds det regnvatten som hamnar på taken ner i små kanaler som finns runt byggnaderna. Dessa kanaler utgör ingen fara ens för små barn då de är mycket smala och grunda. De erbjuder däremot en spännande och sinnlig vattenlek för barn samtidigt som vuxna tycker att de ser snygga och ordningsamma ut.

FUNKTIONELL OCH LEKVÄNLIG VATTENAVRINNING

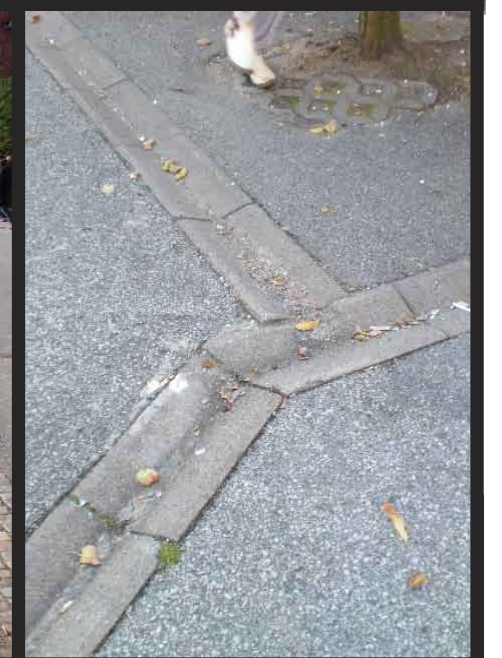

Bilderna ovan är också från Bo01-området i Malmö och visar regnvatten som hamnat i ett uthugget mönster i stora granitblock. Genom att vattnet sprids ut och fördröjs hinner mycket av vattnet avdunsta innan det når en brunn, och det blir på detta vis mindre risk för översvämning. Barn tycker det är roligt när vatten leds runt i små banor och eftersom de uthuggna banorna är så smala och grunda utgör de ingen som helst drunkningsrisk ens för små barn.

På Tallidens förskola i Nacka finns det en liten, liten damm dit regnvattnet leds. Dammen är, som vi kan ana av bilden till vänster, mycket uppskattad av barnen. De kan plaska runt och gegga i leran runt den. Personalen önskar dock att det fanns lite växtlighet runt dammen. Problemet är att växter troligtvis aldrig skulle klara sig i en sådan lek miljö. Vill man ändå försöka så presenteras många fuktälskande växter som man kan plantera runt och i en damm på sida 43.

FUNKTIONELL OCH LEKVÄNLIG VATTENAVRINNING

Många förskolegårdar har, som tidigare nämnts, problem med vattenavrinningen. Djupa vattenpölar bildas överallt och personalen är rädd för drukningsolyckor. Genom att samla vattnet på en specifik plats, som personalen kan ha kontroll över, ökar säkerheten samtidigt som gårdens utseende förbättras.

På en skola i Malmö finns det en amfiteater som fungerar som samlingsplats, dagvattenfördröjningsplats och vattenlekplats. Amfiteatern är som bilderna visar gjord av sten, grus och asfalt. Rännor av stenplattor leder dagvattnet ner i amfiteaterns där det långsamt avdunstar eller tränger ner igenom amfiteaterns grusbotten. Vattnet i botten torde aldrig bli så högt att det kan vara farligt för barn. Vattendjupet går att manipulera genom att beräkna nederbörd, storlek och genomsläpplighet på bottenmaterialet i amfiteatern.

Fotona på denna sida är tagna av Anna Edvinsson

FUNKTIONELL OCH LEKVÄNLIG VATTENAVRINNING

FUKTÄLSKANDE PERENNER INVID DAMMENS KANT

Jättdaggkäpa, parasollblad, kabbeleka, daglilja, daggfunkia, strandiris, majbräken, träjon, glansmiskantus (sort 'Nishidake' eller 'Malepartus'), Älväxing, glasälväxing, blåtåtel, flikrabarber (ej ätlig), strandveronika, jätteälgräs, rosenflockel.

PERENNER SOM KAN STÅ I VATTEN

Blomstervass, smalkaveldun, vattenmynta, gul svärdsilja

FLYTVÄXTER

Vattenaloe, vattenklöver, miniformer av näckrosor, vattenmöja

UNDERVATTENSVÄXTER

Vattenblink, vattenpest och hornsäv

OBS: Dammen ska ligga i mestadels skugga, annars gör alger att den växer igen. Utnyttja internet för mer information om växternas ståndorter och storlekar. Sök i företagets Vegtechs produktkatalog efter maxipluggar (<http://www.vegtech.se/sv/alla-produkter.aspx>), som innehåller färdiga paket med vattenväxter.

På Coombes Infant and Primary School i Storbritannien finns det en damm med liggbar kant för håvning, hit går barnen tillsammans med sina lärare för att titta på alla små vattenlevande djur och växter. Skissen ovan beskriver ungefär hur deras damm ser ut.

Förskoleträdgårdens damm kan, som på Coombes School, ligga vid entrén och vara avskild från lekytorna med ett staket. Vid entrén blir dammen ett vackert och välkomnande inslag. Dammen ska bara vara några centimeter djupt och det ska finnas växter och stenar i den. Omgivande markytor kan luta mot dammen så att den även tar hand om gårdens dagvatten. Landskap-sarkitekten Jenny Gråhed gjorde under sitt examensarbete besök på förskolor. Personalen på förskolorna hon besökte sa att lite vatten skulle förgylla deras utemiljö.

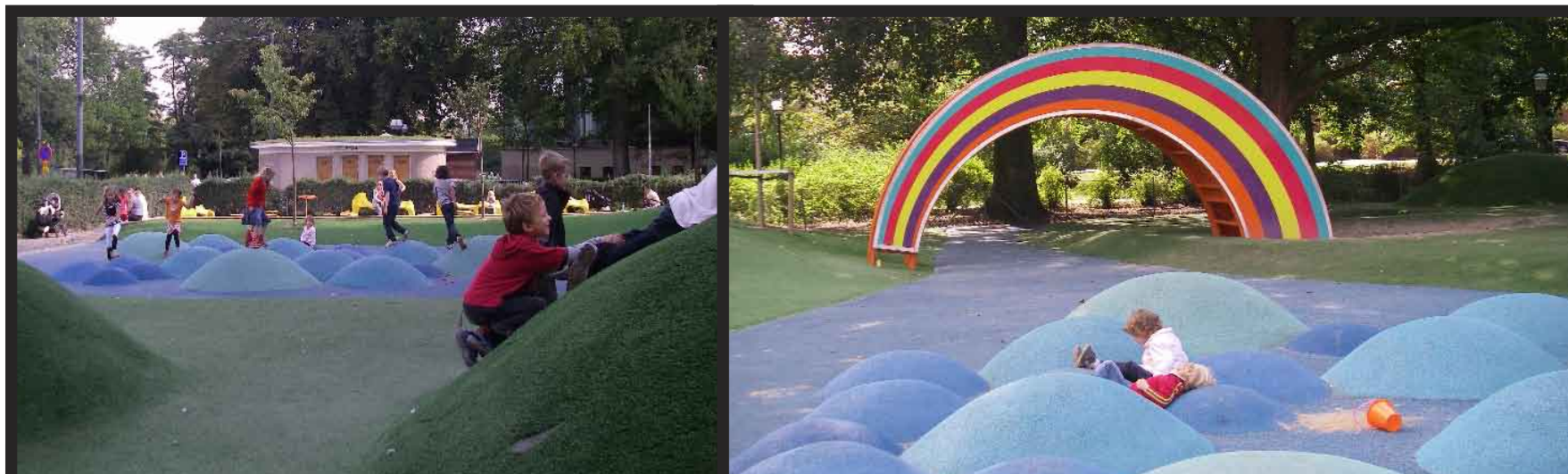
En lösning som ökar en damms säkerhet är att lägga ett rostfritt galler någon centimeter under vattenytan. Gallret ska vara tillräckligt tätt så att barns händer och fötter inte kan fastna i det. För att uppmuntra barnen att inte gå på gallret bör man anlägga ett litet bryggsystem över dammen. Gallret bör bestå av sektioner som går att fälla upp så att det går att sköta om dammen (Lagerström 2010).

Det bör finnas en dammpump för att vattenytan inte ska frysa helt under vintern. Utan syre dör nämligen grodorna och salamandrarna i dammen. Fiskar, trollsländor och fåglar finns också i och runt en damm. Den är således mycket bra för det biologiska mångfalden samtidigt som djuren i sig är en upplevelse för barnen. Glöm heller inte att att dammar och andra vatteninstallatiner är mycket vackra att belysa (Lagerström 2010).

SMÅ HÖJDSKILLNADER

Små höjdskillnader i marken som gräskullar eller stenhällar hjälper barnen att sätta sin kropp i rörelse och leder således till grovmotorisk utveckling. Det kan även ha en positiv verkan på samspelet mellan yngre och äldre barn och göra det mer spännande och jämbördigt. Det äldre och starkare barnet kanske släpper efter och frivilligt tappar fotfästet och trillar. Höjdskillnader och upphöjningar i marken uppmuntrar även lekens dynamik genom att barnen då och då exempelvis kan markera sin status som drottning, kung eller segrare (Mårtensson 2005).

De små kullar av gummiastfalt och konstgräs på Sagolekplatsen i Malmö känns stora för ett litet barn, se bilder ovan. Gummiastfaltskullar passar bra på en liten gård med många barn, där slitaget är enormt.

Bilden nedan visar en studsatta som är nersänkt i marken. Den blir ett uppskattat inslag i lekmiljön och kan stimulera till mycket rörelse på en liten yta.

Bilden nedan till höger visar upphöjda gräsbeklädda kullar med stödmurar. Dessa kan stimulera till rörelse, användas som sittplatser och skapa rumsligheter.

Små kullar av gummiastfalt ökar barnens fysiska aktivitet i sandlådan och gör den mer spännande, även för lite äldre förskolebarn. De små höjdskillnaderna fungerar även som sittplatser, inspringskydd och rumsavdelare.

LEKBUSKAGE/MINISKOG

I en bra utemiljö för barn ska det finnas platser att komma undan på och dra sig ur häftiga lekförlopp (Mårtensson 2005). Det är lätt för barn i olika åldrar att hitta platser att gömma sig i om det till exempel finns löst material, buskage, kojor eller andra element som det går att krypa in i eller försvinna runt (Mårtensson 2005). För ett barn kan ett tätväxande buskage eller en grupp av krokiga gamla träd vara en spännande skog och ge upphov till många fantasilekar.

Buskaget i Rålambshovsparken har döpts till "Läskiga skogen". Det är en buskyta på max 20 kvadratmeter, mer än så krävs som sagt var inte för att små barn ska uppleva spänning och avskildhet.

I Afrikaparken i Malmö har man sparat gamla risiga och krokiga träd. När man går in bland träden hamnar man i en annan värld, en annan rymd, och det känns som att befinna sig i en djungel.

Av klotpils-kott kan du på några år skapa en djungel åt barnen. Bläddra till sidor 64-66 för att läsa mer om vilka buskar och träd som tål barnlek bäst.

LEKBUSKAGE ELLER MINISKOG forts.

Buskaget på Ormingeskolan ser inte vackert ut, men det är roligt att springa i för barn. Som bilden visar har barnen skapat små gångar bland buskarna.

Om det finns ett befintligt och tätväxande buskage på en förskolegård kan man med hjälp av en sekator eller häcksax klippa fram gångar till barnen att springa i. Genom att lägga bark i gångarna skyddas rötterna och barnen blir inte lika smutsiga av jord.

Det går även att skapa egna grönskande gångar, eller tunnlar, av pilkvistar tillsammans med barnen.

I utkanten av Torslunda förskolegård finns det en sliten träddunge. Den ser inte stor ut för en vuxen, men upplevs av ett barn som ett avskilt rum i kanten av den öppna lekytan. Här kan man sitta och kika ut om man är ledsen eller träffas för att leka en lugnare lek.

Det är viktigt att det finns avskilda platser i förskoleträdgården för lugnare lekar.

KULLAR FÖR RÖRELSE OCH SAMARBETE

Det bör finnas upphöjda ytor på en plats för barn, i barns ögon kan dessa förvandlas till ett berg att bestiga (Harvard 2006). Kullarna uppmuntrar även barnen till grovmotoriska aktiviteter såsom att springa, klättra och rulla. En lite brantare backe eller klipphäll kan även leda till att barnen måste samarbeta för att kunna ta sig upp och kan således förbättra värdegrundsarbetet på förskolan.

En backe kan bestå utav många olika material som exempelvis gräs, sten eller gummiastfalt. Bilden ovan till vänster visar gummiastfaltkullen i Vasaparken i Stockholm. På kullen finns även klättergrepp som uppmuntrar barnen till att klättra. Gummiastfalt är ett hållbart material och kan därför vara ett perfekt markunderlag på kullar i en mindre förskolegård som har ett stort slitage.

Övriga bilder visar billiga tillägg på sluttningar som utmanar och uppmuntrar barnen till att klättra och samarbeta för att ta sig upp för en backe.

På bilden från Sågtorpskolan till vänster kan barnen till exempel dra sig upp med hjälp av ett plank.

På Strandparkens förskola, bilden ovan i mitten, får barnen istället hjälp av ihopknutna bildäck eller varför inte, som på bilden ovan till höger, bara klättra upp med hjälp av ett rep.

KULLAR FÖR RÖRELSE OCH SAMARBETE forts.

Små barn och barn som är rullstolsburna ser oftast sin omgivning nerifrån. För att förstå helheten och få en känsla av kontroll är det viktigt att även de får uppleva hur platser och människor ser ut ovanifrån.

Det är sällan grässluttningar i förskoleträdgårdar är så fina som de i stora gräskullarna i Malmö, se bild nedan. Grässluttningar i förskoleträdgårdar blir nämligen mycket slitna. Genom att anlägga olika underlag i sluttningarna kan man försöka styra vart barnen springer uppför en kulle och på så vis minska slitaget av gräset. Det kan exempelvis ligga stenbumlingar i en sluttning som avlastar gräsyterna genom att uppmuntra barn till att klättra upp där istället. Andra material än gräs i sluttningar kan skapa variation, hålla jorden på plats och hålla för påfrestningar som gräs inte skulle klara av.

För att kullen ska uppmuntra till ännu mer lek kan man anlägga en tunnel rakt igenom kullen. För att gräset upp till tunneln inte ska bli slitet kan det, som på skissen till vänster, läggas stenbumlingar där.

CYKELSLINGA

Cykelslingor är mycket populära bland förskolebarn. Slingan får gärna slingra sig fram men behöver inte vara särskilt lång, se bild nedan från Toroslunda förskola. Den ska dock knytas ihop så att det går att cykla runt och runt, och runt igen. Cykelslingan behöver inte vara helt platt, för att ge barn lite extra grovmotorisk aktivitet kan delar av cykelslingan gärna luta lite uppåt och neråt.

För att slingan ska vara tillgänglig för alla får den dock max luta 1:12 (cirka 8%), men ska helst inte luta mer än 1:20 (5%). Lutar slingan 1:12 krävs det ett viloplan var sjätte meter. För att cykelslingan ska få en fungerande vattenavrinning måste den dock luta minst 1:50. Lutar den mindre än detta krävs det istället en sidolutning. En sidolutning upplevs som jobbigt när man kör med rullstol eller rullator (Sandberg 1999).

En gångväg eller en cykelslinga ska vara minst en meter bred för att en rullstol ska få plats att köra på den. En manuell utomhusrullstol ska helst ha 130cm i radie för att kunna vända i en cirkel utan backning (Sandberg 1999).

Är gångvägen kantad av rabatter skall man räkna med att växterna kan hänga ut lite över vägen, därför bör den alltid göras bredare än vad som krävs.

Gångvägen för den rullstolsburne bör inte ha tvära vinklar, svängarna skall istället vara rundade för att lätt kunna följas med rullstol. För ett barn med synskada är det däremot lättare att orientera sig om gångvägarna är raka och korsningarna rätvinkliga. För att underlätta för den synskadade kan man också markera sidogångar med ett kännbart byte i markbeläggning eller ett räcke på motstående sida (Sandberg 1999).

SPÄNNANDE OCH VARIERADE GÅNGAR

Gångar knyter ihop platser i förskoleträdgården och kan samtidigt erbjuda en rumslig upplevelse. Varierande gångar skapar en dynamik på platsen; stora, små, mörka, ljusa, höga och låga gångar. Mellan de olika rummen på Coombes School skolgård finns det både upphöjda och nedsänkta stigar. De förstnämnda för att man ska kunna gå där torrskodd när det regnar och de sistnämnda för att erbjuda en känsla av avskildhet och lugn (Olsson et al. 2002).

Bilden till vänster visar hur enkelt man kan skapa en känsla av rumslighet och spänning med en nedsänkt gång. Över den nedsänkta gången ligger den stockar som fungerar som små broar.

På bilden ovan ser vi en upphöjd gång som ligger bakom den nedsänkta.

Tillsammans bildar de två gångarna en dynamik i Afrikaparken i Malmö.

Bilden till höger är ifrån Köpenhamn och visar en nyplanterad rabatt med en plankgång i. När buskarna blir stora kommer denna plankgång bli en hemlig genväg mellan höga buskar, som en skog.

På sida 64-66 kan du läsa om vilka buskar som bäst klarar lek miljöer.

En upphöjd gång av en klyvda stammar gör naturmark i Afrikaparken spännande att gå igenom. Ovan ser vi gången från ett barns höjd.

En tunnel av växtlighet kontrasterar mot öppna ytor. Tunneln blir för barnet som att gå in i en annan värld där hon kan vara lite för sig själv. På sida 37 och 74 kan du läsa om olika klättrväxter som kan användas för att skapa lövgångar.

SPÄNNANDE OCH VARIERADE GÅNGAR forts.

En variation av skala i lekmiljön skapar spännande upplevelser för barn; stora rum och små rum, öppna ytor, små krypin och trånga passager (Bengtsson 1981).

Bilden ovan är från Ormingeskolan och visar en träbro som går över en liten “bäck” och igenom en djungel av snabbväxande pil. Att gå över en bro kan vara lite läskigt, men spännande, för små förskolebarn. När de blivit äldre förskolebarn kan de istället tycka mycket om att springa över den och kanske gömma sig under den.

Bilden ovan i mitten är från Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn. Den visar en grusgång med mjuka kurvor som avgränsas av ett mycket vackert staket och stora träd. Det bildas en rumslighet i gången som här och där öppnar sig till ett större rum eller en glänta.

En slingrande gång med saker att upptäcka bakom varje hörn är mycket mer stimulerande än en rak.

Ovan ser vi en slingrande grusgång mellan ett par buskar som leder fram till sandlådan på Torslunda försöksstation.

Finns det täta buskage på förskolegården kan man utnyttja dem och klippa fram gånger med hjälp av en sekator eller en häcksax.

Bilden till vänster är från Industristaden i Norrköping och är dimensionerad för vuxna. Bilden kan inspirera till att skapa en gång med samma känsla för små barn i mycket mindre skala förstås.

SPÄNNANDE OCH VARIERADE GÅNGAR forts.

En variation av markbeläggning gör en promenad eller en plats mer levande (Norfolk 2003). Nedan följer en lista över olika markunderlag och en beskrivning av dess egenskaper ur tillgänglighetssynpunkt. Informationen är hämtad ur boken *Möjligheternas Trädgård* av redaktör Kerstin Sandberg (1999).

Asfalt

Mycket god framkomlighet. Använd helst dränasfalt då den gör att dagvatten kan tränga igenom och därmed minskar risken för halka.

Betongplattor

God framkomlighet. Plattläggningen måste vara väl utförd utan sättningar, uppstickande kanter eller ofyllda fogar. En variant till natursten är betong som liknar smågatsten. Den fungerar också då den är tumlad för att efterlikna gammal stenbeläggning.

Marktegel

God framkomlighet. Dessa ger en plan och stabil yta men kan vid temperaturomslag ge upphov till besvärande isbeläggning. I en skuggig miljö trivs alger att växa på dem vilket kan ge halkrisk.

Stenmjöl

God framkomlighet. Stenmjölet(0-4mm) läggs ut i ett 50mm tjockt lager och blir efter vattning och torkning ett mycket hårt och bra underlag.

Trädäck

God framkomlighet, men inte ultimata då det blir mycket halt vid frost. Ohyvlade brädor blir mindre halkiga men träflisor kan fastna i rullstolshjul och händer. Brädor med räfflad yta minskar dock halkrisken utan att avge träflisor (DLH 2009). Trä har mycket goda egenskaper då det inte blir extremt varmt eller kallt vid olika väderlek. Det är ett mjukt och behagligt material som kombineras väl med växtlighet. Trädäck bidrar till att rullstolar drar in mindre smuts i huset. Använder man sig av brädor som markbeläggning bör de läggas vinkelrätt mot vägens riktning.

Plattor av natursten

Hyfsad framkomlighet. Underlag av natursten såsom kalksten eller skiffer bör undvikas om stenarna inte är rektangulärt sågade och ytan väl anlagd. Osågade och oregelbundna kanter på stenarna gör det nämligen svårt att styra en rullstol.

Packat grus

Detta material är absolut inget som rekommenderas men det kan accepteras. Grusytan är dock mycket användbar på grund av sin goda vattengenomsläpplighet. Vid användning av pelleplattor (rasterplatta av återvunnen hårdplast hos företaget Vegtech) blir grusytan mer stabil och med en rasterplatta i hård polyeten kan till och med tyngre fordon köra på den.

Träkubb

Detta material är heller inget att rekommendera för god framkomlighet då de har oregelbundna skarvar, blir hala vid regn och lätt bildar en ojämn yta. Vill man ändå använda materialet är en fyrkantigkubb bättre än en rundkubb.

Gräs

Gräsytor är självklart inget idealiskt underlag för en rullstolsburen, speciellt inte om den är dåligt dränerad. Med halvgömnda tramp och körmattor i gräsmattan kan framkomligheten dock bli mycket god. Använd gräsarmeringsplattor i betong eller plast som även en gräsklippare kan passera utan problem. Det finns till exempel pelleplattor (rasterplatta av återvunnen hårdplast hos företaget Vegtech) med färdigodlat gräs i sig som gör gräsytan körbar för exempelvis rullstolar.

Andra material som är ett bra underlag ur tillgänglighetssynpunkt är **gummiasfalt**, **konstgräs** och i vissa fall **bark**. Material som ger direkt dålig framkomlighet är löst grus, huggen natursten och kullersten.

SÄKRA & VARIERANDE UNDERLAG

Boverket föreskrift avsnitt 8:93 BBR säger: "Fasta lekredskap ska anordnas så att risken för personskador begränsas. Underlaget till gungor, klätterställningar och dylika redskap ska vara stötdämpande och i övrigt så utformat att risken för personskador vid en olycka begränsas." Stötdämpande underlag som används på lekplatser är gräs, träspån, bark, sand, konstgräs, gummiplattor och gummi-asfalt. Mjuka material som dessa är även ljuddämpande, vilket kan vara lämpligt på en plats med många barn.

Det är viktigt att fallunderlaget har rätt kvalité och rätt djup vid varje lekredskap, så att risken för skador minimeras (SKL 2009).

Fallhöjd < 1 m

Jord och gräs användas som underlag om fallhöjden är under en meter. I en välanvänd förskole(träd)gård slits dock gräset snabbt bort och jordytan blir hårt packad. Dessa materialen klarar kanske inte därför kraven på stötdämpande förmåga i längden. Det är därför lika bra att redan från början använda mjuka fallunderlag såsom sand eller bark om fallhöjder finns (SKL 2009).

Fallhöjd mellan 0,6m-3m

Vid denna fallhöjd ska underlaget bestå av minst 300mm stötdämpande material såsom träspån, täckbark, sand eller något alternativt godkänt syntetiskt material. Oavsett fallhöjd ska HIC (Head Injury Criteria) värde vara under 1000 (SKL 2009).

När man köper underlag till lekredskap ska man titta på underlagets analysintyg. Professionella försäljare har alltid ett sådant till sina produkter. Intyget ska redovisa vilken fallhöjd materialet är lämpligt för och vid vilken gränshöjd HIC 1000 uppnås. Olika namn på produkter som till exempel strid sand, EU-sand eller leksand är inte några garantier på hur bra stötdämpande förmåga materialet har. Kontrollera istället analysintyget! (SKL 2009)

Säkerhetskraven på underlagen gäller även på vintern. Det kan därför vara aktuellt att montera ned eller stänga av vissa lekredskap om fallunderlaget inte duger (SKL 2008). Inom islagsytan, runt lekredskapet, ska det så klart inte finnas hårda eller kantiga föremål som stenar, bänkar et cetera (SKL 2009).

Det är viktigt att komma ihåg att det även kan finnas fallhöjder i lekredskap som i till exempel klätterställningar. Är denna fallhöjd över en meter ska det finnas stötdämpande underlag, såsom gummiplattor, även i själva lekredskapet (Boverket et al. 2008).

Vid val av fallunderlag till förskoleträdgården bör även hållbarhets- och skötsel-aspekten finnas i åtanke. Hur mycket skötsel- och underhållsbehov har materialet i förhållande till inköpskostnaden? Varför inte ta kontakt med de som redan använder produkten och lyssna på deras synpunkter. Men kom ihåg att flera syntetiska material som finns på markanden har inte hunnit prövas så länge (SKL 2009).

Vid anläggande av lekredskap bör man även beakta själva fallutrymmet. För mer information angående säkerhet i lekmiljöer läs den lilla sammanfattande boken *Säkra Leksplatsen* som Sveriges kommuner och landsting ger ut.

SÄKRA & VARIERANDE UNDERLAG forts.

Sand

När det gäller sand ska man veta att bakssand (som finns i sandlådor) inte duger som fallunderlag. Det ska vara torr sand som rinner ungefär som strösocker mellan fingrarna. Torr sand förhindrar även olyckor eftersom den inte lockar barn att sitta och leka med den under lekredskap.

Sand som fallunderlag ska ha en kornfraktion på 0,2-2,0 mm vilken torkar upp fort efter fuktig väderlek. Det leder till minskad isbildning i sanden på vintern och den behåller därmed sina stötdämpande egenskaper. Om ytan inte är väl-dränerad och har fel kornfraktion kan det bildas is i sandlagret som då blir hårt. Att fräsa en hård sandyta är bara en kortsiktigt lösning som leder till bortkastade pengar, då sanden blir hård igen efter några veckor (SKL 2009). Att köpa bark och blanda in i den befintliga hårda sanden är betydligt mer välinvesterade pengar. Enligt företaget Naturelek, som säljer bark, är det metod som håller länge eftersom barken tar upp till 15-20 år att brytas ner. Eftersom transporterna på detta vis minimeras är metoden också mer miljövänlig.

Gräs

Lägg hellre färdigt gräs i en lekmiljö som används intensivt, det ger bättre resultat än att så gräs. Den färdiga gräsmattan ska läggas minst två veckor innan den tas i bruk och vattnas ordentligt! Sått gräs passar däremot bra på större mer externt placerade ytor, som inte används lika intensivt. Bredbladiga grässorter är slitstarkare än andra sorter (Gråhed 2008). Vid anläggning av en gräsyta är uppföljning viktig, gräsmattan är aldrig färdig.

Slitage under vintern, av exempelvis stjärtlappåkning, leder ofta till att den gräsmattan slits sönder och måste ometableras under sommaren. Lägg partier av stenar eller annat material i kullar och slanter som barnen kan ta sig uppför, då avlastas i alla fall grässlänterna runt om stjärtlappbacken (Gråhed 2008). Det bästa sättet att avlasta gräsytor och grässlänter i förskole(träd)gården torde dock vara att erbjuda barnen flera kullar och större yta att leka på. På små ytor som används mycket, exempelvis invid entréer, kan det vara värt att använda ett mer slitagetåligt markunderlag än gräs, exempelvis stenmjöl, bark, plattor eller asfalt.

Anlägg inte gräs på hårt packad jord, gräsets rötter kan då inte tränga ner och dräneringen av vatten försvåras och att vattenpölar bildas. Mo- och sandjordar, 0.02-2.0 mm, är de bästa kornstorlekarna att anlägga gräs i (Gråhed 2008). Landskapsarkitekten Jenny Gråhed intervjuar i sitt examensarbete landskapsarkitekterna på Multiconsult. På intensivt använda gräsytor har de sått gräset i grövre sand- eller grusjord för att marken ska klara högt tryck, utan att bli för kompakt för gräset att växa i.

Undvik att anlägga gräs i sänkor där det kan bildas vattenpölar som leder till att gräset kvävs. Låt istället gräsytan ha en svag lutning så att vatten kan rinna av. På så vis minskar även risken för isbränna (Gråhed 2008).

Små murar, andra avgränsningar, stigar med mera som bildar ledande rörelsestråk kan styra barnens rörelsemönster och bidra till att gräsytor utsätts för mindre slitage. Man bör låta stigarna ge sig själva, och när man ser rörelsemönstret, anlägga dem på riktigt. Utebelysning styr även rörelsemönstret på gården och kan påverka slitaget. Nya gräsetableringar och reparationer bör ske under sommaren när verksamheten har uppehåll och gräset för tid på sig att etablera sig (Gråhed 2008).

SÄKRA & VARIERANDE UNDERLAG forts.

Bark

Färsk tallbark som har sållats och fått en fraktion mellan 2-8 cm är lämpligt som fallunderlag (Naturlek 2010). Eftersom materialet är mjukt och poröst har färsk bark i falltest visat sig vara ett utmärkt fallunderlag. HIC-värdet är under 300 enheter vid fall från 275 cm, faller ett barn från höga höjder har materialet alltså en mycket effektiv stötdämpande förmåga (Naturlek 2010). Materialet fryser heller inte och blir hårt på det sätt som sand ofta gör (Naturlek 2010).

Andra fördelar med bark är att det är lättskött; katter tycker inte om det och det packar sig obetydligt under årens lopp. Det behöver bara kompletteras ibland beroende på hur mycket som spridits ut på de omkringliggande ytorna. Bark är även ett biologiskt förnybart material som har en lång livslängd, nedbrytningen sker på 15-20 år. Detta leder till få transporter och att ha bark som underlag blir på så vis mer miljövänligt. Priset på bark är även lågt i jämförelse med sand och övriga material som används som fallunderlag (Naturlek 2010).

Negativt om bark är att rön från Köpenhamn säger att det kan börja växa mögelsvamp i barken och att den kan ge upphov till allergier.

Ytterligare en fördel med barkens är dess lätta vikt, cirka 600 kg per kubikmeter, bara en fjärdedel av vad en kubikmeter sand väger. Detta är bra både ur hanteringssynpunkt men även, och kanske ännu viktigare, om lekmiljön byggs på ett bjälklag som bara klarar en viss vikt. Bark är alltså lätt att transportera och ha både när man anlägger en ny lekmiljö eller underhåller en gammal (Naturlek 2010). Rekommenderat barkdjup är 0,4 m. Mellan grundmaterialet och barken läggs fiberduk (Naturlek 2010).

Barnen blir inte heller lika smutsiga av att leka i bark som när de leker i andra material såsom i jord. Av barkbitarna kan barnen även skapa roliga former och göra små barkbåtar med mera.

Gummimattan

Gummimattan kan platsgjutas eller läggas som gummiplattor. På bilden nedan från en lekplats i Italien har de lagt gummiplattorna rakt på smågatsstensbeläggningen, man bör dock lösa snubbelrisken med en sådan anläggning. De andra bilderna visar gummiplattor i olika färger och nyanser. Genom att gångstråken är i en färg och händelseplatserna i en annan underlättas orienteringen för barn med synnedsättning. Dessa underlag underlättar även för barn med rörelsenedsättning.

SÄKRA & VARIERANDE UNDERLAG forts.

Konstgräs

Konstgräs kan vara alternativ till riktigt gräs. Det kan dock vara svårt att skapa kullar av konstgräs eftersom konstgräsmattan tenderar att lossna i skarvarna. Svaga slutningar och platta ytor är lättare att lägga. Konstgräs består av plastfibrer och fungerar som en färdig matta som läggs ovanpå asfalt, betong eller ett annat packat underlag som till exempel en grusbädd (Unisport Scandinavia AB 2008). Skarvarna limmas och mattan fylls eventuellt med sand. Konstgräsmattan är vattengenomsläpplig och UV-resistent. Den kräver alltså inget vatten, gödsel och ingen sol, den behöver heller inte klippas (Gråhed 2008).

Vid planerandet av konstgräs på en lektyta ska man reflektera över att konstgräset saknar vissa egenskaper som en äkta gräsmatta har. Konstgräset innehåller inga insekter, grässtrån att dra av eller jord för barnen att upptäcka. Man kan även fråga sig hur miljövänlig framställningen av konstgräs är och reflektera över att plastpartiklar kan spridas i naturen. Konstgräs torde heller inte gynna den biologiska mångfalden på något vis. En lektyta med för mycket konstgjorda material kan dessutom förlora sin charm och spontanitet. Enligt mig borde lektytan i huvudsak bestå av riktigt gräs och andra levande material, medan konstgräs kan användas på mindre ytor som utsätts för extra stort slitage.

Konstgräs innehåller ofta gummigranulat från återanvända däck. De återvunna däcken innehåller i sin tur ett flertal ämnen som har farliga egenskaper, uttjänta däck bör därför inte användas i konstgräs. Däck innehåller nämligen ämnen som kan vara långlivade, bioackumulerande, cancerframkallande, reproduktionsstörande eller arvsmassepåverkande. Exempelvis gäller detta polycykliska aromatiska kolväten (PAH), ftalater och vissa metaller som inte bör spridas i miljön.

Riksdagens miljömål säger att ämnen som har särskilt farliga egenskaperna ska fasas ut från nyproducerade varor.

Den direkta risken för människors hälsa och för miljön beror till stor del på i vilken utsträckning människor och miljö exponeras för de farliga ämnena i konstgräset. Idag finns det endast några få studier som belyser hur spelare med flera exponeras för ämnen i konstgräs. Studier tyder inte på någon hälsorisk vid inandning av partiklar från konstgräs. Exponering av konstgräs via hud och mun är inte tillräckligt studerade, inte heller eventuella allergiska reaktioner till följd av ämnen i konstgräset.

Tillverkare och återförsäljare av konstgräs har ansvar för att det är säkert för människor och miljö. Idag finns det alternativa fyllnadsmaterial istället för återvunna däck och de svenska företagen bör ställa krav på sina leverantörer och uppmuntra utvecklingen. Kommunernas idrottsförvaltningar, och andra som är inblandade i att nya planer (och lekplatser), ska anläggas bör efterfråga information om kemikalieinnehållet för att kunna ställa krav vid upphandling och anläggning. Detta så att särskilt farliga ämnen inte sprids i miljön (kemikalieinspektionen 2007).

Konstgräs och gummimatta

Äkta gräs

INSPRINGNINGSSKYDD OCH RUMSAVDELARE

Inspringningsskydd finns ofta i lekmiljöer som en extra säkerhetsåtergård för att hindra barn från att ouppmärksamt springa in i andra barn som gungar. Det finns dock inga krav på inspringningsskydd måste finnas, utan behovet får bedömas från fall till fall (SKL 2008).

Bilden till vänster visar en träorm på en lekplats i Uppsala som fungerar som en bänk, ett lekredskap, en sittplats, en samlingsplats och en rumsavdelare. Träormen kommer ifrån det tyska företaget Sik-holz som tillverkar kreativa lekredskap i naturmaterial. Det börjar även dyka upp svenska företag som tillverkar liknande lekredskap.

Bilden ovan visar en fantasifullt utformad bänk som fungerar både som en rumsavdelare, inspringningsskydd, sittplats och lekredskap på en lekplats i Italien.

De två ovannämnda lekplatserna visar hur ett välfungerande inspringningsskydd inte behöver vara ett "tråkigt" staket. Det kan vara fantasifullt utformat och även locka till andra användningsområden och funktioner. Barns utemiljöer idag är ofta så pass små att dess innehåll måste kunna erbjuda fler funktioner än en.

INSPRINGNINGSSKYDD OCH RUMSAVDELARE forts.

Huvudsaken med inspringningsskyddet är att det ska markera området så att barnen uppmärksammar det, och inte springer rakt in i en gunga av bara farten. Inspringningsskyddet behöver med andra ord inte bestå utav ett staket.

Ett inspringsskydd eller en rumsavdelare kan också bestå av stenbumlingar som barnen kan hoppa mellan och sitta på, eller varför inte stora stockar de kan balansera på. Dessa material är båda billiga och relativt enkla att få tag i. De smälter även väl in i en förskoleträdgård och uppmuntrar barn till fantasifulla lekar.

En eller flera höjdskillnader kan även markera ett rum och fungera väl som ett inspringningsskydd. Dessa små kullar på en lekplats i San Dona, Italien, består av gummiastfalt och har klättagrepp på sidorna. De hindrar barnen från att rusa obehindrat framåt samtidigt som de uppmuntrar till rörelse. För att stärka barnens hälsa bör de flesta element i en förskoleträdgård uppmuntra till olika sorters rörelse och fantasilekar, så även rumsavdelare och inspringningsskydd.

INSPRINGNINGSSKYDD OCH RUMSAVDELARE forts.

För att kunna skapa rumsligheter i förskoleträdgården krävs det rumsavdelare i form av vegetation, bänkar, pinnar, lekinstallationer, staket med mera. På vissa förskolegårdar är småbarnsleken separerad från de lite äldre barnens lek och det behövs således någon sorts avgränsning däremellan.

På Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn har personalen och barnen byggt rumsavdelare av ihopsamlade och avklippta pinnar, se bilder ovan. Detta är så klart mycket billiga konstruktioner som har stor effekt och kan bli riktigt vackra. Vissa vuxna kan uppleva dessa rumsavdelarna som skrämiga, men det är viktigt att tänka på att det lite risiga utseendet gynnar den biologiska mångfalden och ger barnen möjlighet att aktivt delta i skapandet. Eftersom avgränsningar likt dessa är billiga och flyttbara kan man utan att bekymra sig om stora kostnader lätt flytta eller ta bort dem.

Staketet till vänster ger inspiration till hur ett vackert staket som smälter väl in i en grön omgivning kan se ut. Det består av trädstolpar och flätade grenar och finns även det på Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn. Staketet fungerar enbart som rumsavdelare och är inte att ha ut mot exempelvis en väg.

INSPRINGNINGSSKYDD OCH RUMSAVDELARE forts.

Bilden ovan till vänster visar ett staket i Naturverkstedet Klovermarken som är gjort av stolpar i olika höjder. Staketet ger ett rytmiskt, snyggt och levande intryck.

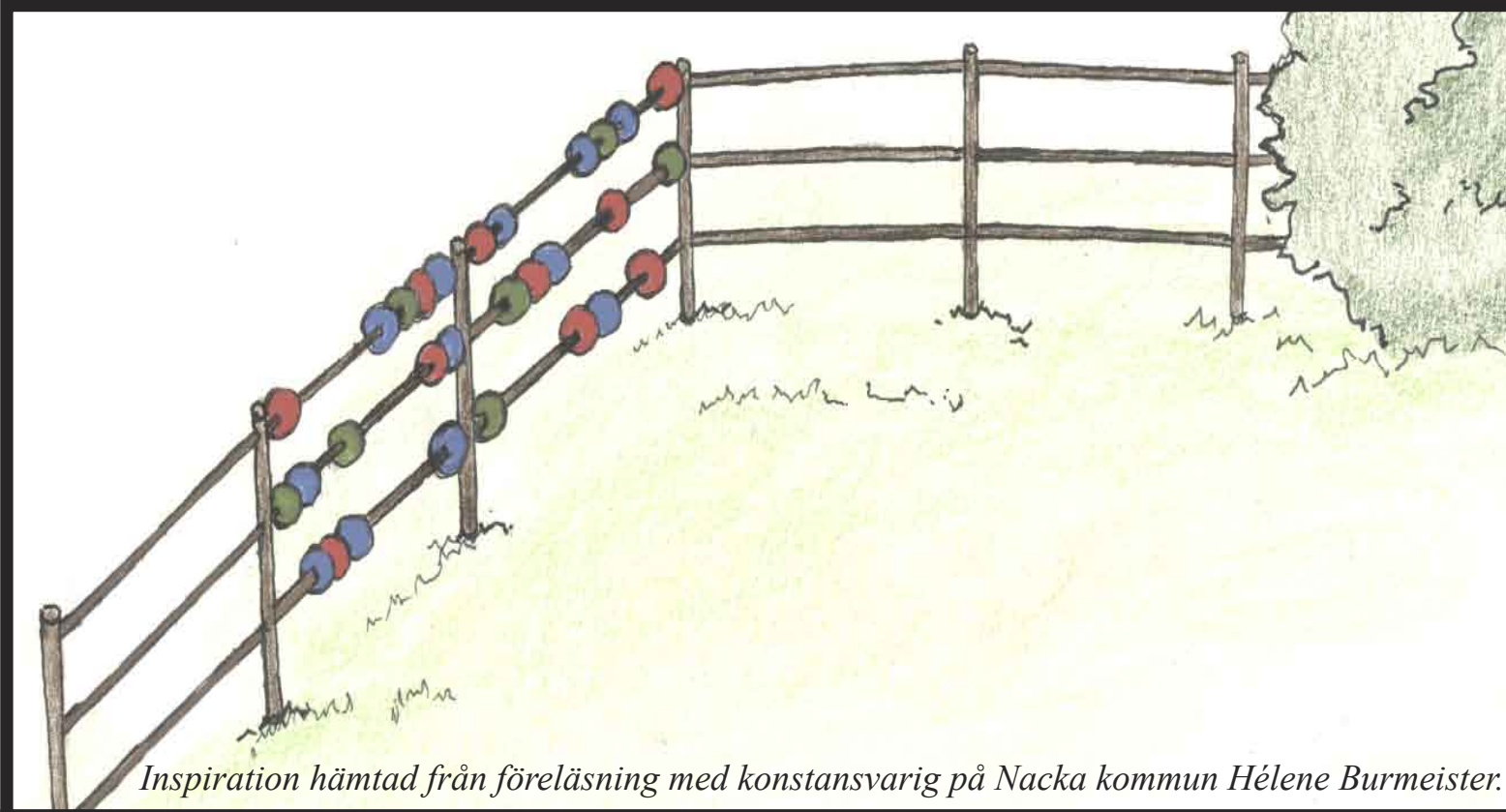
Bilden ovan till höger är från Torslunda förskola på Öland och visar en gammal stenmur som tydliggör förskolegårdens gräns för barnen. Muren ger också rumslighet till platsen. Murar kan vara mycket bra avgränsningar och även fungera som sittplatser, se bild från Köpenhamn ovan i mitten. Murarna ska självklart inte vara så höga att de kan vara farliga för barnen.

På Isis förskola har man färdigbyggda och flyttbara små staket. Dessa kan vara mycket användbara om man vid olika tillfällen behöver kunna anpassa barnens tillgänglighet till olika ställen på gården.

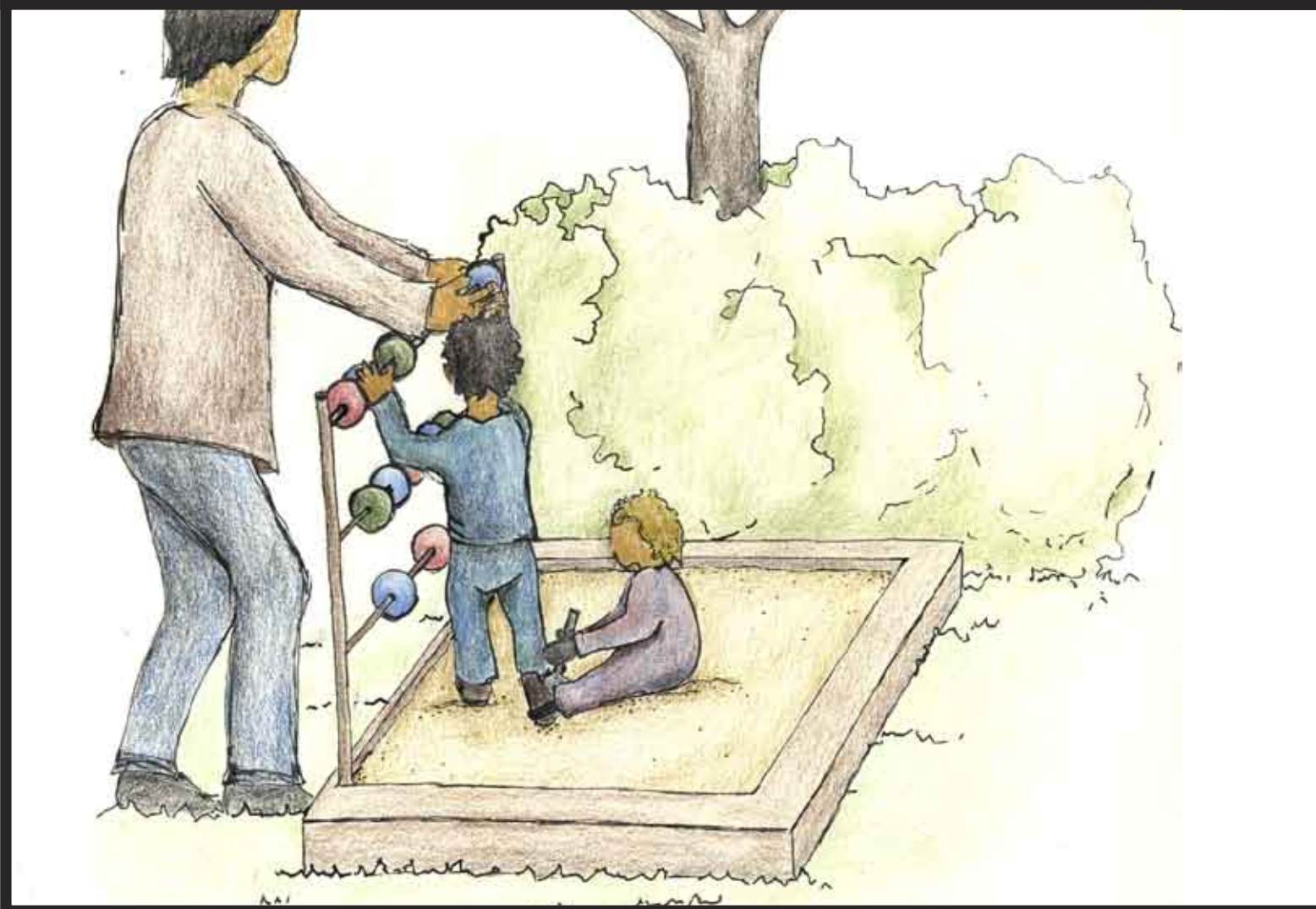
INSPRINGNINGSSKYDD OCH RUMSAVDELARE forts.

Varför inte göra staketet eller rumsavdelaren till en rolig leksak och ett pedagogiskt redskap? Till vänster ser vi skisser på ett staket som blivit till en stor abakus och en rolig och stimulerande abakus-avgränsning invid sandlådekanten.

Friväxande häckar och övrig vegetation fungerar även utmärkt som rumsavdelare och inspringningsskydd, se bild nedan. Friväxande betyder att häckarna inte ska klippas, ett enkelt sätt att minska skötselarbetet i förskoleträdgården.

På sidor 65-67 kan du läsa mer om vilka buskar som tål lek bäst och passar i en förskoleträdgård.

VÄXTER I FÖRSKOLETRÄDGÅRDEN

Buskar och träd kan rama in ytor, ge vind- och regnskydd samtidigt som de skärmar av insyn och trafik (Gråhed 2008). De kan skapa "rum" i trädgården och ge barn möjligheter att krypa in i vrår eller springa i små gångar.

Eftersom alla växter som är under en meter höga blir nertrampade i en förskoleträdgård bör man lägga pengar på att beställa stora kvaliteter av buskar och träd redan från början. Låga buskar och marktäckande växter klarar sig mycket sällan i lekmiljöer (Gråhed 2008). Ett undantag kan vara när barn och lärare varit delaktiga i planteringen och skötseln av dem. De skapar då ett förhållande till buskarna och är rädda om planteringsytorna.

I en förskoleträdgård som har mindre än 25 kvadratmeter lekyta totalt är det ingen idé att plantera växter eftersom de slits bort. I en liten förskoleträdgård är det bättre att plantera buskar och träd i stora krukor eller upphöjda växtbäddar för att skydda dem från slitage. Det är överhuvudtaget mycket dyrt att sköta en förskolegård som är under 25 kvadratmeter eftersom slitaget på växter och lekredskap blir enormt, därför blir det i längden billigare med större förskoleträdgårdar. Ömtåliga växter kan planteras i upphöjda växtbäddar även på normalstora förskoleträdgårdar och blir då även tillgängliga för barn med rörelsenedsättning. Problemet med upphöjda växtbäddar och krukor är att de kräver mer vatten eftersom jorden lättare torkar ut under sommaren. Växter i upphöjda växtbäddar eller krukor har även lättare att frysa ihjäl under vintern.

För att uppnå bästa resultat i en förskoleträdgård bör man ta till vara på befintlig vegetation med redan utvecklat rotsystem. Man slipper då den kritiska etableringsfasen. En landskapsarkitekt, som kan argumentera för att spara befintlig grönska innan byggnadens placering är bestämd, bör finnas med från början. Befintlig grönska kan dock skadas om markvegetation slits bort och rötter slits sönder. Små grus- eller trögångar i skogen som styr barnens rörelsemönster kan motverka detta till viss del. En annan fördel med anlagda gångar i naturmark är att den blir tillgänglig för barn med rörelsenedsättning. För att marken runt befintliga träd inte ska bli så lerig kan man även lägga en decimeter djupt fint sandlager på marken runt trädet (Gråhed 2008).

Lekbuskage

Lekbuskagen bör inte planteras i rader, utan intervjuerna i landskapsarkitektens Jenny Gråheds examensarbete, visar att pedagoger önskar att de placeras i roligare former som till exempel i klungor för att få ett större lekvärde. Personalen på en av de förskolor hon besöker tipsar om att spireabuskar är utmärkta att gömma sig och göra gångar i med sitt bågformade växtsätt (Gråhed 2008). Vildväxande slysjok kan även planteras in på förskolegårdarna (Johansson 2007), man utnyttjar då att växterna redan hunnit en bra bit i sin utveckling och på så vis klarar mer slitage.

Buskarna i lekbuskaget ska sättas tätt så att de kan stödja varandra och även ge stöd åt klättrande barn. Stora grupper av buskar fördelar belastningen, vilket ökar överlevnadschansen för varje enskild planta (Gråhed 2008). Jenny Gråhed skriver (2008) att de täta buskagen ser ut att vara en källa till trygghet som barnen kan dra sig tillbaka till när exempelvis en stor hund passerar utanför stängslet. Genom att skapa mellanrum i den täta planteringen kan man styra var framtida gångar och rum kommer att finnas. För att medvetet bjuda in till lek i buskagen kan man lägga stenmjöl eller större barkbitar som underlag. Då blir barnen inte lika kladdiga som de blir av att krypa runt i jord vid fuktig väderlek. Ett tio centimeter djupt barklager under buskar minskar även tillväxten av ogräs betydligt. Genom att planera för lek i buskagen kan man slippa kostnader för onödiga skador. Barnen leker ändå överallt på gården och det är lika bra att planera för det.

Att få en mångfald i lekbuskagen är bra, plantera därför inte många buskar av samma art utan välj olika sorter med flera olika egenskaper som ger möjligheter till olika lekar (Gråhed 2008). Växter som ger en variation av frukter, kvistar, blad och frösställningar att plocka berikar gården (Gråhed 2008). Buskagen bör även visa på årstidsväxlingar med sin blomning, höstfärg och vinterskrud. Det kan även vara värdefullt att blanda in vintergröna och städsegröna växter i lekbuskagen så att de även ger skydd och rumslighet på vintern.

VÄXTER FÖRSKOLETRÄDGÅRDEN forts.

Låga buskage är inte lika attraktiva lekmiljöer som höga buskage. Barnen verkar, enligt landskapsarkitekten Jenny Gråhed, inte hitta på lika mycket i de låga buskarna och uppehåller sig därför inte lika länge där som i de höga.

Grövre, lite högre buskar skapar bättre rumsligheter att krypa in och leka i och håller även bättre för barns lek (Gråhed 2008). Tåliga, snabbväxande arter där nya grenar snabbt växer ut nytt om de bryts passar bra i ett lekbuskage. Exempel på sådana växter är litet rödvide (Salix purpurea 'Nana'), andra sorter inom Salix släktet, rysk lönn (Acer tataricum), kornell (Cornus) eller norskspirea (Spiraea cinerea 'Grefsheim')(Gråhed 2008).

Pil är ett användbart träd om man snabbt vill skapa en skog på litet utrymme. Pilarnas kvistar kan även användas till att skapa övriga hydd- och tunnelkonstruktioner i förskoleträdgården. Pilgångar och hyddor ger en snabbt grönska i en kal förskoleträdgård. Att ta hand om pilhyddor/tunnlar är i sig en lärorik och underhållande aktivitet som barnen kan delta i (Gråhed 2008).

Höga lekbuskar ska vara utan taggar och tornar! Däremot kan buskar som ska fungera som gränser ha små taggar för att inte inbjuda till lek. Täta och bra häckväxter utan taggar fungerar även bra för att hindra framfart (Gråhed 2008). Buskar med tornar som kan vara farliga, såsom havtorn, bör absolut inte användas i lekmiljöer eftersom man kan ramla på dem och få tornar i ögonen.

Vissa buskar med stark doft såsom syren (Syringa), schersmin (Phildalephus) och hägg (Prunus padus) kan orsaka allergier hos känsliga barn (Gråhed 2008). Detta betyder dock inte att man ska undvika dem eftersom de även tillför många barn en sinnesupplevelse (Gråhed 2008). Det bästa är helt enkelt att inte placera starkt doftande växter vid entréer och heller inte sätta stora mängder av dem på gården (Gråhed 2008).

Växternas hållbarhet i lekmiljön

I Jenny Gråheds examensarbete framkommer det även att träräcken som placeras för att skydda växter under etableringstiden i praktiken saknar skyddsfunktion och istället ofta kan uppmuntra till lek, då barnen till exempel balanserar på dem. Enligt Gråhed bör man, för öka överlevnadschanserna för växterna, istället plantera stora kvaliteter, stora grupper, skapa mycket bra markförhållanden (djup och väl-dränerad jord m.m), sköta dem ordentligt och låta barn och lärare vara delaktiga i plantering och skötsel.

Buskagets hållbarhet beror inte bara av dess höjd utan ökar även om det är minst två meter brett (Gråhed 2008). Snabbväxande läplanteringar av häckar kan göras för att skydda och underlätta etableringen av nyplanterade mer långsamväxande växter. Man kan även komplettera buskagen med byggda element såsom plank, spaljéer för att öka deras hållbarhet (Gråhed 2008). För att skydda rötter och växtbas från slitage bör man anlägga skydd runt växtbasen. På detta visa kan klättring och liknande tillåtas.

Vissa buskage kan behöva stängas av helt under några säsonger innan de tas i bruk. Buskar som placeras längs trädgårdens kanter har ofta lättare att etablera sig eftersom de undgår det slitage som de hade varit utsatta för om de placerats centralt på gården (Gråhed 2008).

Den viktigaste aspekten för att få hållbara växter i förskolans utemiljö tror jag är att integrera plantering och skötsel i verksamheten. Detta betyder inte att personalen ska sköta alla planteringar, bara att de ska vara delaktiga i vad som sker i deras utemiljö och när det går, ta med barnen i det. Den planerande landskapsarkitekten bör se alla planteringar som lekmiljöer, och således bara planera in växter som tål detta. Andra, mer känsliga växtplanteringar, såsom odlingar, klätterväxter, sinnesträdgårdar med mera bör anläggas på personalens egna initiativ för att de ska bli en hållbar del av verksamheten.

Den ultimata lösningen är att skötseln säkerställs redan i planeringsstadiet. Vem ska ansvara för den och vilka medel finns avsatta till detta? En kravspecifikation på skötsel av platsen är därför att rekommendera.

VÄXTER I FÖRSKOLETRÄDGÅRDEN forts.

Växtval

Innan man väljer växter till en förskoleträdgård bör man ta reda på vilka skötselresurser som kommer att finnas för den miljö man planerar (Gråhed 2008). Kommunal skötsel kan ibland innebära nästan ingen skötsel alls, vilket ställer höga krav på den ingående vegetationens uthållighet (Gråhed 2008). Innan växtvalet är det därför viktigt att genom brukarmöten höra sig om vilka ambitioner och önskemål som finns på den aktuella förskolan. Olika pedagogiska inriktningar och inställningar ger olika möjligheter för växter att etablera sig och bli uppskattade (Gråhed 2008). På vissa förskolor lägger pedagoger mer tid på att sköta de växter som finns på gården eftersom det ses som en del av barnens utevistelse och inläring.

Vid valet av växter spelar omgivningen stor roll:

Vad finns det för växter i omgivningen och vad kan berika miljön?

Notera vilka buskar som trivs i miljön och komplettera dessa med nyplanteringar av samma art.

Finns de vanligaste svenska arterna i omgivningen och uppmuntrar till inläring av dem?

I områden med barn till många nyanlända svenskar kan de vara värdefullt att plantera olika inhemska träd i förskoleträdgården så att barnen lär sig känna igen dessa och på så vis känner sig tryggare i den svenska naturen.

På följande sidor presenteras en lista över bra växter till en förskoleträdgård. Listan är sammanfattad med hjälp av Jenny Gråheds examensarbete, *Att växa i lekmiljöer, hållbar och funktionell växtanvändning i lekmiljöer för förskolebarn*, men även efter samtal med landskapsarkitekten och växtexperten Tomas Lagerström på Sveriges Lantbruksuniversitet i Ultuna (januari 2010).

BUSKAR

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Acer tataricum Rysk lönn	H 5-7 Br 3-6	1-5	Buskträd eller träd som trivs i sol till halvskugga på de flesta jordar.	Röd höstfärg, vingförsedda frukter. Tåligare grenverk än exempelvis ginnalalönn.
Amelanchier alnifolia 'Alvedal' E - S.a. häggmispel	H 2,5-3 Br 1,5	1-6	Upprättväxande smal buske som är anspråklös. Sol till halvskugga.	Intensiv gul höstfärg och ätbara bär som lockar fåglar. Bildar med sina grenar gömmen att gå in i. Böjliga grenar som skjuter nya skott från basen. Bra som vindskydd och undervegetation.
Amelanchier spicata E Häggmispel	H 4-10 Br 1-2	1-6	Smalare och tätare buske. Trivs i alla jordar och lägen. Skuggtålig.	Starka röd-oranga höstfärger. Bra som vindskydd och undervegetation i t.ex trädbestånd. Får bär (icke-giftiga) mitt i sommaren. Böjliga grenar. Viss rotskottbildning.
Aronia x prunifolia 'Elata' E Bäraronia	H 2-3 Br 1-2	1-5	Slank, upprätt till överhängande, mångstammig från bas. Trivs i sol till halvskugga. Torktålig.	Orange-röd höstfärg. Ätliga svarta bär under sommaren som också lockar fåglar. Böjliga grenar och viss rotskottsbildning.
Caragana arborescens Häckkaragan	H 3-5 Br 3-5	1-8	Upprättväxande till överhängande buske som trivs i sol till halvskugga.	Passar enbart som friväxande häck eller buske. Gula blommor i maj-juni. Ärtbaljor. Inte den mest slitstarka busken men en bra häck i ett mindre lekutsatt läge.
Carpinus betulus E Avenbok	H 10-15 B 3-5	1-4	Träd med pyramidal krona eller klippt buskrad. Sol till halvskugga, kalk och humusrik jord.	Mycket lätt att forma, passar som smal häck eller bred som går att krypa in i. Häcken har blad som delvis hänger kvar över vintern. Alstrar inte pollen som klippt. Lämpligt grenverk till klätterträd.
Chaenomeles japonica E Liten rosenkvitten	H 0,4- 0,8 Br 1-1,5	1-4	Buske med lågt, utbrett och styvt växtsätt. Trivs i soligt och väl-dränerat läge.	Ganska starka och tåliga grenar. Något rotskottbildande.
Cornus sericea 'Farba' E Sort av kornell	H 1,5- 2 Br 1,5-2	1-5	Trivs i sol till skugga men vill ej stå för torrt.	Röd höstfärg, röda skott året om. Robust och lättetablerad lekbuske, böjliga grenar. Bra som vind- och insynsskydd. Blåa ofarliga bär.
Cotoneaster lucidus Häckoxbär	H 2-2,5 Br 1,5-2	1-4	Samlad, upprätt buske som trivs i sol till skugga.	Mycket tidig knoppsprickning. Tåligt grenverk, i breda häckar bildas utrymmen att springa in och lek sig i. Ofarliga men inte goda bär. Får ofta frostsador som helst ska klippas bort.
Eleagnus commutata Silverbuske	H 1-2 Br 0,8-1,5	1-7	Busken har bågformade grenar och trivs i sol till halvskugga.	Silvriga blad och små silverfärgade frukter. Doftande små gula blommor i maj. Böjliga och tåliga grenar. Kraftig rotskottbildning.

BUSKAR forts.

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Malus toringo var. sargentii Buketapel	H 1-2 Br 1-2	1-5	En robust buske med brett upprättväxande styva grenar. Trivs bäst i sol och väl-dränerad jord.	Passar bra som friväxande häck eller buske i ljusa lägen. Vacker, rik blomning i maj och länge kvarsittande frukter. Bra fågelskydd och lätt tornig. Lättklippt. Tålig p.g.a. bevärning och styvt grenverk.
Potentilla fruticosa E Olika sorter av tok	H <1,7 Br 0,5-1,5	1-?	Små till medelstora buskar beroende av sort. Trivs i soliga och torra lägen.	Buskar med lång blomning i varierande färger beroende på sort. Torktåliga. Lättknäckta grenar
Ribes alpinum 'Schmidt' Sort av måbär	H 1,5-2 Br 1,5-2,5	1-6	Mindre buske med utbrett växande grenar. Trivs i sol till skugga och är torktålig.	Ger tidig grönska på våren och långt in på hösten. Bildar som klippt täta avgränsande häckar. Veka grenar som lätt bryts men god skottskjutningsförmåga.
Rosa carolina E Carolinaros	H 1-1,5 Br 0,8-1,2	1-5	Samlad buske som trivs i sol och i torra jordar. Lättdlad.	De korta taggarna gör den relativt svagt bevärnad och den bildar en avgränsande häck. Rosa doftande blommor på sommaren och orange-röda nypon i slutet av september. Sega grenar som inte bryts lätt. Skjuter en del rotskott och är självgenererande.
Salix purpurea 'Nana' Litet rödvide	H 1,5-2,5 Br 1,5-2,5	1-5	Tät buske med mängder av mjuka smala grenar. Trivs i sol till halvskugga och näringsrik jord.	Silvergröna blad. Mjuk buske att leka i med böjliga grenar. Visuellt avgränsande men inte fysiskt då barnen lätt tar sig igenom busken.
Sambucus nigra E Fläder	H 4-8 Br 4-8	1-4	Upprätt, styv flerstammig buske eller litet träd. Trivs i sol till halvskugga och näringsrik jord.	Starkväxande buske var stammar bildar vrår, gärna tillsammans med syren. De starka stammarna har visat sig klara lekmiljöer bra. Blommor och bär är ätliga.
Sorbus sorbifolia 'Pia' E Sort av rönnspirea	H 1,5-2 Br 1-1,5	1-7	Upprätt, skir och samlad buske som trivs i sol till halvskugga. Anspråklös.	Intressant bladverk. Stora blomklassar mitt i sommaren. Tålig och självgenererande med rotskott.
Sorbus mogeotii fk Bälinge Häckoxel	H 5-7 Br 1,5-3	1-5	Smalt upprättväxande buskträd som trivs i sol till halvskugga. Vill stå väl-dränerat och är vind- och salttålig. Anspråklös.	Gul-orange höstfärg. Slitstark växt som är lämplig som vinskyddande och visuellt avskärmande häck. Starkt röda bär i september som sitter kvar länge.
Spiraea x cinerea 'Grefsheim' Norskspirea	H 1,2-1,5 Br 1,2 -1,5	1-5	Medlestor buske med överhängande bågformade grenar. Trivs i sol till halvskugga och näringsrik jord.	Populär att krypa in i bland barn och göra tunnlar. Ganska skör men några knäckta grenar påverkar inte växten välmående. Vita blommor i maj som ej är bra ur allergisynpunkt. Ger som häck en bra visuell avskärmning.

BUSKAR forts.

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Spiraea x vanhouttei Bukettspirea	H 2-3 Br 1,5-2	1-5	Medelstor upprätt buske. Lite högre än ovan Trivs i sol till halvskugga och näringsrik jord.	Lämplig till avgränsande plantering där man vill ha både ett visuellt och fysiskt hinder. Lite högre och alltså mer slitagetålig än den ovannämnda. I övrigt som den ovannämnda.
Symphoricarpus albus ssp. laevigatus Snöbär	H 1,5-2 Br 1,2-1,5	1-6	En robust, tät och smågrenig buske som bildar snår. Trivs i alla lägen men vill ha frisk till fuktig mark.	Ganska styva huvudskott och starkt rotskottsbildande. Vita bär som smäller när man trampar på dem- smällbär. Bären är ej ätliga, men ger bara magbesvär om man skulle äta många.
Syringa josikaea 'Oden' Ungersk syren	H 2,5-5 Br 1,5-2,5	1-7	Större, styvt upprättväxande buske som trivs i sol till halvskugga.	Vindtålig växt som bildar bra lekbuskage men växer tyvärr mycket långsamt. Blommorna som kommer i juni är inte lika starkt doftande som hos Syringa vulgaris. Växten har tåliga och styva grenar.
Syringa vulgaris 'Norr fjädern' Syren	H 2-3 Br 1,5-2,5	1-6	Medelstor, tät och förhållandevis upprättväxande buske. Trivs i sol till halvskugga och vill gärna ha näringsrik jord.	Rik, lila blomning under försommaren. Bildar ett bra buskage att göra gångar och rum i, gärna tillsammans med fläder. Tåliga, spänstiga grenar. Skjuter rotskott och är självgenererande.
VINTERGRÖN				
Rhododendron catawbiense 'Grandiflorum' Parkrododendron	H ~ 1	1-5	Medelstor till samlad buske som trivs i halvskugga till skugga. Vill ha fuktig jord med lågt pH.	Praktfulla blommor och blanka blad. Får med tiden ett glest grenverk som bjuder barn att krypa in i busken och bilda kojor. Håller inte för bryt och klätter. Busken innehåller giftiga ämnen men efter som den inte lockar till förtäring är förgiftningar ytterst ovanliga.
Pinus mugo var.pumilio / mughos Balkanbergstall	H 1-5 Br 1-4	1-7	Storleken beror av vilken sort, 'pumilio' blir lägre än 'mughos'. Utbredda knubbiga buskar, där 'pumilio' även är mer krypande än 'mughos'. Trivs i sol till halvskugga.	Vindtålig, städsegrön barrväxt som är tåligare än många andra städsegröna växter. De kan bli utmärkta lekbuskage att krypa in i och får ganska stora kottar. Busken är visuellt men inte fysiskt avgränsande.

TRÄD

Träd i förskoleträdgården förbättrar barns fysiska hälsa eftersom deras kronor skyddar barnen från skadlig solexponering (Boldemann 2005). Träden kan med sin blomning och sina olika höstfärger förtydliga de olika årstiderna. Vid val av träd bör man därför ha årstidsaspekter i åtanke.

Grupper av träd kan skapa bra lektrum och ger även vind- och regnskydd. Pil växer snabbt och kan på kort tid erbjuda barnen små "skogar" att leka i. Klotpilar är lämpliga att sätta i små grupper för att skapa lektrum i trädgården.

Fristående träd, solitärer, kan fungera som klätterträd, skulpturer och ge identitet och karaktär till gården (Gråhed 2008). Beroende av art bör det skapa uppmärksamhet genom sin blomning, fruktsättning, höstfärg och liknande.

För att underlätta etablering och hållbarhet så bör man plantera så stora exemplar som möjligt och skydda rotsystem med till exempel gångstigar, markvegetation eller liknande (Gråhed 2008). Träden bör även planteras i skelettjord och följa Stockholm stads rekommendationer om trädgropar (ladda ner häfte från internet med rubriken "Växtbäddar i Stockholm stad en handbok 2009.02.23" för att se sektioner på och läsa om bra trädgropar). Vid anläggning bör jorden runt träden inte kompakteras av stora och tunga byggmaskiner. Trädens syretillförsel förhindras då och deras utveckling försämras.

Befintliga träd ger förskoleträdgården skugga och rumslighet redan från början (Gråhed 2008). Det ultimata är att redan vid planeringen av var i ett område förskoletomten ska vara belägen reflektera över eventuella befintliga och uppxna träd i området.

De befintliga träden kan dock skadas om markvegetation slits bort och rötter slits sönder. Genom att skapa små grus- eller trögångar i skogen, som styr barnens rörelsemönster, kan man ge skogsmarken möjlighet att återhämta sig. En fördel med anlagda gångar i naturmark är också att platsen blir tillgänglig för barn med rörelsenedsättning. Ett annat problem är att marken runt befintliga träd ofta blir mycket lerig. För att förhindra detta kan man lägga en decimeter djupt fint sandlager på marken runt trädet (Gråhed 2008).

Klätterträd

Flerstammiga träd som skapar låga grenvinklar blir bra klätterträd. Klätterträd bör vara robusta och ha vida och starka grenvinklar (Gråhed 2008), se växtlista på följande sidor. Ett sådant träd tar lång tid att etablera och det är därför bra att ta vara på befintliga flerstammiga träd på gården. En avenbok blir ett bra klätterträd på lång sikt, men om man inte vill vänta flera år tills avenboken blivit tillräckligt stor, kan man lägga in ett dött träd i förskoleträdgården. Det liggande döda trädet blir ett bra klätterträd och fallhöjderna blir lägre än vid ett levande och stående klätterträd (Gråhed 2008).

På följande sidor kan du läsa mer om praktrönn och oxel som är två träd som lämpar sig bra som klätterträd. På sida 46-47 kan du även läsa om hängträd och takbildande träd.

Inhemska träd

Det bör finnas en variation av inhemska träd i förskoleträdgården för att barn ska kunna lära sig om de svenska träden och deras olika utseenden. Våra svenska träd är al, alm, ask, asp, björk, bok, ek, hassel, lind, lönn, oxel, rönn. Man ska självklart ta allergiker i beaktande och undvika att plantera mycket björk, hassel och sälg, men ofta gör växterna på den enskilda gården inte så stor skillnad ur allergisynpunkt eftersom omgivningarna kan vara fulla av växter vars pollen sprider sig lätt ändå. Se dock upp med att sätta hästkastanj i en förskole(träd)gård då dess frukter är giftiga och barn kan sätta dem i halsen (Gråhed 2008).

TRÄD forts.

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Acer platanoides fk Ultuna E Lönn	H 15-20 Br 8-15	1-4	Upprättväxande träd med samlad krona som trivs i sol till halvskugga men inte i lerjord.	Starka höstfärger och vacker gulgrön blom på bar kvist under våren. Robust träd med tidigt kraftigt skuggande bladverk, vilket är viktigt för humlor och bin. Vinförsedda frukter; "näsor". Kraftig fröspridn.
Acer tataricum Rysk lönn	H 5-7 Br 3-5	1-5	Buskträd eller träd som trivs i sol till halvskugga på de flesta jordar.	Kraftig röd höstfärg. Vinförsedda frukter. Tåligare grenverk än exempelvis ginnalalönn.
Betula pendula 'Dalecarlica' Ornäsbjörk	H 20-25 Br 5-10	1-7	Högt träd med grova sidogrenar varav de yttersta kvistarna hänger. Trivs i sol till halvskugga.	Gul höstfärg. Vit stam och vackert flikiga blad. Bildar inga hanhängen och avger därför inga pollen, detta gäller endast de E-märkta. Tålig på sikt när den vuxit till sig.
Carpinus betulus Avenbok	H 10-15 Br 3-7	1-4	Träd med pyramidal krona eller klippt häck. Trivs i sol till skugga men vill ha humus- och kalkrik jord.	Mycket lätt att forma, passar som smal häck eller bred som går att krypa in i. Häcken har blad som delvis hänger kvar över vintern. Alstrar inte pollen som klippt. Lämpligt grenverk till klätterträd.
Larix sibirica Rysslärk	H 20-25 Br 8-10	3-8	Högt träd med smal gles krona. Trivs i sol till halvskugga.	De trådlika barren ger en härlig ljusgrön och mjuk vårkänsla. De höstfärgade gula barren faller på hösten och bildar mattor på marken. Träden får roliga kottar. Kan klippas till ex. smala labyrinter. Överhuvudtaget är de mycket tåliga, både för lek och klippning.
Tilia cordata Lind	H 20-30 Br 5-8	1-6	Stort välformat, enstammit träd med kraftig stam, eller flerstammit buskträd. Trivs i sol till skugga.	Ger ett bra sol- och vindskydd som många andra träd. Klarar av att hamlas hårt och till exempel formas till klätterträd. Tåliga sega grenar och djupgående rötter. Vålloftande blommor.
Sambucus nigra E Fläder	H 4-8 Br 4-8	1-4	Upprätt, styv flerstammit buske eller litet träd. Trivs i sol till halvskugga och näringsrik jord.	Starkväxande buske vars stammar bildar vrår, gärna tillsammans med syrén. De starka stammarna har visat sig klara lekmiljöer bra. Blommor och bär är ätliga.
Sorbus aucuparia E Rönn	H 5-8 Br 4-6	1-6	Upprätt smalt träd som kan vara en- eller flerstammit. Anspråklöst vindtåligt träd som trivs i sol till halvskugga. Gärna väl-dränerat.	Vackra höstfärger och rönnbär på hösten. Passar bra till vindskyddsbuskage. Fungerar inte som klätterträd, för spetsiga grenvinklar. Tåligt träd.

TRÄD forts.

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Sorbus decora Praktrönn	H 5-8 Br 4-6	1-6	Litet träd med oval till rund korna, i övrigt samma som föregående.	Trubbigare och starkare grenvinklar än vanlig rönn och passar där för som klätterträd.
Sorbus intermedia Oxel	H 9-12 Br 10-15	1-5	Träd med grova, vinklade grenar och gles krona. Trivs i sol till halvskugga och i väldränerat läge. Vindtålig och anspråklös.	Orangeröda frukter i slutet av oktober och filthåriga blad. Lämpligt klätterträd med sitt grova och starka grenverk.
Populus tremula Asp	H 20-30 Br 5-10	1-7	Stort träd med gles krona som trivs i sol till halvskugga.	Trädet ger en lätt skugga och har prasslande blad. Det är snabbväxande men alstrar en del pollen om man inte väljer hanklonen.
Quercus robur Ek	H 15-25 Br 5-15	1-5	Långsiktigt blir trädet grovt och brett upprättväxande. Trivs i soligt läge med väldränerad och näringsrik jord. Är salt- och vindtålig.	Fungerar förvånansvärt tidigt som ett bra klätterträd, tålig p.g.a. sega grenar och djupgående rötter. Får ekollon men alstrar tyvärr mycket pollen.

BARRTRÄD

I alla förskoleträdgårdar borde det finnas vegetation som är även är grön under vintern. Om en del av förskoletomten är en barrskog behöver man självklart inte plantera in barrträd, men ett centralt beläget barrträd kan bli en fin julgran att belysa under vintern och att dansa runt.

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Pinus sylvestris Tall	H 25-30 Br 5-10	1-7	Upprätta höga träd eller buskträd som trivs i sol till halvskugga.	Städsegrönt barrträd med kottar som drar till sig fåglar och ekorrar. Tåligare än många andra städsegröna växter.
Picea abies Gran	H 25-30 Br 8-12	1-7	Högt, ofta enstammigt, träd med genomgående stam. Trivs i sol till skugga.	Städsegrönt träd med grenar som bildar tak om trädet stammas upp lite. Kottarna drar till sig fåglar och ekorrar. Tåligare än många andra städsegröna träd.
Picea omorika 'Nana' Sort av serbgran	H~ 2	1-6	Smalt och litet granväxande barrträd som trivs i sol till skugga.	Städsegrönt träd med små kottar och mjuka barr. Grenarna ska helst inte brytas av.

HÄNGTRÄD

Alla förskoleträdgårdar bör ha ett hängträd. Även som vuxen är det något speciellt med att vistas under det gröna taket som bildas av trädets krona. Hängträd kan skapa fantastiska gröna kojor för barn att samlas i, träffa bästisen i, läsa saga i, vila i med mera. Ett belyst hängträd kan bli en lite magisk och fantasieggande miljö att vara i. Utnyttja internet för att se bilder och få mer information om varje träd.

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Betula pendula 'Youngii' Tårbjörk	H 5-7 Br 4-7	1-5	Trivs i solig växtplats och klarar torra och fattiga jordar. Ett lite mindre hängträd som bildar en luftig krona med starkt hängande grenar. Klippbarhet 5	Detta mindre hängträd bildar ingen tät koja men ljuset reflekteras istället vackert mellan de skirt gröna bladen, som får gul höstfärg. Bind upp för att få en högre krona. Den är inte lika allergiframkallande som vanlig björk eftersom den inte blommar alls lika mycket.
Corylus avellana 'Pendula' Hänghassel	H 4-5 Br 5-6	1-4	Ett träd med stark hängande grenar. Det har anspråklösa krav på jord, men trivs bäst i väl-dränerade lägen i sol till lätt skugga.	Hänghasseln får ganska stora blad och det bildas en tät och mörk koja under trädet.
Fagus sylvatica 'Pendula' Hängebok	H 10-20 Br 12-15	1-4	Hängande grenar ända ner till marken. Växer ganska långsamt. Trivs bäst i sol till halvskugga. Vill ha mullrik lerjord med god tillgång på fuktighet och näring.	Ett mycket vackert träd som kan bli mycket stort. Det bildar en tät, perfekt koja med sin friskt gröna blad. För att reglera storleken och få en ännu tätare krona kan det med fördel klippas som ung.
Salix purpurea 'Pendula' Hängrödvide	H 2 Br 2-4	1-6	Trivs i sol till halvskugga. Anspråklösa krav på jorden.	Ett mycket litet, men snabbväxande hängträd. På grund av sin storlek passar det bra i en förskole(träd)gård för små barn. Precis som med klotpil kan man använda dess kvistar till att bygga olika tunnel och kojkonstruktioner tillsammans med barnen.
Sorbus aucuparia 'Pendula' Hängrönn			Ett litet, oregelbundet träd med mestadels hängande grenar. Rönnar är lättodlade och anspråklösa i fråga om jord och växtplats.	Kronan bildar en koja men den är inte alls lika tät som hos exempelvis hänghasseln och hängeboken. Däremot kan barnens lek förhöjas av de orange bäckklasor på hösten.
Ulmus glabra 'Camperdownii' Hängalm	H 2,5-5 Br 4-6	1-4	Ett topp-ympat träd som bildar ett lågt runt lövvalv och väggar. Tar lång tid att utvecklas, växer långsamt. Trivs i sol till halvskugga och näringsrik jord.	En accentväxt vars vars grenar bildar ett draperi barnen kan krypa in igenom och upptäcka en mysig koja inunder kronan! Kan vara mottaglig mot almsjukan men det är i så fall mycket ovanligt. Medeltålig för lek. Grenverket passar inte till att klättra och slitas i.

TAKBILDANDE TRÄD

Takbildande träd bildar med sin täta krona ett lågt tak och i grupp kan de bilda starka rumsligheter. Deras kronor växer sig runda och jämna utan beskärning. Under det trädets krona kan barn och vuxna vistas när solen är stark eller när det regnar. Dessa träd kan i avskärmade lägen bilda en mycket bra viloplats för barnen i sina barnvagnar.

Latinskt + svenskt	Storlek	Zon	Växtsätt och ståndort	Egenskaper och lektålighet
Acer platanoides 'Globosum' Klotlönn	H 4-5 Br 3-4	1-4	Ett mycket jämnt och formstark träd som får en rund och bred krona. Klotlönnen är ympad på toppen av trädet, som är vanlig lönn. Se därför upp så inte grundstam växer igenom.	Bladen får en färgstark höstfärgning, som för barn kan vara roliga att samla på. Klotlönnen sticker med sin jämna runda form (som en ihoptryckt fotboll) ut bland andra träd. De stora lönnbladen bildar en mycket tät krona som fungerar som ett utmärkt paraply som skyddar mot både regn och sol.
Salix fragilis 'Bullata' Klotpil	H 5-8 Br 5-8	1-6	Enstamligt träd med mycket rund samlad krona eller ett flerstamligt buskträd. Trivs i sol på fuktig och näringsrik jord.	Slitstarkt träd men kvistarna bryts lätt av och kan lekas med, av pilskotten kan man bygga kojor och tunnlar. Stick ner skott på en större yta och vattna. Strunta i att stamma upp buskträden så bildar de efter några cirka 3-4 år en grotlikande skog för barnen att vandra runt i.
Sorbus thuringiaca 'Fastigiata' E Rundoxel	H 5-7 Br 2,5-6	1-5	Mellanstort träd med väl sammanhållen krona. I början är den smal men får efter några år en alltmer rundad form. Näringsrika, kalkhaltiga jordar är optimalt men tål även andra lättare jordar. Bra om med väl-dränerad jord. Tål torra, vind och snöbelastning.	Friska gröna med vitluden undersida och gulröda höstfärger. Vita blommor i maj-juni och till hösten rikligt med glänsande mörkt orangeröda bär i stora klasar.

FRUKTTRÄD OCH BÄRBUSKAR

I en förskoleträdgård ska det självklart finnas fruktträd och bärbuskar som stimulerar barnens lukt- och smaksinnen. Känslan av att få sätta tänderna i ett moget äpple eller hålla munnen full av vinbär går inte att förklara utan att uppleva det själv. Skörden från träden och buskarna kan dessutom användas till att göra saft, sylt och gelé med mera tillsammans med barnen. Många av barnen får aldrig hemma uppleva den tillfredställelse och stolthet det ger att göra mat själv; att skruva på locket och rada upp burkarna med sin egenhändigt gjorda sylt i och rita små etiketter att sätta på. Det kan därför vara mycket speciellt och lärorikt för barnen att få göra detta i förskolan. Om förskolan inte klarar av att äta upp all sylt och saft med mera själva kan barnen få ta med sig den hem eller sälja den till sina föräldrar på en liten marknad som anordnas på förskolan. På följande sidor presenteras sorter av fruktträd, bärbuskar och klättrande bärbuskar som skulle passa i en förskoleträdgård.

BÄRBUSKAR

Om man tycker fruktträd kan vara lite långsamma och svåra så är bärbuskar ett enkelt, säkert och snabbt komplement. De kräver inte mycket skötsel, är härdiga och ger en säker skörd varje år. Bärbuskar behöver inte heller lika goda växtplatser som fruktträd. De klarar vindutsatta och halvskuggiga lägen bättre även om soliga platser är att föredra. Man ska dock undvika att plantera bärbuskar i svackor. Där kan det bli för blött och finnas risk för att buskarna drabbas av frost i blomningen (Mobackes Trädgårdscenter, Bärbuskar, elektronisk, 2009).

Plantering

Bärbuskar kan planteras fristående, med cirka två meters mellanrum, eller som häck, med två plantor per meter. Häckplantering ger störst skörd per kvadratmeter. Innan planteringen bör du förbättra jorden med ett 20 cm tjockt lager av gödslad torvmull eller kompost. Luckra ner jordförbättringen till 30-40cm djup (Mobackes Trädgårdscenter, Bärbuskar, elektronisk, 2009).

Gödsling

Skörden blir bäst om bärbusken gödslas regelbundet men den klarar sig också bra utan mycket tillförd näring. Gödselbehovet beror på jorden bärbusken är planterad i. Är det fin matjord behövs det troligtvis inte gödslas och är det en mager jord behöver det kanske gödslas varje år. Om busken verkar växa dåligt så behöver den antagligen mer gödsel. Det är bra att hålla jorden runt buskarna öppen så att inte gräsmattan tar all näring (Mobackes Trädgårdscenter, Bärbuskar, elektronisk, 2009). Ett alternativ till gödsling är att prata med de som klipper gräset i förskoleträdgården. Be dem lägga ett decimetertjockt lager av det ihopkrattade gräsklippet under busken. Gräsklippet håller fukten kvar och ogräset borta samtidigt som det försmultnar snabbt och ger näring.

Beskärning

Bärbuskar bör klippas ur regelbundet. På svartvinbärsbuskar ska man exempelvis ta bort en tredjedel av grenarna varje år, på röda vinbär och krusbär är det bara en fjärdedel som ska tas bort. Kapa de äldsta grenarna, de som hänger ner längs kanterna, ända nere vid markytan. Var dock rädd om de nya skotten som kommer upp i mitten av busken (Mobackes Trädgårdscenter, Bärbuskar, elektronisk, 2009).

LISTA ÖVER OLIKA SORTER AV BÄRBUSKAR

Hallonsorter

Hallonbuskar trivs i soliga lägen med god tillgång på näring, särskilt kväve. Vanliga sorter ger bär på fjolårsskotten som ska skäras ner direkt efter skörd. Årskotten kan gallras så att ungesfär 4-8 skott per planta får utvecklas. Sätt hallonbuskar i rader med 50 cm mellan varje planta och spänna upp linor som stöd (Taflin & Andersson 2007). Eftersom hallon trivs bra i skogen kan du gräva ner humus från skogen i hallonlandet

Rubus 'Haida' - röda hallon

En frisk buske som inte är så vass som andra sorter (Lagerström 2010).

Busken blir endast 1-1,2 meter hög och passar som friväxande häck utan uppbindning. Måttliga skördar av goda små röda bär i slutet av augusti (Taflin & Andersson 2007).

Rubus 'Golden Queen' E - gula hallon

Busken blir kraftig och behöver stöd. Bären är små och klart gula med en söt, god aromatisk smak. Härdig till zon III (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

Diana E - sort av hösthallon

Busken får varmt aprikosfärgade bär, sötare än de röda sorterna men mindre. Bären mognar i september och går att skörda ända till första nattfrost. Växetsättet är lågväxande med upprätta, 0,8m långa, svagt taggiga skott. Härdig till zon II. Hösthallon är bärväxt där man slipper problem med hallonskottsjuka eftersom alla skott klipps bort på hösten. Hösthallon får inte heller 'mask' i bären (E-planta 2009).

Röda, vita och svarta vinbärsorter

Ribes röda holländska - röda vinbär

Busken är kraftigt växande och frisk. Den är mycket motståndskraftig mot bladfallsjuka. Bären mognar första delen av augusti i södra Sverige och är små till medelstora sura bär. Härdig till zon V (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

Ribes nigrum 'Risarp' - svarta vinbär

Upprätt växande buske som ger rikligt med bär. Härdig till zon V.

Ribes 'Gullan' - vita vinbär

En rikbärande buske med söta, stora gulvita bär med god smak. Härdig till zon V (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

FRUKTTRÄD OCH BÄRBUSKAR forts.

Krusbär

Krusbär är mer krävande än övriga bärbuskar och mår bra av tillförd gödsel, dock inte kvävegödsel. De trivs bäst i sol och inte allför tunga lerjordar. Buskarna bör gallras med jämna mellanrum, helst under vårvintern för att bären ska få sol. Beskärningen gör även att barnen kommer åt bären lättare (Taflin & Andersson 2007).

Ribes Grossularia-Gruppen Tatjana

Busken är relativt svagväxande med ett upprätt växtsätt. Den är nästan taggfri och får rikligt med grön-gula bär med god smak som mognar tidigt. Busken vill stå soligt.

Busken har god resistens mot mjöldagg. Härdig till zon IV (Sveplantinfo 2010).

Ribes Grossularia-Gruppen Jakob

Får ganska stora gulgröna bär. Busken har god resistens mot mjöldagg.

Härdig till zon V (Taflin & Andersson 2007).

Björnbär

Busken skjuter långa slanka skott och är därför lämpligast att spaljera mot en södervägg, ett staket eller likanande för att man ska komma åt bären. Busken trivs i väl-dränerade men fuktiga och näringsrika jordar i full sol. Björnbär är mycket goda att göra marmelad och sylt utav (Taflin & Andersson 2007).

Rubus 'Thornless Evergreen'

Starkväxande vintergrön sort utan taggar. Busken får stora, svarta välsmakande frukter som mognar i aug-sept. Planteras i soligt varmt läge och är härdig till zon III (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

Rubus 'Black Satin'

Anses var den bästa tagglösa sorten. Ger en riklig skörd med stora söta bär som mognar i sept-okt. Härdig till zon II (III) (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

Mindre bärbuskar

Blåbär

Blåbär bör planteras i fuktighetshållande och mullrik jord med ett lågt pH-värde (cirka 4). De vill stå i sol till halvskugga (Taflin & Andersson 2007). Hybridblåbär bör vattnas under torrperioder på sommaren. Marktäckning med torv eller markmull rekommenderas och gör att plantan inte torkar ut lika snabbt under sommaren (E-planta 2009).

Vaccinium Angustifolium-Gruppen 'Putte E' - hybridblåbär

Busken får svartblå, aromatiska och ganska söta bär som är lika de vilda blåbären. Den mognar under hela augusti och ger cirka 1-3 liter per buske. Busken har ett utbrett växtsätt och blir minst 0,5 m hög och 1 m bred. De äldsta grenarna bör avlägsnas efter 6-7 år. För att gynna tillväxten kan blomknopparna plockas bort under etableringsfasen. Busken är självfertil och får vacker röd höstfärg. Härdig till zon V (E-planta 2009). Bären mognar under lång tid och det går således att skörda dem dagligen, vilket passar bra i en förskole(träd)gård. Eftersom busken kan bli ganska hög kan barnen dessutom verkligen gå runt i en blåbärsskog (Lagerström 2010).

Lonicera caerulea var. kamschatica - blåbärstry

Busken, som inte är lika hög som ovanstående, är en nyhet i Sverige men har odlats länge i Ryssland. Det är en bredväxande buske med små vita blommor som blommar tidigt på våren. Bären påminner om blåbär i smaken och är rika på C och D-vitamin. Busken är härdig till minst zon IV (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

Smultron

Månadssmultron är en tuvbildande liten buske som inte sprider sig på samma vis som nedanstående sorter, inte är revbildande (Lagerström 2010). Busken ger en stor avkastning och går att köpa som färdiga perennmattor på företaget Vegtech.

Fragaria vesca 'Rödluvan'

Ett revbildande smultron som är en korsning med vilda smultron. Busken får stora, röda och goda bär, cirka 1-2 liter per kvadratmeter, som mognar under tre veckor i juli. Sprider sig snabbt och är därför en mycket bra marktäckare som är härdig till zon V (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

Fragaria vesca 'Snövit'

Ett revbildande smultron med VITA goda bär. Busken får cirka 1-2 liter bär per kvadratmeter och bären är betydligt större än hos vilda smultron. Plantan är även högre och kraftigare än vilda smultron och ger genom sin rikliga revbildning en tät marktäckning redan efter ett år med 30 cm plantavstånd. Sprider sig snabbt och är därför en mycket bra marktäckare som är härdig till zon V (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

Smultronbuskarna Rödluvan och Snövit bör inte placeras på samma ställe eftersom barn lätt blandar ihop de omogna röda smultronen med de vita mogna smultronen (Lagerström 2010).

FRUKTTRÄD OCH BÄRBUSKAR forts.

Klättrande bärbuskar

Minikiwi

Actinidia Minikiwi-Gruppen 'Anna', 'Paula', 'Oskar', 'Tage' och 'Tina'

Mini kiwi är en vacker klängväxt, som blir tre till fyra meter hög. De gröna bladen, framförallt på hanplantan 'Oskar', övergår i vitrosa under sommaren. Den får gräddvita, doftande blommor och C-vitaminrika, vindruvsstora, mycket söta och goda bär. Bären saknar hår och äts med skal. Plantan kräver både hon och han planta för att få bär. Det rekommenderas 1 hanplanta till 2-5 honplantor. Minikiwi 'Anna', 'Paula' och 'Oskar' mycket härdiga och ska klara minus 35 grader. Sorterna 'Tage' och 'Tina' är inte lika härdiga men bör klara 25 minusgrader (Splendor Plant AB, elektronisk, 2009).

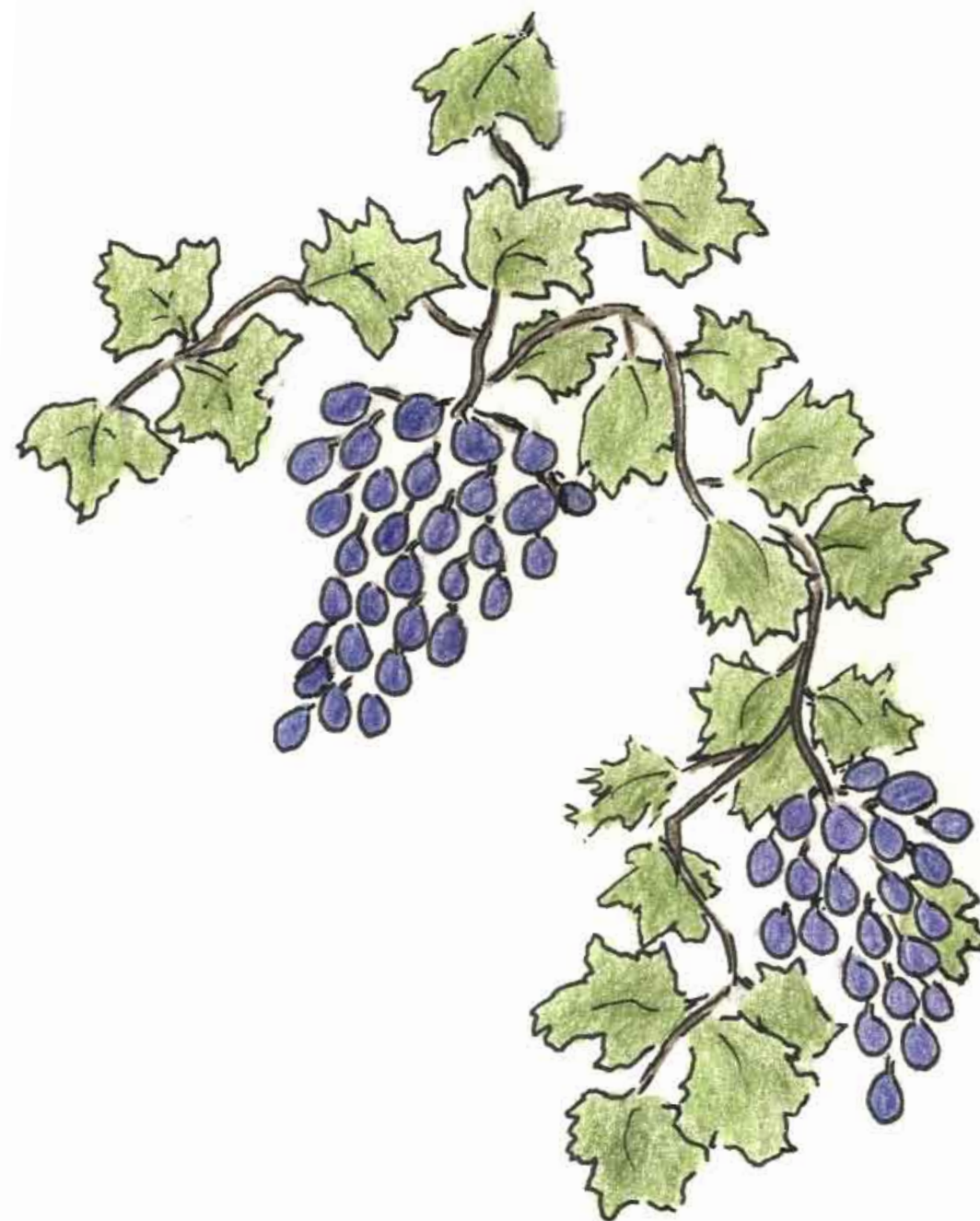
Vindruvor

Lättast är det att odla vinrankor i växthus. Härdiga sorter ger dock bra skörd även på friland, men det gäller att välja ett gynnsamt läge, en södervägg är det bästa. Sätt helst vindruvsplantorna på våren så att de hinner etablera sig ordentligt före vintern. Vinrankor vill ha djup, lerblandad, gödslad jord med ett pH-värde omkring 7,0. Blanda därför gärna i brunnen stallgödsel och kompost innan plantering. Marken måste vara väl-dränerad. Beskär inte plantorna vid planteringen, de blöder då kraftigt och utvecklas dåligt. Vinrankor ska beskäras både på sommaren och vintern. Vinterbeskärningen ska inte göras alltför sent under senhösten (Odlanu, elektronisk, 2009).

Vinrankor har självfertila blommor, men korspollinering ger bättre skörd. Det är alltså bra att ha minst två olika sorter som blommar samtidigt, man kan ju välja en blå och en grön (se nedan) så får man mer variation (Odlanu, elektronisk, 2009).

Landskapsarkitekten och växtexperten Tomas Lagerström säger att vindruvsorten '**Zilga**' är mest lättodlat och därför passar bra i en förskoleträdgård. Den får ganska rikligt med blåa, ganska små och något söta frukter. Se upp så att barn inte sätter dem i halsen.

Både de ovanstående klättrande bärbuskarna passar utmärkt till att göra lövgångar av spaljéer som barnen kan gå igenom och plocka de frukterna som hänger ner (Lagerström 2010).

FRUKTTRÄD OCH BÄRBUSKAR forts.

Bärbuskar och fruktträd är enligt både mina och landskapsarkitektens Jenny Gråheds besök på förskolegårdar mycket önskvärda. En lärare på en förskola Jenny Gråhed besökte i samband med sitt examensarbete, vittnade om barnens lycka då de upptäckte att man kunde slå med en kratta i äppelträdet och få ett regn av äpplen på marken. Läraren berättade om att det blev rusning till äppelträdet och att barnen sedan kunde gå och mumsa närhelst de kände för det. Undvik dock att plantera fruktträd som har kärnor som små barn kan sätta i halsen, exempelvis körsbärs- och plommonkärnor.

Äpplesorter

Ett äppelträd erbjuder skugga, men är inget karaktärsfullt gårdsträd som päronträdet. I en förskoleträdgård passar det bäst med tidigt mognande äpplen, alltså sommaräpplen. Annars är det lätt att barnen blir otåliga och äter omogna äpplen. I en förskoleträdgård kan det även passa bra att plantera äppelhäckar eller bersåer eftersom frukten då hamnar barnhöjd (Lagerström 2010).

‘Close’ är en äppelsort med tidig blomningen. Härdigt till zon IV.

‘Hampus’ är sort med relativt litet äpplet som mognar redan i slutet av augusti.

Det är motståndskraftigt mot sjukdomar. Härdigt i zon II-IV.

‘Oranie E’ är ett tämligen svagväxande träd. Det får tidig och ganska rik fruktsättning.

Frukten är knappt medelstor och har en söt, svagt syrlig, aromatisk smak. Det är ett bra dessert- och hushållsäpple som är ätmoget i oktober-november.

Härdigt till zon V (E-planta 2009).

‘Rescue’ är ett gott sommaräpple som mognar i augusti-september. Trädet är mycket härdigt, rikbärande och är lämpligt för norra Sverige. Frukterna är endast 4 cm i diameter och vackert röda. De kan lagras en kortare tid (Adelsköld et al. elektronisk, 2009).

‘Discovery E’ skördas i början av september och kan lagras någon månad. Trädet är, enligt utländska undersökningar, mycket motståndskraftigt mot svampsjukdomar.

Det är ett mindre träd med normalstora frukter som passar bra i den lilla trädgården.

Härdigt till zon IV (Adelsköld et al. elektronisk, 2009).

Päronsorter

Ett päronträd blir större än ett äppelträd och fungerar på så vis bra som ett karaktärsfullt gårdsträd.

‘Gråpäron E’

Ett starkväxande träd som bär rikligt med frukt ganska sent efter plantering (10-12 år).

Har en tendens att bara bära frukt vartannat år. Frukten som är mogen i september är saftig, söt och välsmakande. Härdigt till zon III (E-planta 2009).

‘Blodpäron’

Ett väksmakande päron som ska vara härdigt till zon IV.

SINNESTRÄDGÅRD/FJÄRILSRABATT

Ge barnen tid till att få sinnesminnen. Lär dem att känna, lukta, lyssna och smaka på sin omgivning. En sinnesträdgård kan vara spännande och fantasifull, ge upplevelser och vara vacker för barn, personal, föräldrar och besökare. Det är även ett sätt att föra ett kulturarv och en kunskap vidare.

En sinnesträdgård för små barn behöver inte vara stor. Den kan vara allt från några krukor till flera kvadratmeter.

En sinnesrabatt kan vara en vacker entrérabatt och även ge passerande och besökande upplevelser.

Det kan vara bra att ha sinnesträdgården i ett tydligt avgränsat läge så att inte barnen springer sönder växterna av misstag.

Bilden till vänster visar en flicka i Torslunda förskolas sinnesträdgård. Hon har just upptäckt hur mjuka lammörönens blad är. Bilden i mitten visar några barn på Torslunda skola som just upptäckt en fjäril bland blommorna. Bilden till höger visar en tistel i Enköpings drömpark. I en sinnesträdgård ska det inte bara finnas mjuka och söta blommor, tisteln blir en kontrast och en känselupplevelse för förskolebarnen.

SINNESTRÄDGÅRD/FJÄRILSRABATT forts.

En fjärilsrabatt kan fascinera barn. Vissa smådjur, såsom fjärilar och nyckelpigor, behandlar barn ofta som likvärdiga och de kan därmed tillägna dem stort intresse och omsorg. Andra smådjur får istället fart på leken och skapar stämning. Exempel på dessa är larver, maskar och humlor som barn under skräckblandad förtjusning visar upp för varandra (Mårtensson 2005). Växter som drar till sig enorma mängder med fjärilar och humlor är solhatt och kvanne (se bilder nedan), men i princip alla kryddväxter som listas på nästa sida lockar insekter. I en fjärilsrabatt kan även lärarna mycket illustrativt förklara hur pollinering går till.

SINNESTRÄDGÅRD/FJÄRILSRABATT forts.

Om man ska skapa en sinnesträdgård/fjärilsrabatt är det viktigt att det är väl förankrat i pedagogiken, så att barnen lär sig vara rädda om planteringen och inte springa i den. Detta gäller även under vintern då växterna inte syns under snön. Om barnen får vara delaktiga i planterandet eller i alla fall se på när de vuxna arbetar med rabatten blir det ofta naturligt för dem att vara rädda om växterna. Det är ändå bäst att ha en sinnesträdgård/fjärilsrabatt på en lite avgränsad plats i förskole(träd)gården för att undvika att barnen lockas till att springa i den. För att barnen ska komma åt alla växterna i sinnesträdgården bör det finnas en gång genom rabatten. Nedan listas bra växter till en sinnesträdgård. Skissen nedan är utan skala men illustrerar hur en sinnesträdgård till exempel kan se ut.

VÄXTLISTA

KÄNSEL

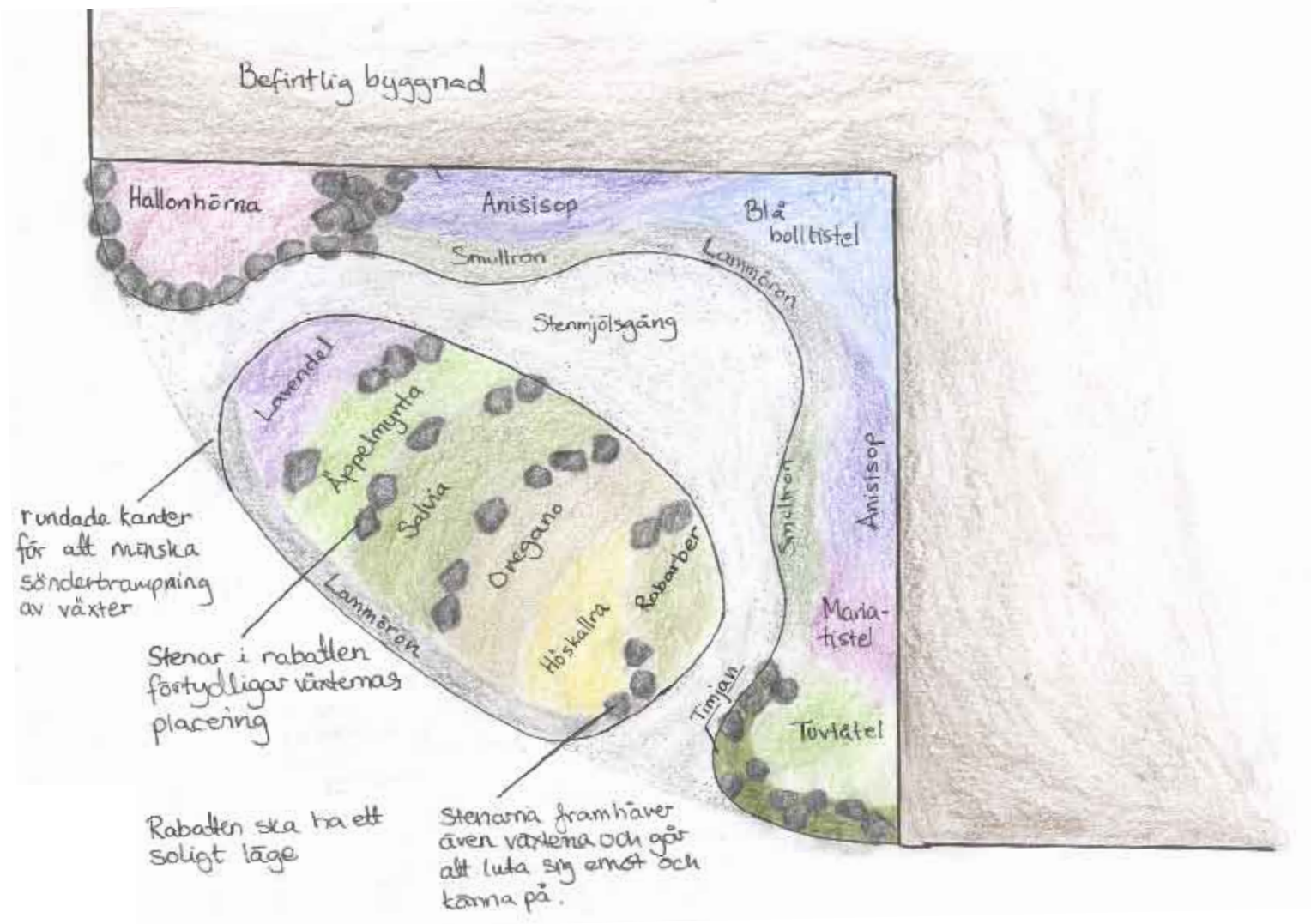
Mariatistel
Blå bolltistel
Lammöron
Muskatellsalvia - tvåårig
Kvanne - tvåårig
Solhatt (ingen växt man lockas att smaka på men möjligtvis giftig i stora mängder)
Tuvtåtel
Elefantgräs

SMAK & DOFT

Anisisop
Lavendel
Oregano
Salvia
Äppelmynta, pepparmynta, temynta ...
Citronmeliss
Romersk malört (giftig i stora mängder)
Krasse
Jordgubb
Smultron
Hallon
Rabarber

HÖRSEL

Färgväppling
Vävarkarda - tvåårig
Höskallra - ettårig

TIPS

Vissa växter, såsom myntor, tar lätt överhanden i en rabatt och måste därför hållas efter. Genom att sätta dem i jorden med en plastink, vars botten är borttagen, runt deras rötter sprider de sig inte lika mycket och man slipper hålla efter dem hela tiden. Ett annat alternativ är att helt enkelt plantera dem i krukor.

ODLING

De flesta av dagens barn växer upp i tätorter och odling kan därför vara något helt nytt för dem (Dahlgren et al. 2007). Landskapsarkitekten Petter Åkerblom skriver i boken "Skolgården som klassrum" att odling hjälper barnen att förstå naturens kretslopp och förtydligar matens väg från jord till bord. Han skriver även att det är ett mycket användbart pedagogiskt verktyg som används för att praktiskt utföra och befästa kunskaper inom alla ämnen.

En grönsaksodling kan vara allt ifrån en liten större odling på marken, till odling i en kruka. Bilden ovan visar en skolodling med fyraårig växtföljd på Torslunda försökstation.

Till höger ser vi en plantering i ett bildäck på Strandparkens förskola och persilja i en stubbe på Boo gårds skola. Låt inte brist på plats eller jordyta begränsa er. Nyckeln till en lyckad odling är att alltid börja litet!

ODLING forts.

Människan känner en sorts tillfredställelse då hon odlar sin egen bit jord; känslor som tillhörighet, egen kontroll och eget ansvar växer inom oss (Norfolk 2003).

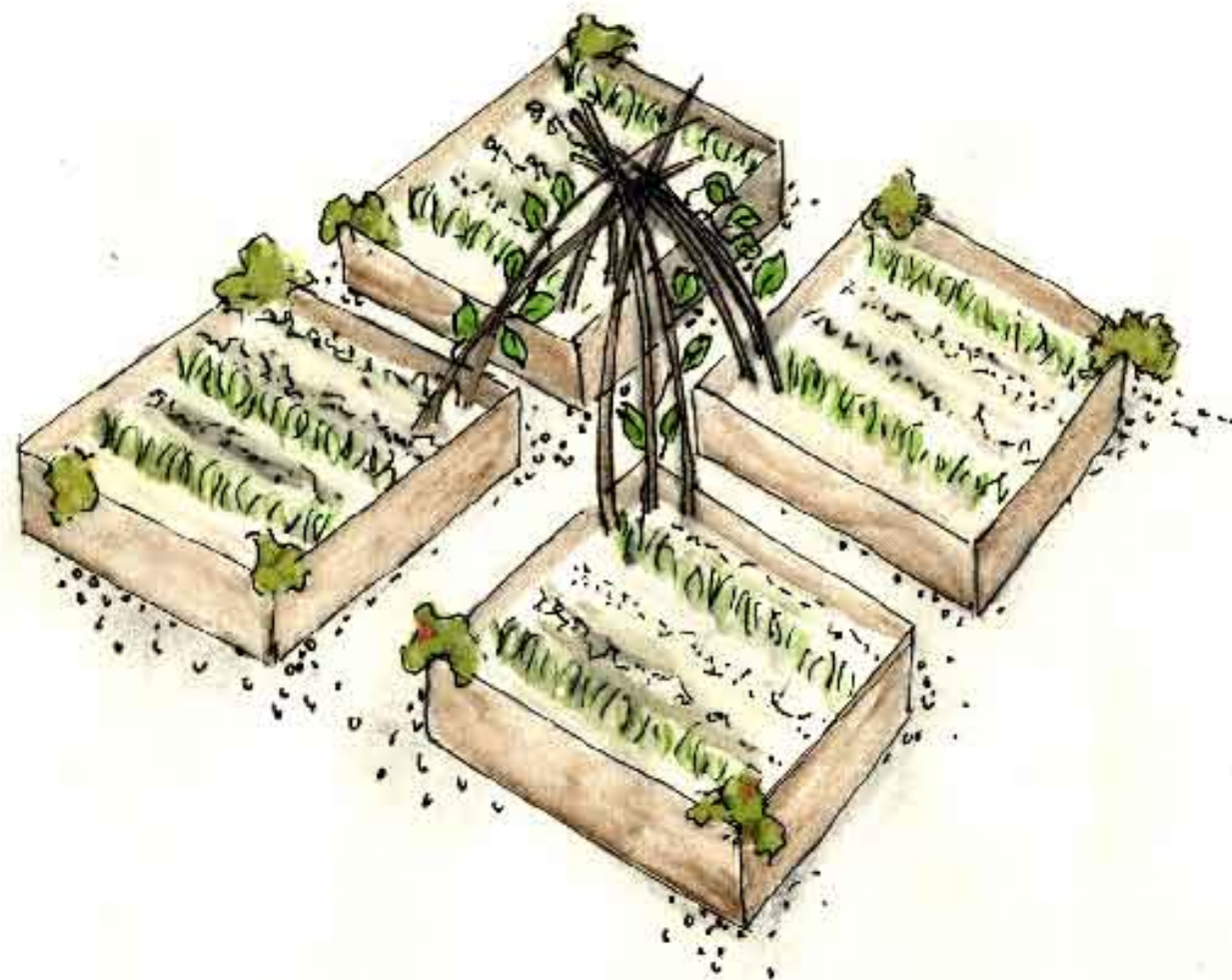
Odlingslådorna ovan finns på Toroslunda förskola. Odling i lådor gör det lätt för barn att hålla reda på vilken odling som tillhör vilken grupp. Den lilla flickan på bilden berättar vad som odlas och vilka barn som odlar var. Vid lådodling är det bra att tänka på att jorden torkar ut snabbare än i en odling på marken. Det krävs med andra ord mer vattning vid lådodling. Många skolor och förskolor löser vattningen genom att odla grödor som inte kräver mycket vatten, exempel på dessa är pumpor och solrosor. Andra upprättar istället ett rullande veckoschema över sommarvattningen för föräldrar och barn.

Bilden ovan är ifrån Da Vinciskolan och visar olika små odlingslotter. De kan vara bra så att det blir tydligt för barnen vilka grödor som odlas vart. Barnen kan få sätta upp små skyltar vid de olika grödorna.

På Da Vinciskolan har de även ett växthus vilket kan vara mycket fördelaktigt om man vill odla exempelvis tomater eller gurka som kräver lite mer värme. Bilderna på denna sida är tagna tidigt på våren respektive sent på hösten och visar därav ingen frodig grönska.

ODLING forts.

Plantering eller odling i upphöjda odlingsbäddar gör växterna mer tillgängliga. Det finns växtlådor eller odlingsbäddar man kan sitta, stå och ligga vid. I odlingslådorna kan man även placera föremål. Hårda, mjuka och skrovliga material gör odlingsbäddarna till en upplevelse även under vinterhalvåret.

Odlingslådorna kan helt enkelt bestå av pallkragar (delar av lastpallar som är billiga att införskaffa) och bilda en liten enhet med klätterväxter emellan sig, se skiss till vänster. Pallkragarna kan ställas direkt på gräs som är täckt med en markduk. Att odla i pallkragar är mycket flexibelt. Tröttnar personalen på att odla är det bara att flytta undan pallkragarna, gräset under dem återhämtar sig snart. Det går även att odla i exempelvis betongrör och i princip i allt som går att fylla med jord, har avrinning för vatten och inte innehåller något giftigt material. Använder man till exempel traktordäck bör man inte ha matodling i dem.

För att kopplingen till pedagogiken ska stärkas ytterligare kan man odla eller plantera former av bokstäver eller geometriska figurer. Man kan även använda blommor till att skapa former. Ringblommor, kantnepeta eller kryddtagetes i en cirkel är både vackert och ger en samlingsplats på köpet.

ODLING forts.

En faktor som talar för odlingens växande popularitet inom förskole- och skolvärlden är att den inte går att skynda på, det tar tid för naturen att växa. I dagens databundna och effektiviserade samhälle kan erfarenheten av att låta något ta sin tid, att stanna upp och reflektera vara en av de viktigaste lärdomarna barnen kan få med sig från förskolan och skolan. Odlingen ger elever och lärare chans att ensamma eller i grupp få tillfällena till personliga upplevelser (Åkerblom 2001).

Läraren får en annan roll när han/hon och barnen arbetar med ett gemensamt projekt och mot ett gemensamt mål. Läraren blir en medupptäckare. Enligt många lärare på Torslunda skolan leder detta till att både vuxna och barn lär sig lyssna bättre på varandra och visar varandra mer respekt. Det gynnar med andra ord förskolans värdegrundsarbete.

Skörden ger barnen en känsla av stolthet över vad de själva lyckats åstadkomma genom att ta hand om sina frön och plantor.

Skörden kan så klart ätas men även användas inom pedagogiken; storlekar kan jämföras, mätas, vägas med mera. Man kan även bygga former med skörden, som exempelvis en triangel av morötter.

Inte bara barnen får en roligare vardag med odling, utan även lärarna. Ovan ser vi en bild på två mycket nöjda förskolelärare och en bunt palsternacka som snart ska vägas.

Alla tre bilder ovan är från Torslunda försöksstation. Vid odling i förskolan kan barnen själva välja om de vill vara med eller bara se på när de vuxna utför trädgårdsarbete. Det behöver alltså inte finnas några scheman över om barnen ska vara med på odlingsaktiviteterna. Personalen kan istället pyssla inför barnen så kan de se och ställa frågor, detta medför en naturlig inläring. Barnen ser och lär av de vuxna och kan aktivt delta om de vill (Gråhed 2008).

ODLING forts.

Odlingen ger barnen förståelse för människans livslängd och roll i förhållande till andra arter. Samtidigt som barnen och lärarna njuter av nuet tar de även ansvar för det som kommer att finnas på skolan efter deras egen tid där är förbi. Exempelvis så tar ett nyplanterat fruktträd flera år på sig innan det ger frukt medan odling av ettåriga grödor mer konkret ger barnen förståelse för livscykeln. Genom att låta barnen följa odlingens förlopp från frö till grönsak eller vacker blomma, och slutligen till kompost får de en viktig insikt om livets föränderlighet och förgänglighet (Olsson et al. 2002).

Vad ska vi odla?

Pumpor, rabarber och solrosor kräver lite vatten och är lättodlade. Eftersom de blir stora ger de även ett tydligt resultat för barnen. Vill man odla fler grönsaker för att kanske använda dem inom matlagning finns det en lista i rutan till höger. Där föreslås fyraårig växtföljd, men om man tillför näring går det lika bra att så grönsakerna utan fyraårig växtföljd.

Tips:

Täck jorden mellan grödorna med gräsklipp, det ger en extra gödslings effekt och minskar ogräsplocket (Björkman & Ekbladh 2009).

På Coombes Infant and Primary School i Storbritannien lägger man heltäckningsmattor på odlingslandet för att slippa rensa ogräs. Man skär sedan upp hål i mattan och sår pumpor i hålen (Olsson et al. 2002). Det går även bra och är kanske lite smidigare att använda markväv på detta sätt.

Fyraårig växtföljd

Istället för att tillföra gödsel kan man genom att låta grödor byta plats utnyttja näringen i jorden på bästa sätt (Björkman och Ekbladh 2009).

1. Grönsakerna delas in i tre grupper beroende av deras näringsbehov.
2. Dela in grönsakslandet i fyra delar, utöver de tre grupperna ska det nämligen finnas en fjärde del för grüngödslingen. Grüngödsling magasinerar näring.
3. Så respektive grupp i respektive del av grönsakslandet.

Den fyraåriga växtföljden innebär att grödorna gruppvis förflyttas ett steg varje år. Eftersom de olika grönsaksgrupperna kräver olika mycket näring behöver man på så vis inte tillföra näring. I grupp är två kan du täcka jorden mellan grödorna med gräsklipp för att säkerställa näringsnivån (Björkman och Ekbladh 2009).

ÅR 1 - grüngödsling

Sötväppling
Honungsört
Blodklöver

ÅR 2 - mest näring

Purjolök
Broccoli
Vitkål
Purpurkål
Sommarmalva - blomma

ÅR 3 - mindre näring

Potatis
Lök
Isbergssallat
Bladselleri
Fänkål
Mangold
Rödbeta
Ringblomma - ätbar blomma
Krasse - ätbar blomma

ÅR 4 - minst näring

Scharlottenlök
Bönor
Morot
Palsternacka
Plocksallat
Sockerärt
Bladpersilja
Ruccola
Ringblomma - ätbar blomma

ODLING forts.

**"Det blir bättre stämning när man odlar med barnen,
barnen beter sig bättre mot varandra"**

Marianne Martinsson, förskolelärare och kretsloppedagog

En odling behöver inte bara innebära odling av grönsaker. På Toroslunda försöksstation finns det en solrosodling. Bilden ovan visar en förskolegrupp på besök bland solrosorna. Det är en speciell känsla för barn och vuxna att vandra in i en skog av solrosor. Solrosodlingen på bilden är relativt stor men för att barn ska uppleva odlingen som en skog krävs det egentligen bara några kvadratmeter.

Solrosor passar bra till att odla med barn då det från ett mycket litet frö snabbt blir en stor, stor växt. De behöver heller inte så mycket vatten och kan klara sig bra även när förskolan har sommarstängt. Solrosor ska sås tätt så att de kan stödja sig emot varandra och hindra ogräs från att växa upp.

BYGGLEK

Barns behov att få skapa egna platser sträcker sig över hela världen, oavsett sociala faktorer som kultur och religion och fysiska faktorer som klimat och natur (Kylin 2005). Byggleken är ett mycket bra sätt för barnen att få ägna sig åt finmotoriska och skapande aktiviteter i förskoleträdgården.

Bilderna på denna sida är ifrån Farsta bygglek. Personalen på byggleken berättar att för att byggleken ska få finnas krävs det att inga vuxna blandar sig i själva byggandet. Självkänt ska en vuxen övervaka barnens byggande, men när barnen bygger själva gäller inte lika stränga säkerhetsregler som om de vuxna hade deltagit.

På bilden ovan ser vi täljringen på bygglekplatsen. Ska ett barn tälja måste hon eller han sitta ner på en av stenarna med händerna vända inåt mot cirkeln. Hitills har det bara skett en olycka på bygglekplatsen under två års tid. En pojke skar sig lite i fingret när han täljde, men inte allvarligt. Personalen på Farsta Bygglek tycker att förskolorna och skolorna borde utnyttja byggandet i pedagogiska övningar inom exempelvis ämnet matematik.

Det borde vara bättre att låta barn handskas med "faror" under kontrollerade förhållanden, än att de ska pröva dem själva på egen hand. I förskoleträdgårdar bör det därför finnas en avskild yta för bygglekverksamhet.

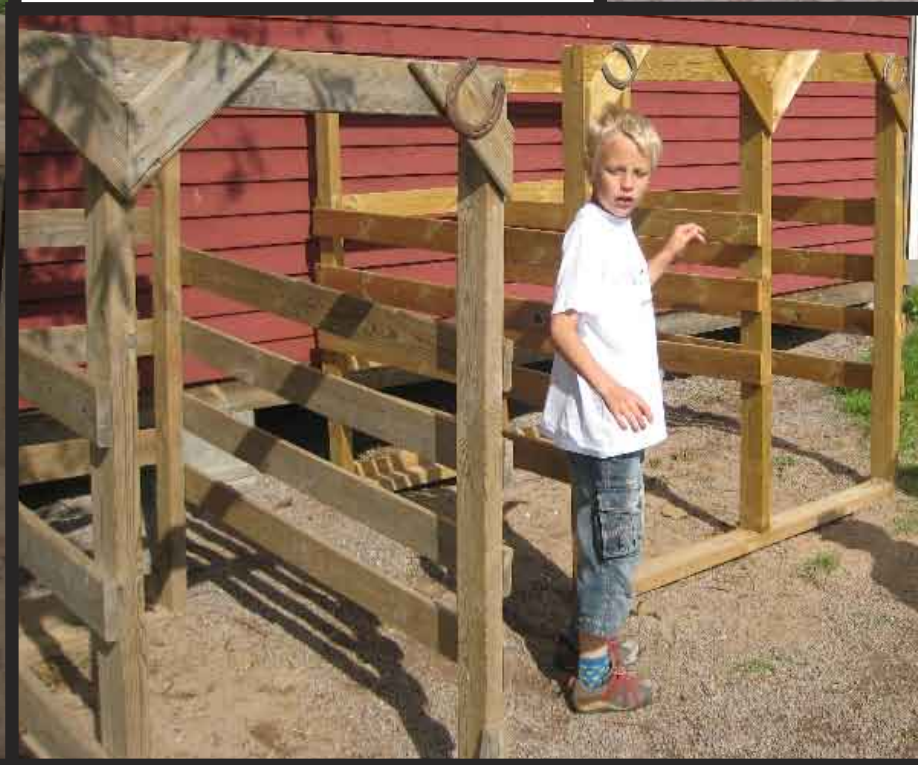
FLYTTBARA MATERIAL

Flyttbara material kan vara allt från brädor och stenar till prefabricerade leksaker. Barn vill kunna påverka sin omgivning själva och det är därför bra om det finns material som kan flyttas runt. Med hjälp av engagerade föräldrar eller en engagerad vaktmästare kan förskolan bygga mycket själva och det är egentligen bara fantasin som begränsar.

Uteköket med riktiga köksredskap är mycket populär bland barnen på Toroslunda förskola, se bild till vänster. Både pojkar och flickor tycker om att "laga mat" i köket.

En lärdom för vuxna när de ser "köket" kan vara att det inte behöver vara pryddigt och fint för att det ska vara roligt. Med andra ord så får förskoleträdgården gärna vara lite skräpig.

På Sågtorp skola finns det hästar och små boxar att ställa dem i, se bild ovan.

På Torlunda skolan, bild till vänster, har de bara hästboxar och det är barnen själva som är hästarna.

Dessa lekredskap är lätta och billiga att tillverka samtidigt som de innehar ett stort lekvärde.

FLYTTBARA MATERIAL forts.

Barnen på en förskola i Uppsala är mycket intresserade av flyttbara material såsom stockar, pinnar, däck och kabelrullar. Vid det stora och säkert dyra lekskeppet på samma gård, se bild ned till höger, leker nästan inga barn. Det lösa materialen erbjuder barnen att själva vara kreativa och skapa sina egna "lekredskap". Materialen på bilderna ovan verkar med andra ord inneha ett större lekvärde för barnen, samtidigt som de är enormt mycket billigare att införskaffa än dyra och fina lekredskap. Vuxna kan dock ha problem med att de flyttbara materialen ser för skräpiga ut...

Hjärnforskaren Matti Bergström säger att ett sätt att träna upp barns förmågor är, hur märkligt det än låter, att föra in mer kaos i deras dagliga tänkande. Förskolegården kan vara en enorm resurs i detta. Utemiljön behöver ju inte vara lika styrd och iordningställd som inomhusmiljön. Den kan tillåta mer kaosartade aktiviteter. Istället för att mata barnen med färdig kunskap och ordning bör det vara mer av entusiasm, fantasi och mer kreativt kaos. Matti Bergström säger att det är i mötet mellan kaoset i hjärnstammen och ordningen i hjärnbarken som viktiga värden uppstår. Vår förmåga att se möjligheter, att göra urval, att värdera och att se helheten.

FLYTTBARA MATERIAL forts.

Kladda och skvätt som en riktig konstnär! Utomhus gör det inget om man det blir lite smutsigt. På Utskogens förskola finns det stafflier som är fästsatta på förskolans fasad. De är mycket populära bland barnen, men då de inte går att flytta kan det ibland blir för kallt att stå och måla i skuggan, för varmt i solen eller helt enkelt för regnigt.

På Torslunda förskola har personalen istället ställt ut ett stort flyttbart stafflie där barnen kan stå tillsammans och måla, se bild till vänster. Genom att staffliet går att flytta kan man under dagar när solen är stark ställa det i trädskugga eller under tak om det regnar.

På en lekplats i Köpenhamn finns det gigantiska legobitar att bygga med, se bild ovan till höger. Barnen kan snabbt bygga upp tillfälliga rumsligheter och lära sig om rummets storlek och form i förhållande till sina egna kropp. Genom att bygga med legobitarna får de även möjlighet att skapa och tillfälligt förändra sin utemiljö.

ASFALTMÖNSTER

Färgglada mönster på asfalt kan göra en tom och grå plats intressant. Asfaltmönstret kan ge identitet och funktion till platsen samtidigt som det kan bidra till att den känns mer ombonad. Mönstret kan inbjuda till lek, rörelse och inlärning. Det är bara fantasin som begränsar vad man kan skapa för pedagogiska mönster. Barnen ska helst vara med och skapa asfaltmönstret eller i alla fall se på när det målas. Detta gör att de känner sig delaktiga och knyter på så vis bättre an till sin gård. Att måla asfaltsmönster är ett enkelt och kul sätt att tillsammans med barnen förändra en utemiljö.

Bilderna till vänster visar alfabetsormar/drakar på Sågtorpskolan, Igelbodaskolan och Torslunda förskola.

Alfabetsmönster i förskoleträdgården gör att barnen lär sig bokstäverna passivt medan de leker. Detta leder till att många barn redan när de börjar skolan kan de alfabetet, utan att ens ha ansträngt sig för att lära in det.

På bilden nedan ser vi ett cirkelformat asfaltsmönster som är en samlingsplats på Torslunda förskola.

Brevid samlingsplatsen finns även en blå larv med siffror i.

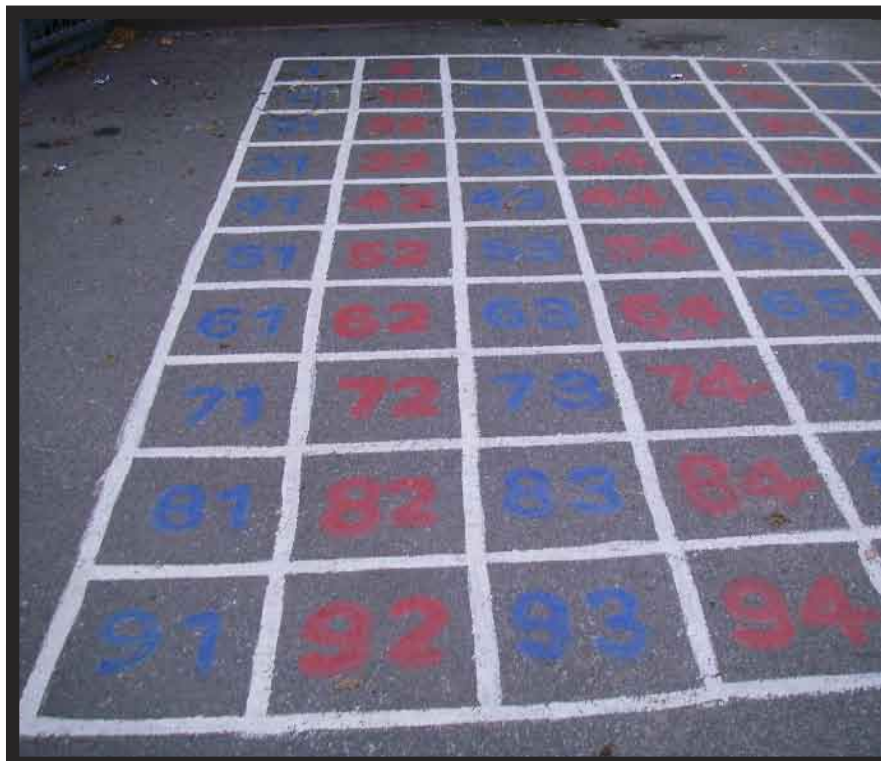

Mönstret i Afrikaparken i Malmö på bilden ovan sätter igång fantasin och lär barnen om djurens olika tassavtryck.

ASFALTMÖNSTER forts.

Bilden ovan från Sågtorpskolan visar en hundraruta som kan användas till utomhuspedagogiska övningar. Det går självklart lika bra att barnen bara hoppar runt och leker i den. De lär sig samtidigt känna igen siffrornas utseende. För förskolebarn kan det kanske passa bättre med en tioruta?

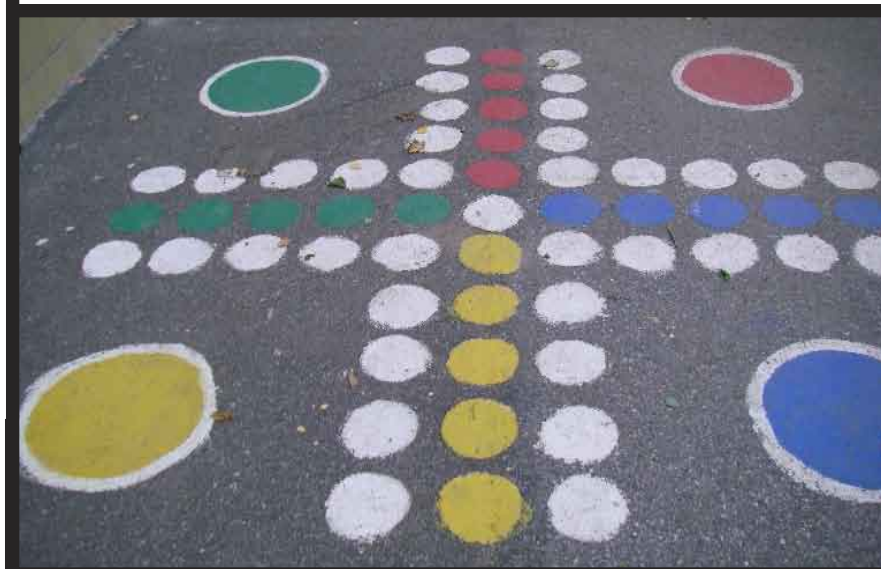
På Strandparkens förskola har barnen själva skrivit förskolans namn på plattorna med kriter. Det går även bra att måla mer betändiga mönster tillsammans med barnen.

Vad ska vi använda för färg?

Fasadakrylat - en vattenlöslig färg som kan beställas i olika färger.

Betongfärg - slits inte bort lika fort som fasadakrylat

När barn ska måla är det bra att använda vattenlöslig färg, så den går att skölja bort från händer och kläder innan den har torkat fast. När den väl torkat på asfalten kan den sitta kvar ungefär ett år. Målas motiven nära sandlådor slits de bort snabbare (Malmö Naturskola 2009).

Varför inte måla olika spel på asfalten, på bilden ovan ser vi "fia med knuff" från Sågtorpskolan.

Kompassen på Sågtorpskolan ger barnen en känsla för de olika väderstrecken. Tillsammans kan lärare och barn fundera över vilket håll Kina och Amerika ligger åt och vilket/vilka håll de bor åt?

I pedagogiskt syfte kan barnen även måla exempelvis en Sverigekarta eller varför inte passa på att lära sig om Sveriges vanligaste träd genom att måla dess löv på asfalten eller plattorna?

FASADMOTIV

Fasadmotiv kan göra en grå förskolegård färgglad även på vintern. Fasadmålningarna ska utföras i samarbete med barnen. Målningarna bidrar till att barn och lärare tar sin gård i besittning och barnen känner att de får vara med och påverka sin miljö. Barnen kanske inte alltid kan vara med och måla själva, men de kan vara med och bestämma vad som ska målas. Låt fasadmålningarna vara en pågående process och måla om dem vartefter de blir slitna. Fasadmålningar kan vara en möjlighet att skapa nya miljöer på förskolegården som kan leda till spännande fantasilekar (Malmö Naturskola 2009). De kan även få en liten förskolegård att kännas större.

Två enkla, och annars rättså tråkiga, röda förråd i Råambshovsparken har med hjälp av olika fasadmotiv förvandlas till ett par förråd som utstrålar kreativitet och fantasi.

Motiven på bilden ovan är utsågade ur spånskivor som är uppspikade på fasaden.

Bilden till vänster visar motiv som är målade direkt på fasaden. Det föreställer några djur som tittar ut ur ett fönster.

Bilderna från Ektorpskolan visar roliga fasadmotiv som barn troligen varit med och målat. Målningarna är idag slitna, men ger fortfarande en påminnelse om de elever som gick på skolan när de målades. Eftersom de är slitna är det viktigt att de målas om, annars kan istället besökare och barn uppleva att ingen bryr sig om platsen och låter den förfalla.

Att måla om fasadmotiven på förskolan borde därför vara en återkommande aktivitet som sker minst en gång per år.

FASADMOTIV forts.

Torslunda förskola har prytt fasaderna med färg och kunskap. Solrosen, på bilden ovan till vänster, är en mätstav där barnen kan mäta sig själva och kompisar. Den är en fin detalj samtidigt som den hjälper barnen att lära känna begrepp som meter, decimeter och centimeter. På förrådsfasaden, på bilden ovan till höger, lär sig barnen känna igen bokstäverna, så att det går lättare för dem när de ska lära sig skriva och läsa i skolan.

En träsarg runt ett lekredskap är en utmärkt duk att måla på, se bild från en förskola i Nacka till höger. Låt barnen få göra egna avtryck på alla möjliga platser i förskoleträdgården!

LABYRINTER

Människor har skapat labyrinter i över 4000 år. De har varit en viktig del i många kulturer såsom i grekernas, kelternas och i Amerikas ursprungsbefolkningars kulturer. Precis som Stonehenge och pyramiderna är de historiska labyrinterna magiska geometriska formationer som definierar heliga platser (Angelfire 2009).

Idag används labyrinter för reflektion, meditation, bön och trivsel. De finns i många storlekar och former och kan göras i alla möjliga material. Vissa labyrinter är permanenta och ofta gjorda av stenar eller häckar (Angelfire 2009). Andra är temporära labyrinter av exempelvis gräsklipp och höstlöv.

Det kan vara en lugnande och andlig upplevelse för en barnskara att tillsammans gå igenom en labyrint. Läraren kan se till att barnen håller varandra i händerna och sjunger en sång samtidigt som de långsamt vandrar runt. Sången gör att barnen slutar prata med varandra och kan fokusera på att bara gå och tänka. Vid andra tillfällen är labyrinten en lekinstallation och barnen springer runt i den och jagar varandra.

Denna bild visar en mycket populär labyrint av växtlådor vid förskolan Universum. Lådorna gör att labyrinten fungerar även på vintern när växterna är kala.

I växtlådorna kan man plantera sinnesväxter såsom åbrodd, lavendel, lammöron och mynta. En lektåligare buske som kan användas och får vackra höstfärger är liten svartaronia.

Bilden till vänster visar gången i en labyrint som är dimensionerad för vuxna. Den är gjord av vintergröna tujor som ger den mycket täta väggar även på vintern.

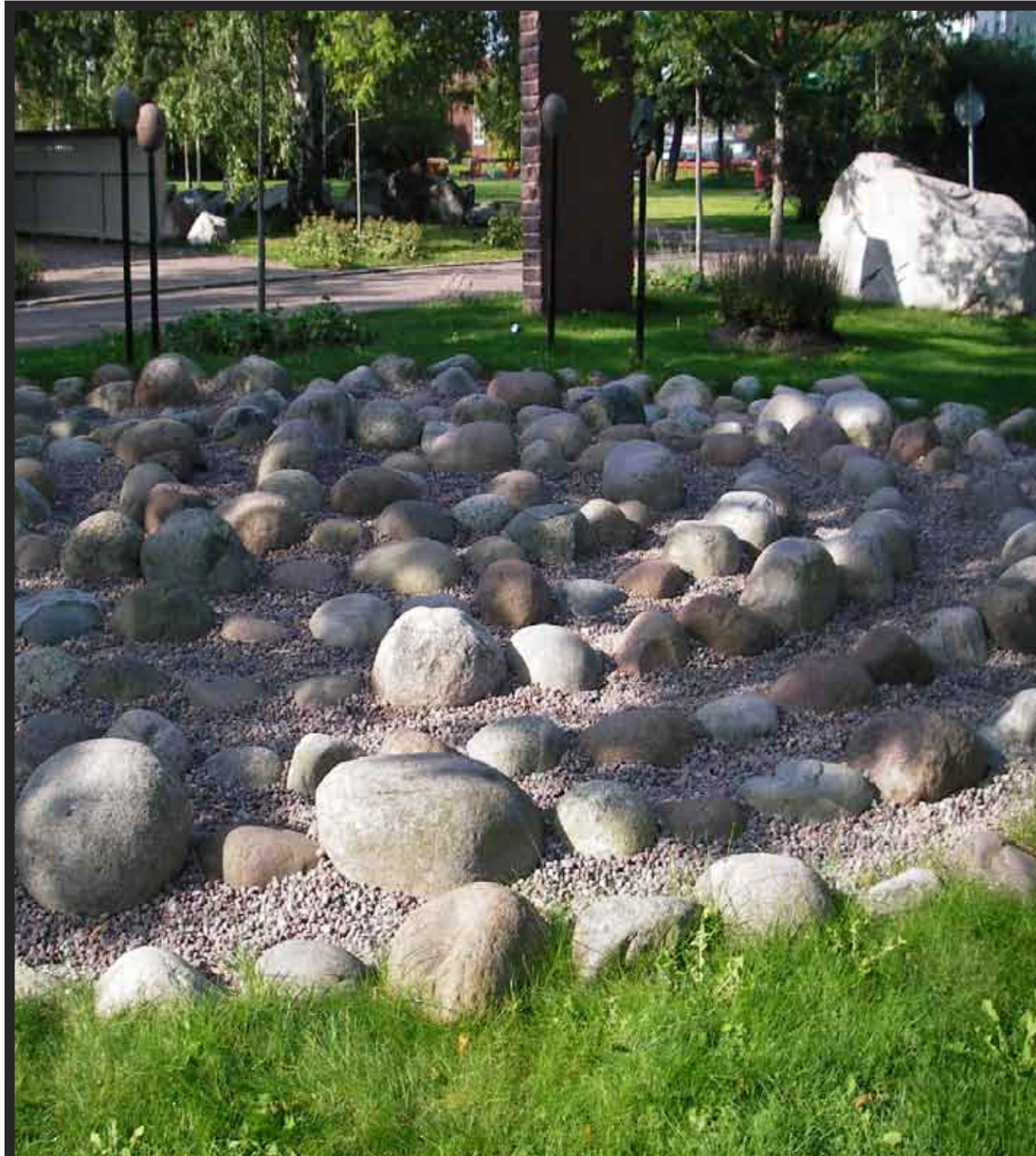
Det är tyvärr svårt att skapa samma upplevelse för barn med vintergröna växter. Detta på grund av att vintergröna växter är mycket känsligare för slitage än många av de växter som tappar sina löv.

Se sida 65-67 för att läsa om olika buskar och deras lektålighet.

LABYRINTER forts.

I engelskan finns begreppen maze och labyrinth. En maze har återvändsgränder och försöker lura besökaren att gå fel, medan en labyrinth bara har en väg som leder till mitten och tillbaka ut igen. I svenskan finns bara ordet labyrinth, men i en äkta labyrinth finns det alltså inga återvändsgränder (Angelfire 2009).

En stenslabyrinth som den i Stenparken i Borlänge är ett mycket vackert inslag i en utemiljö.

Fotot ovan är taget av Hanna Lindh.

Labyrinten på bilden ovan finns på en förskola i Nacka och visar hur liten en labyrinth för små barn kan vara. Den är gjord av rabattkantstöd och är således mycket billig och enkel att tillverka själv.

Labyrinten nedan finns på en lekplats i Göteborg och består av träkubbar i olika höjder. De "höga" höjderna på väggarna i labyrinten gör att den fungerar även när marken är täckt av snö

TILLFÄLLIGA LABYRINTER

Det finns en poäng med att barn får skapa tillfälliga installationer som till exempel labyrinter. Tillsammans förändrar barnen känslan, innehållet och funktionen av en plats, ett innehåll och en funktion som sedan försvinner, medan känslan av den kan leva kvar. Barnen lär sig på så vis att acceptera föränderligheten i sin omgivning. Labyrinten finns kvar i minnet och barnen vet att de har gått i den fast den inte finns längre. En tillfällig labyrint kan även vara extra rolig då barnen vet att de bara kan leka i den under en begränsad tid.

Bilden visar en tillfällig labyrint på en skolgård i Nacka. Den är ritad med krita på asfalt och barnen kan på grund av det rita den själva.

Vill man göra kritlabyrinten mer beständig kan man fylla i den med mer beständig färg (se sida 91 för att läsa om olika färger). Om man inte vill måla med ensel finns det märkmaskiner som man kan använda till asfaltnålning, de kostar cirka 1300 kronor.

Av ihopsamlade stenar kan barnen själva skapa en temporär labyrint. Det är extra roligt om stenarna är målade så att varje barn kan känna igen "sina" stenar.

TILLFÄLLIGA LABYRINTER forts.

Varje persons besök i en labyrint är en personlig upplevelse. Vissa går i labyrinten för att "rensa" huvudet och komma till ro. Andra går in i labyrinten med en fråga eller en oro. Promenaden i labyrinten kan för vissa vara helande och en mycket djupsinnig upplevelse, medan det för andra bara är en trevlig promenad. Det är olika för alla från promenad till promenad (Angelfire 2009).

Det går mycket bra att måla en labyrint tillsammans med barn direkt på en gräsyta. Den blir rolig att springa i och om det inte börjar regna håller den ett tag. Gräset kommer bli lite slitet av allt spring men eftersom labyrinten bara finns under cirka 1-2 veckor så kommer det att kunna återhämta sig efteråt. En tillfällig labyrint kan även bidra till att en intilliggande sliten gräsyta kan avlastas under en kortare period.

Det borde även gå bra att måla labyrinter på snöttäckt mark, på samma vis som de målar linjer i på snön vid exempelvis vinter-OS.

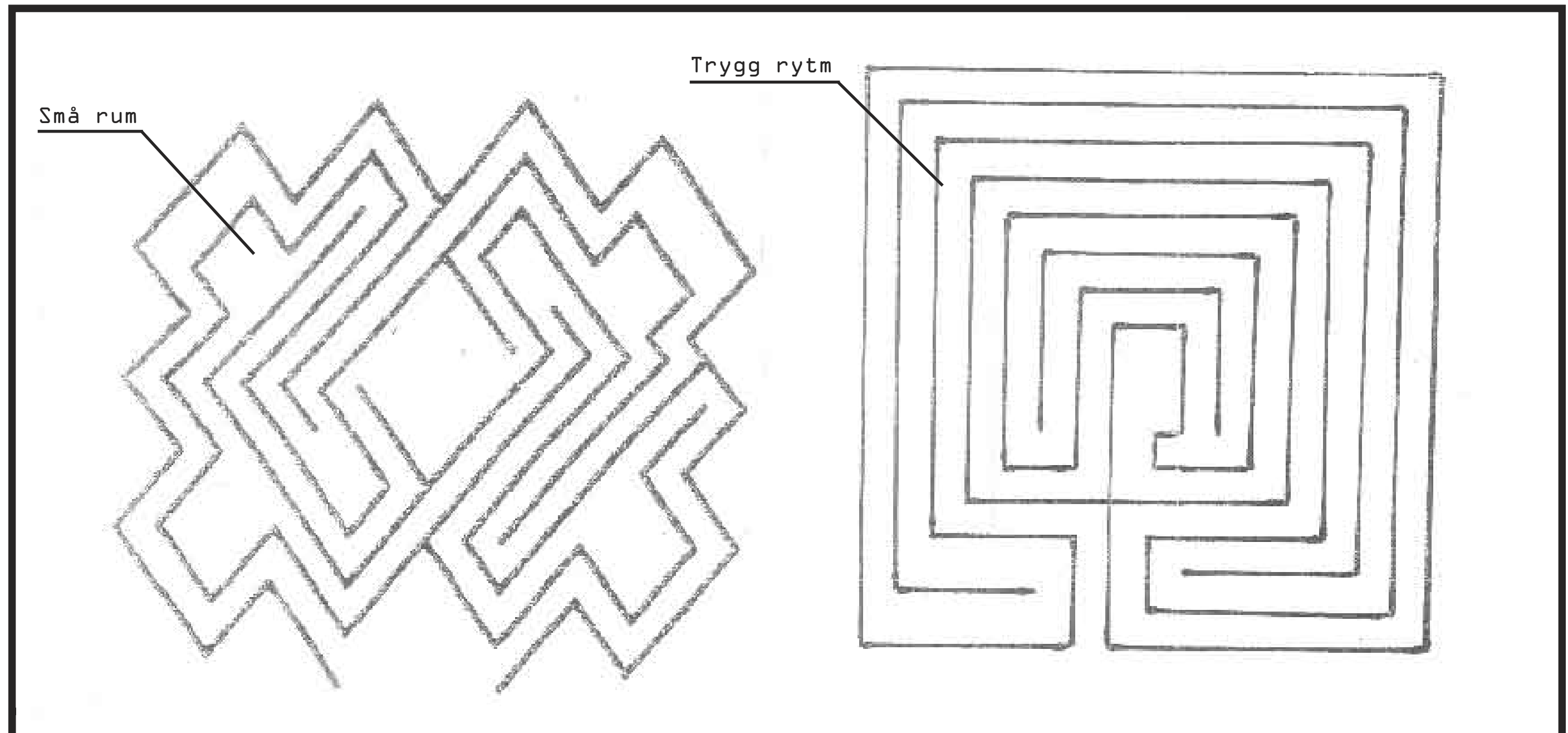
Under hösten är löven ett perfekt byggmaterial att skapa en tillfällig labyrint utav. Allt man behöver är några räfsor. På vintern kan man istället använda sig av snö, händer och spadar. Med löv och snö kan man även skapa många andra roliga rumsligheter och kojor för förskolebarn.

Fotona på denna sida är tagna av Hanna Lindh

TILLFÄLLIGA LABYRINTER forts.

En labyrint kan vara ett verktyg för människor ifrån olika religioner och ursprung att gemensamt få ta del av en andlig upplevelse (Angelfire, 2009). Nedan visas förslag på labyrinter som erhållits under en workshop med Susan Humphrey (f.d. rektor på Coombes Infant and Primary School i Storbritannien).

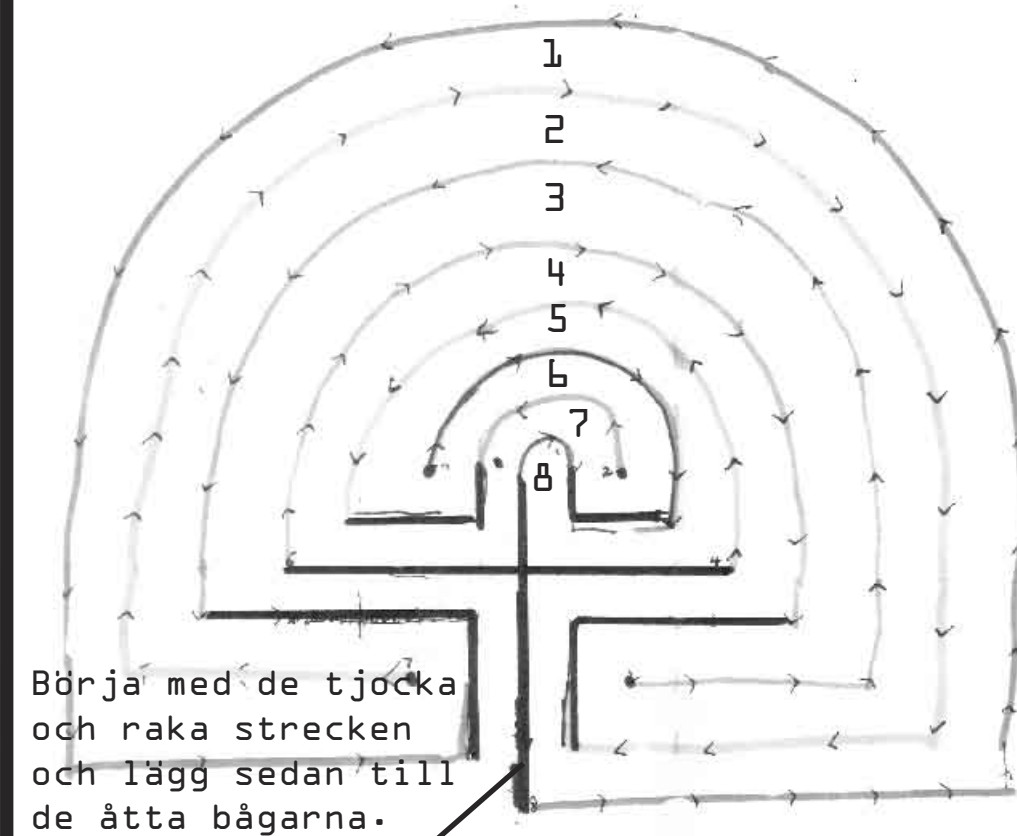
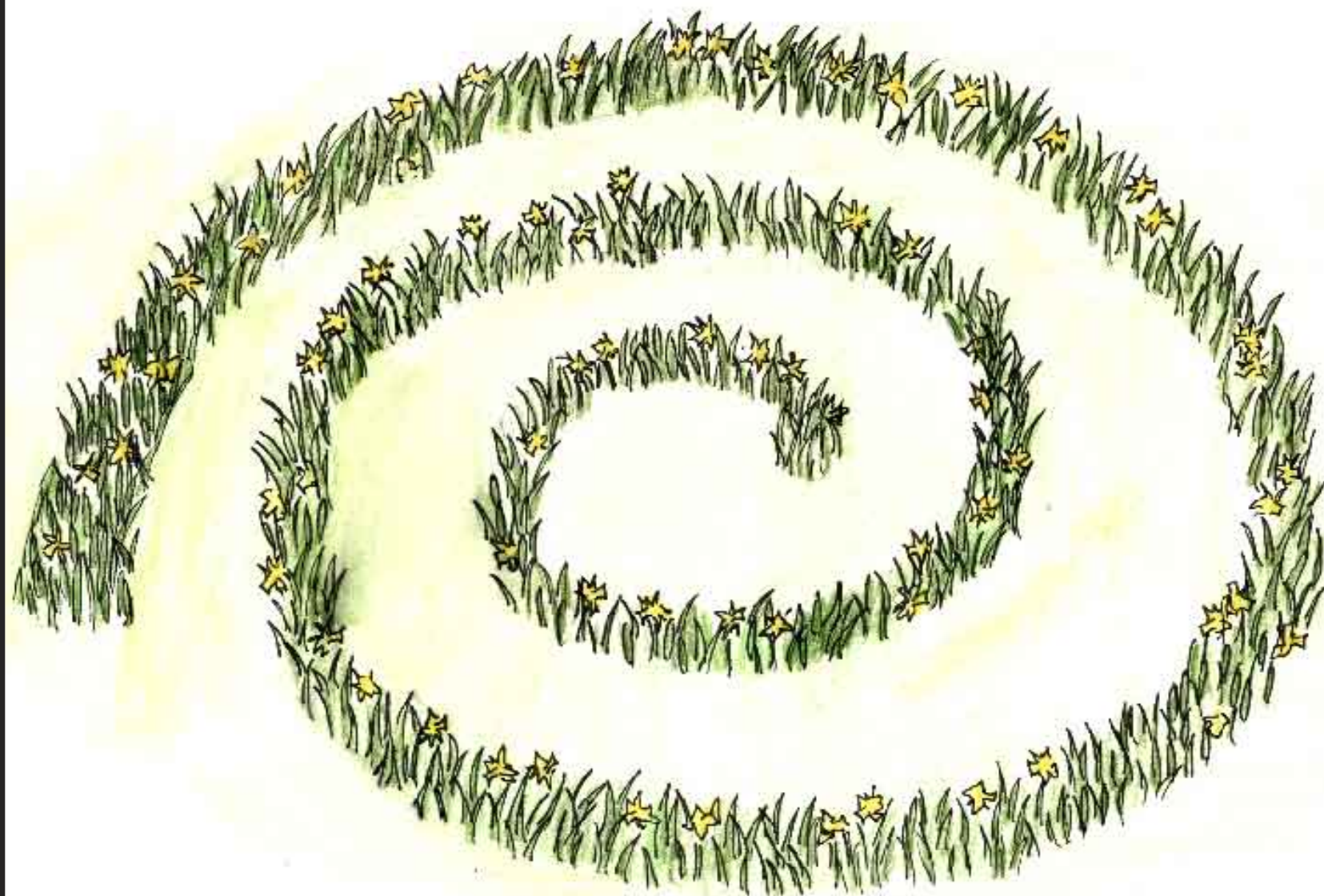
En labyrint behöver som vi ser på bilden ovan inte vara cirkulär.

Innan man sätter igång och bygger labyrinten tillsammans med barnen ska de få varsitt papper med labyrinten utritad på. Detta för att barnen ska förstå labyrintens form genom att kunna följa gångarna med fingret på pappret.

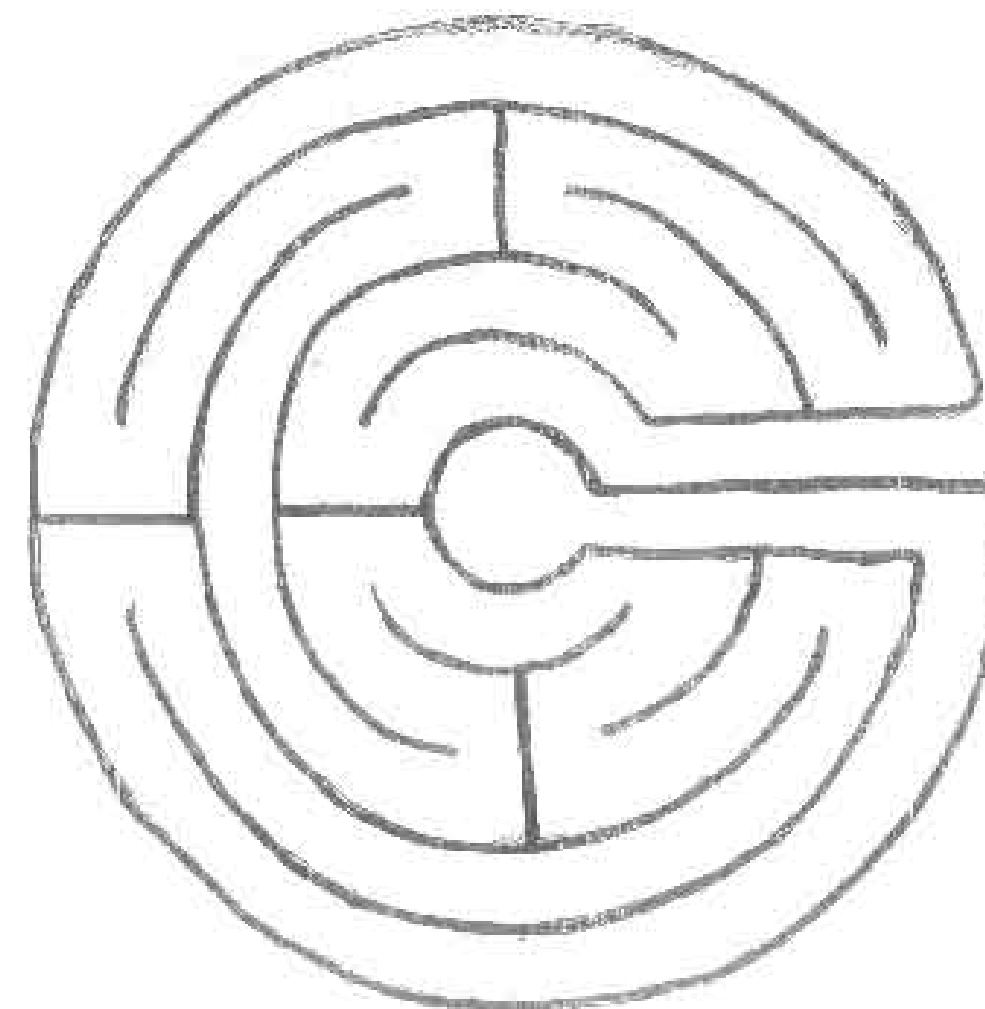
När man bygger en labyrint är det viktigt att se till att gångarna är tillräckligt breda så att två barn kan mötas i dem.

TILLFÄLLIGA LABYRINTER forts.

Börja med de tjocka och raka strecken och lägg sedan till de åtta bågarna.

Tillfälliga labyrinter kan, som nämnts ovan, göras av alla möjliga material. Genom att spara ut gräset på en gräsmatta kan man till exempel klippa fram en labyrin av kort gräs.

En labyrin av lökar är ett mycket trevligt inslag i en förskoleträdgård. Plantera lökarna tillsammans med barnen under hösten och se labyrinten växa fram under våren. Det är viktigt att barnen inte får springa i labyrinten förrän lökarna är tillräckligt höga, så att de inte förstörs fullständigt av slitaget. Om man vill att löklabyrinten ska komma upp nästa år igen, är det viktigt att vänta med att klippa ner bladen tills dess att den är helt gulbrun. Man kan även plantera en labyrin av exempelvis tagetes eller ringblommor.

ÖVERFLÖD AV LÖV, GRENAR, SNÖ...

Vid ett överflöd av något som exempelvis snö, löv och regnvatten vill barnen gärna känna på och undersöka materialet. De förundras och fascineras av skeenden i naturen såsom det mellan snö, is och vatten. Vilken plats som är intressant för stunden beror starkt av vad det finns för material att tillgå. Detta är i sin tur beroende av årstid, väder och skötsel (Mårtensson 2005).

Härliga “stora” högar av lösa material är mycket populära bland barn. Kom överens med skötselpersonal om att lämna några högar av snö, löv et cetera. Eller varför inte förena nytta med nöje och låta vissa skötselåtergärder, som kvistbränning, lövräfsning och snöskottning, bli lekfulla åtaganden för barnen på förskolan.

Släng inte alla pinnar som finns på gården, att samla dem i en hög är bra både för den biologiska mångfalden och för lek och kojbyggen. Ett annat effektivt sätt att få tag i bra kojmaterial är att be boende i området dumpa sina gamla julgranar på gården. Många vuxna besökare och föräldrar kan dock uppleva högarna som skräpiga. Lärarna måste därför vara beredda på att förklara varför de finns där. Det bästa är att placera högarna så att det inte syns från gatan.

Snöhögar, om dock bara några decimeter höga, är roliga för små barn. Landskapsarkitekten Jenny Gråhed upptäckte under sitt examensarbete att snöhögar på förskolegårdar besöks flitigt av barn med hink och spade, stjärtlapp eller bara för att ta en sittpaus på toppen.

Ur slitagesynpunkt bör man dock tänka på att högarna ska placeras på hårdgjorda ytor, så att inte underliggande gräs eller plantering blir förstörd (Gråhed 2008).

Det är inte bara högar av olika material som kan bli årstidsbundna lekinstallationer, genom att förskolepersonalen sprutar vatten på en avgränsat hårdgjord yta under vintern får barnen även en liten isbana att halka runt på.

SITTMÖJLIGHETER FÖR STORA OCH SMÅ

En förskolegård ska innehålla sittmöjligheter för stora och små. För att sittplatsen ska kännas bekväm bör den stå så att brukaren har skydd bakom ryggen, av exempelvis ett buskage, en byggnad eller ett träd. Det ska finnas sittplatser med tak över. Vid alla entrér bör man kunna sitta och det ska även finnas möjlighet för förskolebarnen att äta ute vid bänkbord eller liknande.

Inte bara vuxna vill sitta. Landskapsarkitekter glömmer ofta att barn behöver sittplatser som är dimensionerade för dem.

Dessa sittplatser kan se ut på många olika sätt.

Ett trädäck som på bilden upp till vänster är bra då det passar för alla åldrar och även inbjuder till att ligga på.

På bilden till höger har lärare skrivit ett namn med målarfärg på bänken. Att bänken har ett namn gör att man kan bestämma att träffas vid den genom att säga dess namn. Barnen lär sig även känna igen bokstäverna i bänkens namn.

Bilden till vänster visar ett exempel på sittplatser som fungerar både som odlingslåda och som trafik hinder.

Bilden ovan visar en bänk på en lekplats i San Dona i Italien som fungerar både som bänk, rumsavdelare och lekinstallation.

SITTMÖJLIGHETER FÖR STORA OCH SMÅ forts.

Befintliga bänkar kan göras roligare med hjälp av lite färg. Barnen bör få vara med och välja färger. Som vi ser på bilden till höger från Rålambshovsparken så kan även slitna papperskorgar målas och medverka till en positiv upplevelse av platsen.

Långa bänkbord ger möjlighet till att äta ute. Placera bänkborden i närhet till matrummet och låt grönska eller tak skugga dem från stark sol och regn. Bilden till vänster visar en sittplats på en skolgård i Köpenhamn där det kan bli för soligt.

I Köpenhamn finns denna roliga sittplats med motiv av människor målade på alla sidor och vinklar, se bild till ovan. Det borde vara ganska enkelt att tillverka något liknande då bänken egentligen bara består av tre olika stora lådor, varav två står på en upphöjd yta.

Bänken nedan finns på Jarlabergsskolan och ger ett mer kreativt och roligare intryck än en vanlig bänk.

SITTMÖJLIGHETER FÖR STORA OCH SMÅ forts.

En tjock stock kan fungera utmärkt som sittplats och smälter väl in i de flesta miljöer. Stocken på bilden ovan finns i Rålambshovsparken och uppmuntrar även till balanslek.

På bilden nedan ser vi två troner som barnen kan leka med och sitta i. De finns på Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn och består helt enkelt av två urkröpta stockar.

Bilden ovan visar en bänk i Rålambshovsparkens lekplats som består av en riktigt tjock stock.

Stocken på bilden till höger har blivit förvandlad till en "gungbänk" för barn. Det finns fyra sittplatser. Två barn och två vuxna kan exempelvis sitta med benen åt varsitt håll och skjuta på. Under stocken ligger halvmåneformade grenbitar. Denna annorlunda sittplats finns på Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn.

SAMLINGSPLATSER

Förskolegården ska ge möjlighet till stillsamma möten i förslagsvis träddungar, paviljonger, vid ett gemensamt utomhusmatbord eller vid en grillplats (Harvard 2006). Dessa kan fungera som lugna platser där man kan dra sig undan och hämta andan samt få sol- och vindskydd (Harvard 2006).

En samlingsplats kan se ut på många olika sätt. På Tallidens förskola på bilden ovan finns en samlingsplats av stubbar som är nedgrävda i marken.

Ovan till höger ser vi en samlingsplats på Torslunda förskola i form av ett cirkelformat asfalmönster. Det är en mycket enkel samlingsplats att göra och cirklarna kan även användas inom pedagogiken.

Bilden längst till höger visar ett trädäck som fungerar utmärkt som scen, samlingsplats och entré till en snutt naturmark på Solsidans skola.

På Torslunda förskola håller de, som vi ser på bilden närmast till höger, på att bygga en pergola med sittplatser i olika höjder för både barn och vuxna. På stolparna ska det växa olika klättrväxter (se sida 36 för att få förslag på olika klättrväxter).

SAMLINGSPLATSER forts.

Bilden ned till höger visar en samlingsplats på Naturverkstedet Klovermarken med bord runt ett träd. Trädet blir ett bra sol- och regnskydd. På sidor 65-72 kan du läsa om olika buskar och träd som passar i en förskoleträdgård.

På bilden nedan ser vi en samlingsplats med upphöjd rabatt bakom.

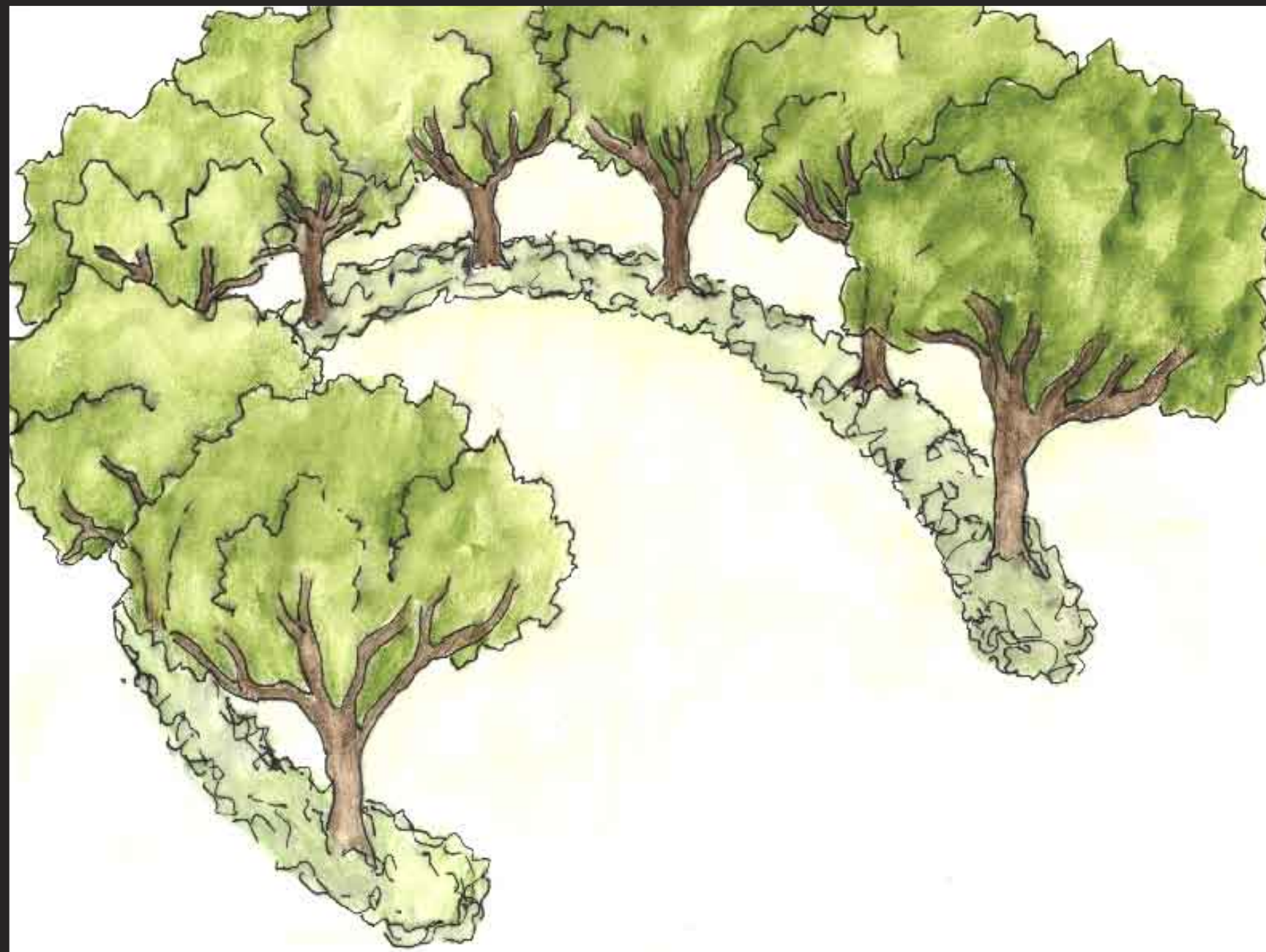
En samlingsplats kan skapas av grönska. Bilden till vänster visar en samlingsplats på Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn skapad av häckar och träd i en cirkel.

På Igelbodaskolan, bilden nedan, består samlingsplatsen av en grillplats med ett målat och färgglatt betongrör som gör platsen mycket trevligare.

SAMLINGSPLATSER forts.

En cirkel av fruktträd blir en mycket trevlig plats att träffas på eller leka i. För att förstärka rumsligheten ytterligare kan man plantera marktäckare under träden, exempelvis smultron.

Det går även att enkelt skapa en samlingsplats genom att spara ut gräs så det formar ett rum eller varför inte bleka gräset till ett mönster. Detta gör man genom att sätta fast presenningsbitar över gräset i några veckor. Det blekta gräset bildar ett mönster som kan bli en temporär samlingsplats. Gräset återfår sin färg då det varit ute i ljuset ett par dagar. Samlingsplatser kan även formas av bland annat vårlökar, tagetes eller ringblommor som planteras i en cirkel eller halvcirkel tillsammans med barnen.

En amfiteater blir en fin samlingsplats och en bra scen. Det som krävs för att skapa en amfiteater, om man inte vill bygga den uppåt, är en nedsänkt yta eller en sluttning. Amfiteatern kan byggas av exempelvis sten, träbänkar eller gräsvallar. För små barn behöver den verkligen inte vara så stor som den på en skolgård i Malmö, se bild ovan. Just denna amfiteater samlar även ihop dagvattnet på skolgården.

SAMLINGSPLATSER MED TAK

Bilderna till vänster visar hyddinspirerade samlingsplatser i Afrikaparken i Malmö respektive i Naturverkstedet Klovermarken.

Det bör finnas samlingsplatser utomhus med tak på i en förskoleträdgård. De lockar barn och vuxna att vara ute även vid dålig väderlek. Det kan dessutom vara en stimulerande sinnesupplevelse för barn att sitta ute tillsammans med kompisar och lärare då regnet smattrar mot samlingsplatsens tak.

I en solig förskoleträdgård kan personalen hänga upp ett tyg för att skydda barnen mot solen. Under tyget kan man placera ut kuddar och helt plötsligt har man en skuggig och mysig viloplats utomhus.

Samlingsplatser kan vara mycket mysiga, se bild till vänster från Naturverkstedet Klovermarken, och erbjuda barn en lugn och avskild miljö.

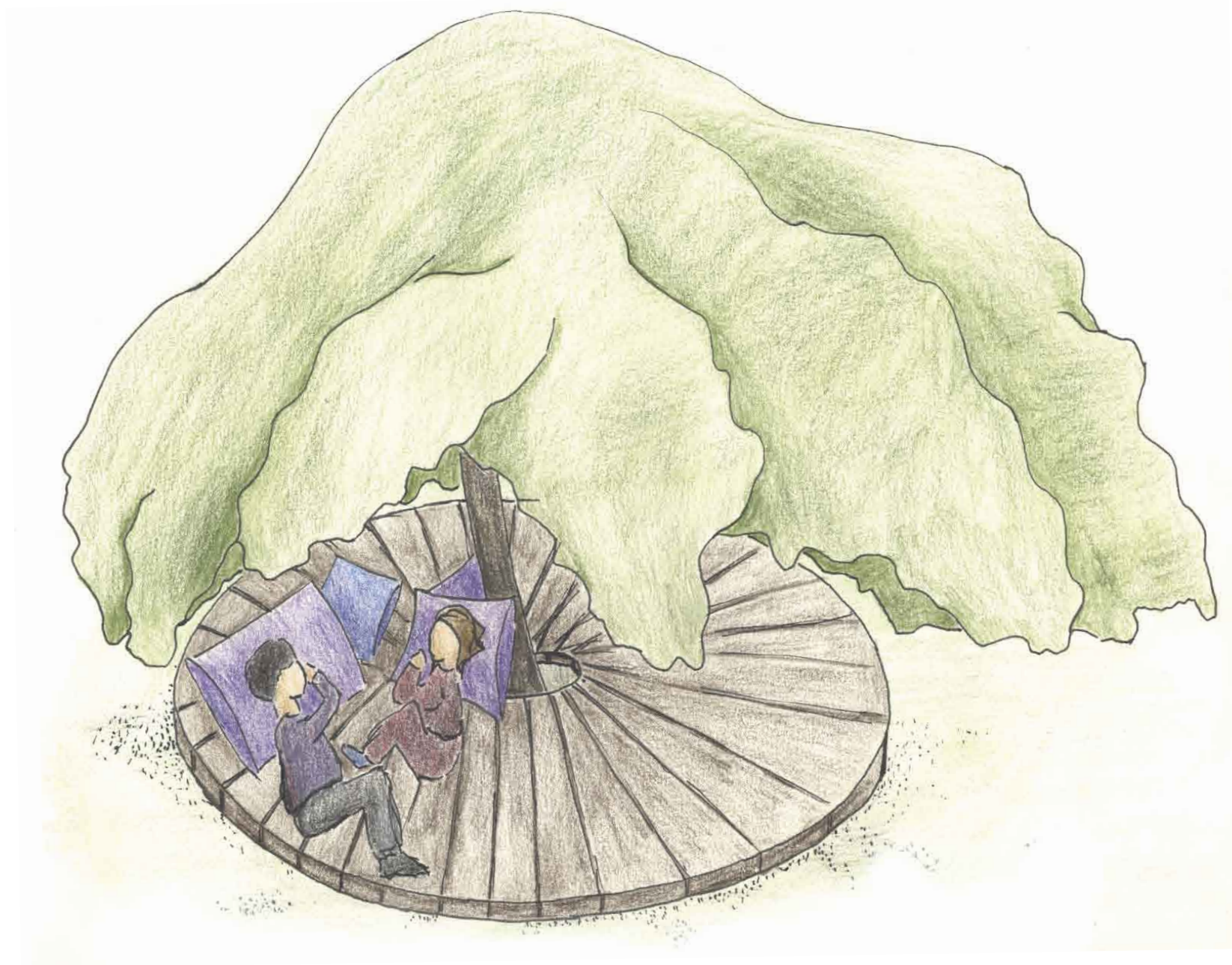
Samlingsplatser kan även vara fantasifullt utformade. Bilden till höger visar en samlingsplats på en lekplats i Köpenhamn. Samlingsplatsens tak ser ut att bestå av en upp och nedvänd båt.

VILOPLATS UTOMHUS

I en förskole(träd)gård ska det finnas viloplats för de yngsta barnen, som vilar i sina barnvagnar, men också för de lite äldre förskolebarnen. Viloplatserna ska ha tak, vara delvis avskilda från lektyor men samtidigt gå att ha uppsikt över för personalen så att barnen är trygga. En väl utformad barnvagnsparkering som vänder sig mot gården kan vara en bra viloplats för de yngsta.

Hängträd och takbildande träd

Ett hängträd kan bilda ett eget rum i förskoleträdgården, ett rum som blir till en grön hydda för barnen att leka eller vila i.

Skissen till vänster visar en hängalm med ett trädäck under. På trädäcket kan man placera ut kuddar och små madrasser. Det blir en perfekt plats för en mysig sagostund en varm dag. Under vintern kan hängträdet belysas med färgade lampor och bli en lite magisk plats att samlas på i vintermörkret.

Takbildande träd planteras i grupp och blir ett bra regn- och solskydd för barn under sommarhalvåret. Träden bildar exempelvis ett bra tak för barnvagnarna vid småbarnsvilan.

Se sidor 70-71 för att läsa om olika takbildande och hängande trädarter.

KRYPIN

En variation av skala i lekmiljön skapar spännande upplevelser för barn; stora rum och små rum, öppna ytor, små krypin och trånga passager (Bengtsson 1981). En bra utemiljö för barn ska erbjuda platser att komma undan på och dra sig ur häftiga lekförlopp (Mårtensson 2005).

Visst blir man sugen på att krypa in i det lilla vindskyddet som visas på bilden ovan? Det är perfekt att vara i om det regnar och blåser i förskoleträdgården. Inne i vindskyddet, som finns i Naturverkstedet Klovermarken, kan några barn även ha sin vilostund medan läraren sitter utanför på en stubbe och läser. Krypin kan nämligen fungera som små samlingsplatser också.

Bilden till höger är från Vårgårdas Lekpark och visar en tipi som ligger på en kulle. En tipi kan barn, pedagoger och skötselpersonal bygga själva. Just denna tipi är gjord så att barn som är rullstolsburna ska kunna komma in och ut genom öppningen.

KRYPIN forts.

Ett sött litet krypin med runda fönster mellan två träd på Utskogens förskola.

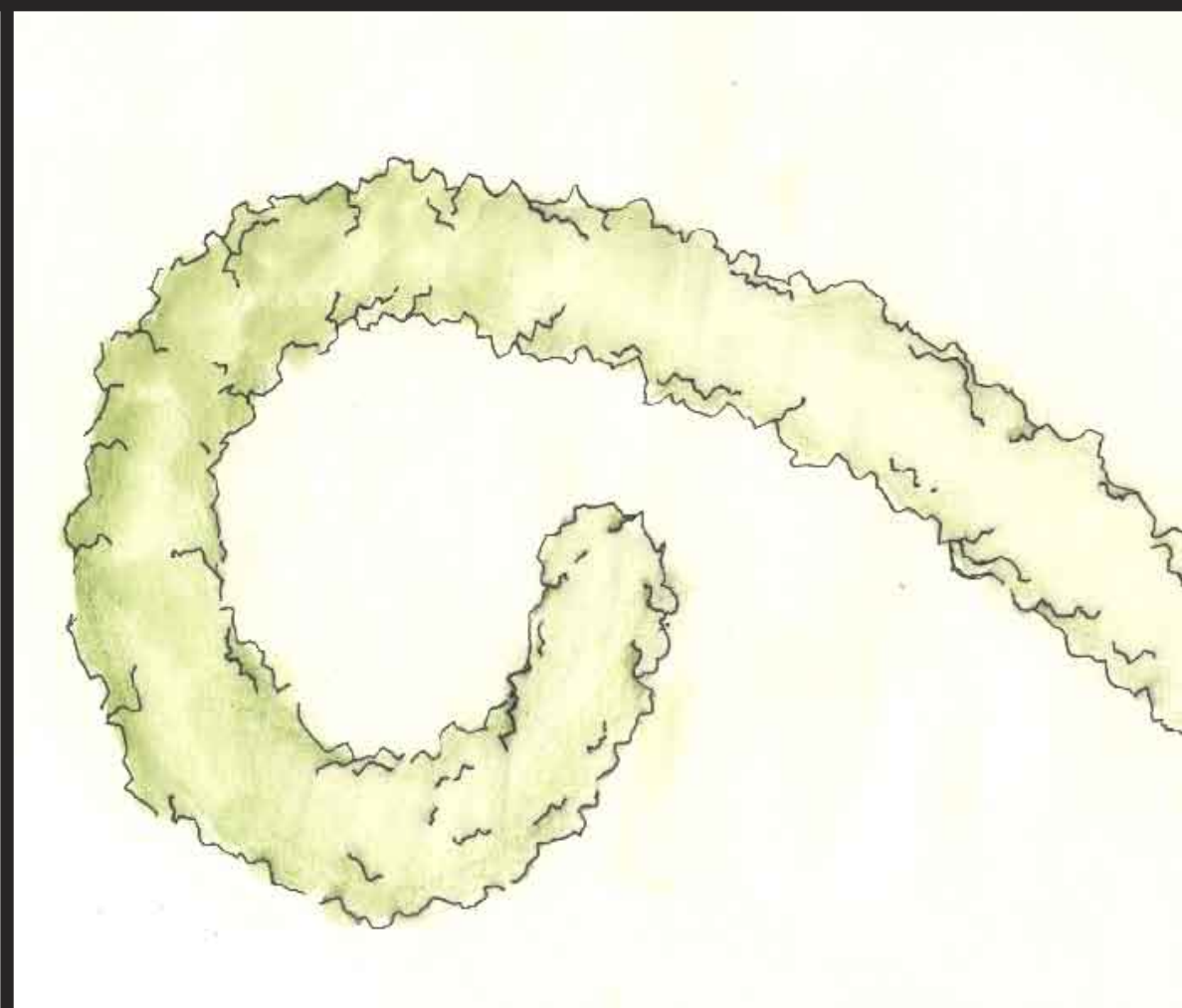

På bilden till vänster ser vi ett litet stugkrypin.

Bilden ovan ger ytterligare ett förslag på hur ett krypin kan se ut. Det har väggar som är flätade av grenar. Båda dessa krypin finns på Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn.

KRYPIN forts.

De två bilderna till vänster visar en häck som är planterad med en liten böj på slutet. Böjen bildar ett perfekt gömställe för ett barn, vilket Petter Åkerblom på bilden försöker symbolisera.

Bilden ovan föreställer en pilkoja. Pil växer snabbt och kan på bara ett år bilda en tät, mysig koja för barn att sitta i. Pilkvistar bör planteras på våren och de behöver mycket vatten den första månaden. Man kan även göra roliga gånger tillsammans med barnen av pilkvistar. Med pilkvistar är det lätt att förvandla en öppen och solexponerad förskoleträdgård till att bli mer lummig och få mindre rumsligheter.

SANGLÅDOR

Sandlådan ska ligga nära entrén till förskolebyggnaden så att de minsta barnen vågar gå dit på egen hand. Sandlådan bör vara stor och ligga i trädskugga under sommaren, men i den varma solen under vår och höst. Det är en plats som bör utstråla närhet och tillgänglighet.

Sandlådan i Rålambshovsparken, bild ovan till vänster, har kanter som lockar tankarna till en orm. Kanterna fungerar bra som sittplats och balansgång även för lite äldre förskolebarn.

På Sagolekplatsen i Malmö, bild ovan till höger, är sandlådan stor och har kanter av gummiastfalt. Kanterna stimulerar till grovmotoriska aktiviteter och gör sandlådan lockande även för lite äldre förskolebarn.

På en lekplats i Göteborg, bild till höger, står ett bakkbord utanför själva sandlådan så att barn med rörelsenedsättning kan komma nära sanden. Bord inuti och utanför en sandlåda är roliga för barn, samtidigt som vuxna med hjälp av dem inte behöver böja sig lika mycket för att bygga tillsammans med barnen.

SANGLÅDOR forts.

På Torslunda försökstation är sandlådan stor och mycket populär. Stora stenbumlingar ligger utspridda i den. Stenbumlingarna är bra bord och sittplatser för stora som små, samtidigt som de inbjuder till andra lekar i sandlådan.

På bilden nedan ser vi hur välanvända sandlådor ofta är. Tittar vi längst till höger på bilden nedan ser vi ett barn som är rullstolsburet och inte kan komma nära sanden. Det är därför, som nämnt, viktigt med bakbord i olika höjder även utanför själva sandlådan.

I Afrikaparken, bild ovan, ligger det en krokodil i sandlådan. Krokodilen gör sandlådan till en egen fantasivärld som blir intressant även för äldre förskolebarn. Sandlådans kanter består av trästockar vilka är billiga och estetiskt tilltalande. Samtidigt bildar de en rumslighet, en bra samlingsplats och är roliga att balansera på.

GUNGOR

Gungor är ett särskilt eftertraktat lekredskap eftersom det ger möjlighet till både rytmiskt gungande och mer vilt svingande och snurrande. En utemiljö som är omgiven av naturmark stimulerar barns fantasi. Samtal eller sång är exempelvis vanligare vid gungor som är placerade intill partier med träd (Mårtensson 2005).

Gungor bör ligga i skugga som gungorna på bilden till vänster vid Torslunda förskola. Lövverket skyddar barnen från skadlig solexponering. När gungorna placeras vid vegetation hamnar de även i ett bättre sammanhang med sin omgivning.

Bilden nedan visar olika sorters gungor speciellt utformade för barn med funktionsnedsättning. Bilden är från en lekplats i Göteborg.

I fågelbogungan på bilden ovan till vänster kan många barn gunga tillsammans. Fågelbogungor fungerar ofta mycket bra för barn med funktionsnedsättning.

En gård kan även innehålla annorlunda gungor såsom en hållbar hängmatta, se bild till vänster. Finns det ett träd med stabila grenar kan ett rep med knut på hängas upp i det och bli till en tillfällig gunga.

Bilden till vänster är från lekredskapföretaget Slottsbro's hemsida.

RUTSCHKANOR

Lägg med fördel rutschkanan i en sluttning så kan flera barn springa upp till den samtidigt. Rutschkanan ska ligga i halvskugga till skugga, annars kan barnen bränna sig på den under heta sommardagar. Det ska också alltid finnas en väg upp för barn med rörelsenedsättning.

På en skola i Köpenhamn kan barnen ta rutschkanan från klassrummet till skolgården.

En förskola skulle också kunna ha en sådant lekfullt inslag. Rutschkanan skulle säkerligen locka barnen till att gå ut i alla väder. I och med att rutschkanan är en tunnel kan barnen inte ramla ut och slå sig.

En tunnel rutschkana som den i Vårgårdas lekpark, se bilder till vänster, kan vara spännande att åka i, men kanske lite läskig för de yngsta barnen?

Det bör därför även finnas en kortare och enklare rutschkana som den på bilden ovan. Rutschkanan finns på Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn och klätterbana i stället för trappa. Detta passar små barn mycket bra, då de får använda hela kroppen till att ta sig upp. Samtidigt blir det även en liten utmaning för äldre barn.

Glöm inte vägen upp till rutschkanan för barn med rörelsenedsättning.

LEKBORGAR

Miljöpsykologen Fredrika Mårtensson skriver i sin doktorsavhandling att det finns studier som visar att dagens mer komplexa och multifunktionella konstruktioner, där lekredskapen ingår i en större helhet, används mer av barn än lekplatser med mera "schablonmässigt" uppställda lekredskap (Mårtensson citerar Brown & Burger 1984 samt Larsen 1990). Lekredskapen förstås som en del av det omgivande landskapet och har betydelse för barns orientering i rummet, deras sociala liv och möjligheter att tillägna sig platsen (Mårtensson 2004). I en lekborg kan barnen komma upp och få utsikt över platsen eller markera sin status som drottning eller kung i en lek.

Lekborgen ovan till vänster finns på Sagolekplatsen i Malmö. I och med att dess utformningen är inspirerad av platsens sagotema blir den till en del av sammanhanget. Dess annorlunda och fantasifulla konstruktion gör den mer komplex och spännande att klättra i.

På bilden ovan till höger ser vi en lekborg byggd av trästockar på en skolgård i Köpenhamn. Skolgården har ett naturligt tema och alla lekredskap är i huvudsak byggda av trästockar. Detta gör att skolgården och lekborgen upplevs som en sammanhängande helhet.

LEKSKULPTURER

Lekskulpturer kan sätta igång fantasin och göra en plats för de små förskolebarnen spännande även för de lite äldre förskolebarnen. Genom att placera en lekskulptur på en plats får platsen även starkare identitet. Lekskulpturen kan också erbjuda fantasifulle sittplatser.

Lekskulpturer behöver inte vara avancerade och jättevackra. Man ska inte underskatta barns fantasi.

Stocken på bilden till vänster på Torslunda förskola har med hjälp av ett par läderöron och ögon blivit en häst, en åsna eller vad man nu ser den som?

Den lilla stockbiten på bilden direkt ovan är mycket populär bland förskolebarnen på Utskogens förskola trots att den är mycket enkelt konstruerad, så är även taxen och rallybilen i Lekparken i Vårgårda på bilderna ovan.

LEKSKULPTURER forts.

På en skolgård i Köpenhamn har de mycket konstnärligt utformade trälekskulpturer i form av olika djur. Träskulpturerna sitter i ett mjukt lager av bark vars färg och struktur harmoniserar väl med träet. Bark är även ett bra fallunderlag som i vissa fall även kan fungera som körunderlag för rullstolar.

Om en konstnär är med och formger lekredskap bör hennes eller hans upphovsrätt avtalas noggrant innan, detta ifall det skulle uppstå problem med exempelvis säkerheten och förändringar måste göras på lekredskapet.

LEKSKULPTURER forts.

Med lekskulpturer kan man påvisa ett tema och genom det binda samman förskoleträdgårdens olika ytor. I Afrikaparken i Malmö har man till exempel arbetat utifrån ett tydligt tema för att få en sammanhängande helhet i parken, se bilder.

Tydliga teman i förskoleträdgårdar skulle kunna leda till att gårdarna skiljde sig mer ifrån varandra och till att de får tydligare identiteter, tänk till exempelvis hur utemiljön till en förskola vid namn "Bondgården" skulle kunna se ut.

LEKSKULPTURER forts.

På fruktlekplatsen i Stockholm är det tydligt att de olika lekredskapen/skulpturerna föreställer frukter. Fruktemat gör även här att lekplatsen uppfattas som en sammanhängande helhet.

Men lekskulpturer behöver inte alltid föreställa något specifikt. De orange “lekblobbarna” på bilden ovan till vänster är lika roliga att klänga och kana runt fast de inte föreställer något speciellt. “Lekblobbarna” går att hitta i Båtsmanparken i Stockholm.

En sköldpadda i sandlådan i Båtsmanparken i Stockholm, en lekpark speciellt utformad för synskadade barn

HINDERLEK

Hinderlek kan bestå av allt från enskilda hemmagjorda lekinstallationer till mer avancerade och planerade hinderlekbanor. Båda är ofta mycket populära bland barn och kan passa bra i naturlika miljöer.

Låt barnen vara med och skapa sin utemiljö. Bilden till vänster visar hagtornsträd på Vilans skola där man byggt en hinderbana med hjälp av grenar och stammar som fästs emellan träden. Bilden ovan från Ektorpskolan visar, istället för grenar och stammar, starka linor som fästs runt och emellan de tjocka tallstammarna. Här får barnen verkligen öva balans och muskler för att hålla sig kvar på balanslinorna. De tre hoppen på bilden ovan till vänster har föräldrar varit med och byggt på Duvnässkolan. De är mycket populära att hoppa över (leka häst) och visar hur enkel en hinderlekinstallation kan vara.

När man tillverkar egna lekredskap bör man följa den svenska standarden. Läs den sammanfattande lilla boken "Säkra lekplatser" för mer information om detta. Man kan även kontakta ansvarig person inom kommunens byggnadsnämnd före byggandet. Besiktiga även lekredskapen innan det börjar användas.

HINDERLEK forts.

Med däck, rör och stockar kan man skapa förutsättningar för mycket lek och rörelse. Bilderna till vänster är från Torslunda förskola och visar en hinderbana som är byggd av billiga material. Kanske arbetar någon förälder med dessa material och kan fixa fram dem billigt?

Övriga två bilder är från Vårgårdas lekpark och Boo gårds skolgård. De visar stockar och lodrätt nedgrävda däck som barnen kan hoppa på.

HINDERLEK forts.

På en skolgård i Köpenhamn och på Naturvekstedet Klovermarken i Köpenhamn har man i huvudsak använt krokiga trästockar, för att skapa hinderlek som inte känns förutbestämd och konstruerad. Naturmaterial kan uppfattas som mer mångtydiga och intressanta av barn. Som underlag har man använt bark och sand som harmoniserar väl med träet.

ÖVRIGA KREATIVA LEKINSTALLATIONER

I Vasaparken i Stockholm står det en gammal lastbil, se bild ovan till vänster. Barnen älskar den, kanske just för att det är en riktig lastbil och för att de vuxna också får plats att leka i den tillsammans med barnen.

På ISIS förskola får man inte plats med en riktigt lastbil men har istället monterat upp rattar och en genomskinlig plastruta på ett staket, se bild ovan till höger. Barnen kan stå bredvid varandra och låtsas att de kör bil. Denna lekinstallation inspirerar till att se möjligheter på den lilla ytan.

På Igelbodaskolan har de satt upp små tråklossar på fasaden. Här kan de lite äldre barnen klättra medan de yngre får se fram emot att lära sig. Denna klätterbana tar ingen plats alls men erbjuder mycket stimulans för barnen.

ÖVRIGA KREATIVA LEKINSLAG forts.

Det är lätt att glömma bort att en lekmiljö också kan stimulera hörselsinnet. Detta är roligt för alla barn, men kanske speciellt för barn med synnedsättning och/eller rörelsenedsättning.

“Pianot” på bilden till vänster finns på en lekplats i San Dona, Italien. Det klingar till när man springer över tangenterna.

Trummorna ned till vänster finns i Lekparken i Vårgårda. De är både lätta och billiga att skapa av rör, vaxduk och tejp. De på bilden sitter fast i marken men man kan även ha flyttbara om man vill kunna ta in dem när förskolan stänger.

Nedan ser vi Petter Åkerblom som trummar på en mycket konstnärligt skapad lekinstallation i Naturverkstedet i Klovermarken i Köpenhamn.

RÖSTER FRÅN FÖRSKOLEVERKSAMHETER

Torsten Kellander

Utomhuspedagog, Torslunda försöksstation, Öland.

Torslunda försöksstation har en inspirerande trädgårdsmiljö där utomhuspedagogik bedrivs och lärs ut (se bilder nedan).

Varför tycker du det är så viktigt med utomhuspedagogik för förskolebarn?
Man bryter de sociala strukturerna som finns i klassrummet. Barnen har roligt, får ett lustfyllt lärande, och rör på sig. Den spontana leken finns utomhus på ett annat sätt än inomhus.

Vad tycker du är det viktigaste förskolebarn lär sig när de odlar?
De får kontakten med jorden, ser att ett frö kan bli en morot. De får uppleva smaker som till exempel gräslök. På det sättet lär de sig att våga pröva nya saker. Barnen tycker det är spännande när de själva kan laga mat av det de har odlat. Odling ger en stoltheten över att ha något eget eller tillsammans med andra barn.

Vad tycker förskolebarn är spännande när de besöker försöksstationen?
Att plocka hönsäggen och mata hönsen. De gillar att leka i krikonlunden (en liten grupp av träd på en kulle) och gå på den slingrande stengången i sinnesträdgården för att känna och lukta på allt som är där.

Vad ger trädgårdsmiljön på Torslunda försöksstation förskolebarnen som de inte kan få på sin egen gård?
De små samtalsrummen (rumsligheterna), den lilla skogen (krikonlunden), den stora sandlådan med stenbumlingar i och så klart att ta hand om hönsen.

Bilderna ovan visar barn på Torslunda försöksstation som lär sig genom utomhuspedagogik.

Är det mycket skötsel, tror du att en trädgård som den på Torslunda försöksstation skulle fungera i en förskoleverksamhet?

Man får nog inspireras av den och välja ut delar att ta med sig till sin förskolegård. Exempelvis krikonlunden som ger rörelse och möjlighet att gömma sig, fjärilsrabatten eller sittgruppen (se bild nedan). Odlingens biten bör var liten. En bra pedagog ser möjligheter i det lilla.

Berätta om ett roligt minne tillsammans med barn i trädgården?

Det räcker med känslan av det kommer barn och passerar mitt arbetsfönster. Jag ser glädjen, skuttandet, hur de plockar äpplen, äter och upplever... Vissheten av denna plats fyller en viktig funktion för deras utveckling.

Vad anser du vara den största bristen på förskolegårdar idag?

Att beslutsfattare inte förstår att den kommande generationen har rätt till en bra utemiljö. Vilka vuxna skulle vilja förvaras 8 timmar per dag i en asfaltöken ?!

Bilden till höger visar barn på Torslunda försöksstation som har samlats på en av samlingsplatserna på Torslunda försöksstation. De till vänster visar barn på väg in respektive mitt i solrosodlingen på Torslunda försöksstation.

RÖSTER FRÅN FÖRSKOLEVERKSAMHETER forts.

Marianne Martinsson

Egen företagare, förskolelärare och kretsloppspedagog på Öland

Beskriv de största skillnaden i att arbeta som en "vanlig" förskolelärare och så som du har gjort de senaste åren (med utomhuspedagogik i fokus)?

För mig handlar det om de "de stora frågorna". Hur jag ser på människan och hur vi handskas med vårt jordklot. Jag vill vara med och rädda världen! Då blir det självklart att låta utomhuspedagogik bli en stor del av verksamheten i förskolan/förskoleklassen och skolan. Min erfarenhet säger att de flesta barn (och vuxna) lär in bättre utomhus. Då är alla sinnen påkopplade och det vidgar bredden i upplevelsen...som sen bygger lärandet.

Vad tycker du är det viktigaste förskolebarnen lär sig när de odlar?

Det absolut viktigaste är förhållningssättet till jorden. Att krypa i för det lilla barnet, att dofta, smaka och känna med händerna. Att våga vara smutsig, hålla i en spade och andra redskap, behärska sin kropp i relation till redskapet (motorik) et cetera.

Har skötseln av odlingen fungerat bra i förskolan som du har arbetat på?

På förskolan Vitsippan i Färjestaden, där jag arbetade 17 år, anlade vi Sinnenas Trädgård 1994. Vi klargjorde för vaktmästaren redan från början att det här området sköter vi. Det fungerade bra (vaktmästaren blev lugn). Jag som var otroligt intresserad la mycket av den planerade tiden med barnen i trädgården. Jag tog också mycket av den vanliga utevistelsetiden i anspråk. Då var jag i sinnesträdgården med några av barnen och t.ex. rensade ogräs. När något barn tröttnade återgick de till annan lek. Jag såg och hörde mycket av barnens spontana egna lek i trädgården (ett sätt att observera barn och sen ha användning av i det planerade arbetet.) Några ur personalen använde aldrig trädgården som pedagogisk arena...men jag såg att de njöt av den på sitt sätt. Det fanns tillräckligt med engagerad personal, så vi gjorde inte det till något problem att vi jobbade olika mycket med skötseln. Innan jag slutade arbetade jag in att varje avdelning ansvarade för varsin fjärdedel av Sinnenas Trädgård. Jag tror på allas delaktighet utifrån sin kompetens. Någon huvudansvarig kan vara bra. Det är dock viktigt att delegera och göra många intresserade för då blir skötseln mindre sårbar vid personalrotationer. Trädgårdens skötsel bör alltid läggas in i det planerade arbetet. Föräldrar kan användas på fixardagar och få tydliga uppgifter, men de kan aldrig ersätta det pedagogiska arbetet med barnen. Det är det viktigaste!

Berätta om ett minne tillsammans med barnen i trädgården?

Pelle, en otroligt ointresserad unge (kan tyckas), kom aldrig frivilligt till sinnesträdgården. En dag frågade jag "Vill du hjälpa mig att klippa årodden?" Han följde med, lite truligt...Jag visade honom sekatorn och sa "Du ska få använda den här riktiga sekatorn". Jag visade och han tog sekatorn....Den NÄRVARON jag såg i honom då, han var i sysslan, helt koncentrerad, medan de andra barnen stimmade och lekte några meter bort. Han såg tillfreds ut, det truliga var borta. Han utstrålade ro! Minns inte riktigt hur lång stunden var, men jag njöt av den lika mycket som han tror jag. En sådan stund, då är barnet påkopplat med alla sina sinnen...då kan inläring ske!

Hur upplever barn sinnesträdgården?

Det finns lika många sätt att uppleva den på som antalet barn som besöker trädgården tror jag. Vår yta var cirka 4*5m inkluderat kalkstensgångar. Enda regeln vi hade var att inga cyklar fick användas där. Det var mest lugna lekar i sinnesträdgården, med lek under en hängsälg som blev en koja. Barnen fångade insekter i burk och håv. De upptäckte och undersökte.... Sinnesträdgården upplevs väldigt olika i styrd eller fri aktivitet tror jag.

Vad lär barn sig i sinnesträdgården?

Jag tror på individuellt lärande, d.v.s. att varje individ börjar sin vandring i sin takt, stegvis. Det finns duktiga pedagoger som sporrar detta och då sker otroligt mycket! Det som pedagogerna verkligen kan lära ut är ju förhållandet till det som växer och gror. De kan ge barnen chansen att få följa fröets utveckling. Att få vårda växter, rensa, hacka, vattna och SMAKA! Lära sig växters namn, utseende och funktion med mera.

Är det mycket skötsel med en sinnesträdgård i förskolan?

Svar nej! Detta kommer från mig som har intresse, lust och kraft. Ja, kanske man svarar om man hatar trädgårdsarbete...men som chef skulle jag inte låta någon förskola missa denna chans till att följa läroplanen. Storleken på odling kan naturligtvis skilja och påverka skötselmängden. Men idag måste ALLA ta sitt ansvar. Och det ska ske på ett lustfyllt sätt. Detta är förskolans pedagoger duktiga på! Låt dem visa vägen, hur vi bygger det livslånga lärandet, det hållbara lärandet!

RÖSTER FRÅN FÖRSKOLEVERKSAMHETER forts.

Britt-Marie Erlandsson

Dagbarnvårdare i Kävlinge kommun

Vad ger det dig att odla tillsammans med barnen?

Att odla tillsammans ger mycket rent kunskapsmässigt, men allra mest ger det sociala, att det är "på riktigt", det är inte bara något pyssel som tränar finmotoriken. Samtidigt är hela kroppen med (grovmotoriken), barnen får gräva, kratta med mera. Men redan innan vi går till verket har samtalet och planeringen börjat. Det är ett långsiktigt projekt som måste vårdas, rensas och vattnas. Barnen får en "naturlig belöning" vid skördetid. Barnen hos oss tar även med sin egen planta hemifrån till förskolan, en perenn växt som de är stolta över, de flesta kunde namnen på sin blomma. Lite kul är det när en fyraåring berättar att hans Löjtnantshjärta blommar just nu. Lavendel var så klart rikligt representerad, men det ledde bara till att de barn som hade lavendel kollade upp vilka andra barn som hade likadana, därmed lärde de sig att artbestämma.

Hur använder ni er av det ni odlar i trädgården?

Förra året fick vi en god skörd av squash. Vi serverade därför squashesoppa och gjorde köttgryta med squash flera gånger. Vi använde även tomater, rädisor, sallad, örter, vinbär, jordgubbar, lite hallon samt två stycken aprikoser i vårt kök. Vinbären är superpoppis eftersom de går att äta direkt från busken.

Vet barnen om att de äter mat ifrån trädgården och vad tycker de om det?

Ibland är barnen med och hämtar grönsaker som skall tillagas, vi är noga med att berätta att t.ex. squashesoppan kom från vår odling. Ett av barnen hade planterat persilja som verkligen blev praktexemplar och vi kunde frossa i det. När vi använde oss av persiljan, tackade vi därför Emma och naturligtvis kände hon sig då stolt och bekräftad. Vi tycker att barnen är intresserade av att smaka maten även om de inte sett maträtten tidigare. Vår chef, som ibland äter med oss, har också poängterat att hon tycker de är duktiga på att smaka allt. Ett litet experiment som jag gjorde då jag kokade rödbetor var att jag lät några potatisar koka med i samma vatten. Potatisarna fick ju en ganska skum färg men alla barnen ville vara med och smaka för att se om de kunde gissa vad det var, de ropade snart en efter en - Ahh det är potatis!!!

Vilka reaktioner har ni fått från föräldrar angående att ni "gör" er egen mat?
Vi får VÄLDIGT mycket beröm för att vi överhuvudtaget har ett tillagningskök med doft och allt. Att vi kan använda grödorna från trädgården är bara extra bonus! Många gånger kan det inbjudas till samtalet vid hämtning när barnen vill visa vad som skördats och växer i trädgården o.s.v. Det som vi också har är matintresserade barn, när det börjar dofta kommer oftast flera och frågar vad det blir till lunch eller så gissar de när de känner igen dofter. Barnen tycker också det är viktigt att kolla vem som varit kock just denna dag för att de vill berätta vad de tyckte om maten. Generellt är de duktiga på att tala om att det är god mat och hur många portioner de ätit. Något som jag inte tänkt på tidigare, men som faktiskt är fallet, är att alla gillar inte allt, men vi hör inte att något är äckligt eller att det var inte gott! Då säger de istället att JAG tyckte inte om.....
Det tycker jag är stor skillnad.

Hur ställer sig kommunen till att ni odlar och lagar er egen mat?

Som ni vet är det en hel del regler och bestämmelser kring matlagningen. Vi hanterar detta varsamt och noga, och arbetsgivaren vet att det är mycket uppskattat av barn och föräldrar att vi lagar vår egen mat. Vi är i stort sett den enda kommunala förskolan som har eget kök, det finns privata förskolor som lagar själv (för kännedom så har Kävlinge kommun drygt 28.000 invånare).

Britt-Marie räknar och beundrar de nyskördade rödbetorna tillsammans med en flicka.

4 . DISKUSSION

Detta kapitel består av reflektioner till diskussionsämnena som jag haft under den tid jag gjort examensarbetet. Ambitionen med kapitlet är att reflektera och diskutera handboken. Hur den skulle kunna användas och utvecklas i framtiden. I kapitlet diskuteras även förskoleträdgårdens betydelse samt landskapsarkitektens roll vid planering av förskolors utemiljöer.

4.1 Tolkning av teorin i kapitel ett och problematisering av kapitel två

Den första frågan jag ställde när jag påbörjade arbetet med handboken var:

- ***Vad säger forskningen och litteraturen om barns behov av en utemiljö?***

Jag besvarar denna fråga i den teoretiska bakgrunden, kapitel ett, som är en sammanfattande text om aktuell forskning och litteratur om barns utemiljöer. I kapitlet framgår att utemiljön påverkar barns hälsa mycket. Scamper-studiens resultat gav mycket vetenskapliga och tydliga svar på vad i utemiljöns utformning som påverkar barns fysiska hälsa, det vill säga att kuperade och lummiga utemiljöer är bra för dem (Boldemann et al. 2005). Wendy Titmans forskning samt övrig litteratur i teoridelen visar att barn utvecklas psykosocialt om de har en utemiljö invid förskolan som de i viss mån får vara med och själva utforma (Titman 2000).

Det var även tillfredställande att få faktamässiga svar på varför storleken av lekmiljö spelar roll. Landskapsarkitekten Patrik Grahn's slutsatser beskriver att en större förskolegård leder till färre bråk emellan barnen, vilket i sin tur underlättar pedagogernas arbete (Dahlgren et al. 2007). Troligen beror detta av att barnen inte behöver konkurrera om plats och intressanta föremål. Barnen är helt enkelt upptagna med annat än att bråka med varandra. Grahn's slutsatser om storleken bör beaktas då det ofta är storleken som bortprioriteras vid nybyggnationer av förskolegårdar. Miljöpsykologens Fredrika Mårtensson doktorsavhandling beskriver barns behov av vidlyftiga lekar (mycket fartfyllda och rörliga lekar), vilka även borde vara beroende av utemiljöns storlek. Grahn beskriver i samband med tidigare slutsatser att en mer variationsrik förskolegård med en halvild trädgårdskaraktär leder till fler och mer varierade lekar (Grahn et al. 1997).

Fredrika Mårtenssons forskning om hur utemiljön påverkar barns lek var mycket givande för att förstå hur barn upplever sin omgivning. Hennes beskrivningar av barns lek och vikten av sinnliga platser, fartfyllda öppna ytor, kullar, naturmark et cetera gör att jag nästan kan måla en skiss av en bra utemiljö för barn bara efter hennes ord. En sådan skiss skulle eventuellt kunna förhöja kvaliteten på detta examensarbete. Idéskissen skulle inte syfta till att vara realistisk, utan bara till ge en vision av framtida förskoleträdgårdar.

Jag har alltid ställt mig oförstående till att det, trots all forskning som visar att människan (barn) mår bättre i lummiga, kuperade, stora och stimulerande utemiljöer, ändå byggs förskolegårdar och skolgårdar som inte alls uppfyller dessa kriterier. Varför prioriterar inte politiker utemiljön när den både ur kortsiktigt såväl som ur långsiktigt perspektiv kan leda till ekonomiska besparingar till följd av friskare och lyckligare människor? Att bygga en grön och stimulerande utemiljö behöver dessutom inte kosta mer. Att ta vara på Matti Bergtröms hjärnforskning och stimulera barnens kaostänkande i förskolegården skulle definitivt inte kosta mer, men antagligen skulle många vuxna tycka att det såg skräpigt ut med mycket flyttbara material såsom pinnar, bräddor, rör och klossar. De skulle krävas att rektorn var mycket tydlig med hur den "kaosartade" utemiljön påverkar barnens hjärnor positivt och att hon eller han hade stöd från fastighetsförvaltaren.

En del av den motsägelsefulla utveckling mot mindre och även "tråkigare" förskolegårdar och skolgårdar beror troligen på bristande kommunikationen mellan forskare, beslutstagare, planerare, fastighetsförvaltare, skötselentreprenörer, föräldrar, pedagoger, rektorer och barn. Enligt mig är vi generellt mycket dåliga på att kommunicera över yrkesgränserna, även under utbildningstiden.

Under sommaren 2009 upplevde jag fördelen med att möta människor från andra yrkesgrupper. Jag deltog då i en kurs vid namn "Odling som pedagogiskt verktyg". Ungefär 90% av kursdeltagarna var verksamma pedagoger från främst förskolan men även från grundskolan. Det var mycket intressant och givande att höra om deras syn på barnens utemiljö och vilka problem de stött på när de försökt engagera sig i den. Att se förskolans och skolans utemiljö ur pedagogernas perspektiv gav mig som landskapsarkitektstudent en mer utvecklad helhetsbild över den problematik som kan uppstå när en utemiljö ska utvecklas eller skötas. Pedagogerna i sin tur tyckte att mitt yrke lät mycket intressant och väsentligt för förskolans och skolans utemiljöer. Under kursen fick jag insikt i hur samarbete mellan landskapsarkitekter, pedagoger och barn kan gynna utvecklingen av barnens utemiljöer i förskolan och skolan.

Hur ska då denna kommunikationsbrist lösas? En lösning kan vara att det på varje kommun finns åtminstone en landskapsarkitekt som arbetar specifikt med kvaliteten på skolornas och förskolornas utemiljöer. Denna person skulle fungera som en länk mellan fastighetsförvaltare, planerare och pedagoger med flera. Eftersom miljöer för barn utsätts för enormt mycket slitage skulle hon eller han även ge utemiljöupprustningen en kontinuitet. En förskolegård eller skolgård är, som Susan Humphrey på Coombes school säger, aldrig färdig och det räcker således inte med en stor punktinsats vid byggnadskedet. Det måste finnas en kontinuitet i skötsel och upprustning av gården. Denna kontinuitet kan landskapsarkitekten på kommunen arbeta med.

Ytterligare två frågor jag ställde i och med detta examensarbete var:

- ***Vad, utifrån barnens psykosociala och fysiska hälsa, utgör en bra grund för en förskolas utemiljö?***
- ***Vad kan finnas inom denna grund för att den ska bli en del av det pedagogiska arbetet, och erbjuda pedagoger och barn en fysiskt och psykosocialt stimulerande miljö att vistas i?***

Dessa frågor utvecklades ur en önskan att minska glappet emellan forskning och praktik. För att besvara på frågorna valde jag att skapa en handbok för att konkret försöka presentera vilka kriterier förskolans utemiljö bör uppfylla och varför.

Det var mycket mer komplicerat än vad jag först trodde att konkretisera litteraturen och forskningen för att kunna skapa en handbok om utformning av förskolors utemiljöer. Initialt tänkte jag rita en mall över en bra förskolegård, men insåg efter närmare eftertanke att ämnet var för komplicerat för detta. Hur en förskolas utemiljö utformas beror nämligen till mycket stor del av den specifika platsens möjligheter, hur engagerad personal och rektor är, den pedagogiska inriktning, tillgängliga resurser med mera.

Jag insåg att istället för att skapa en exakt mall så var det bättre att ställa upp riktlinjer. Dessa riktlinjer, angående förskolors utemiljöer, fick inte vara för detaljerade, men inte heller bli så generella att de blev oprecisa. I och med detta resonemang vill jag poängtera att det inte helt och hållet går att göra en färdig mall över en hur en förskolas utemiljö ska vara. Kapitel två i handboken önskar istället att besvara ovanstående frågor genom att presentera vissa riktlinjer. Riktlinjerna i kapitel två syftar bland annat till att inspirera till en större kreativitet vid utformning av förskolors utemiljöer.

I kapitel två valde jag att inte göra samma indelning av barns lekmiljöer som Patrik Grahn har gjort med sina sju lekzoner. Det var mycket värdefullt ta del av hans indelning och eftersom mitt resultat bland annat baseras på hans resultat hade jag inte nått lika långt utan hans forskning. En utav anledningarna till att gjorde om hans indelning var för att handboken skulle bli lättanvänd för alla; planerare, fastighetsförvaltare, rektorer, föräldrar och pedagoger med flera. Därför syftar mina beskrivningar om hur man ska planera en förskolas utemiljö till att vara mer konkreta och lätta att ta till sig. Ytterligare en anledning till min utveckling av hans uppdelning var för att jag ansåg det värdefullt att binda samman de slutsatser som olika forskare gjort, då främst Parik Grahns, Fredrika Mårtenssens och Sigvard Linghs.

För att göra planeringsmetoden i kapitel två mindre rörig delande jag in planeringen i tre steg som alla ligger på olika detaljnivåer. Genom att dela upp planeringsprocessen kunde jag också tydliggöra var pedagoger och barn kommer in i planeringen för att bli aktiva medskapare av sin utemiljö. I steg ett och två i kapitel två önskar jag att besvara frågan om vad som utgör en bra grund för en förskoleträdgård. Dessa steg är främst riktade till planerare och fastighetsförvaltare. Steg tre är mer riktat till pedagoger och barn, som kan bli aktiva i utformningen av sin utemiljö genom att bland annat samarbeta med landskapsarkitekter och fastighetsförvaltare. Med steg tre önskar jag att besvara frågan om vad en förskoleträdgård kan innehålla för att bli en del av det pedagogiska arbetet och en stimulerande utemiljö att vistas i. Tillsammans representerar de tre stegen en checklista över vad en förskoleträdgård bör vara.

Steg 1 handlar om själva förskoleomtens placering i landskapet, dess lokalklimat och eventuella tema. Steg 1 är baserad på föreläsningar som jag haft under min utbildning till landskapsarkitekt samt Jenny Gråheds examensarbete.

Steg 2 beskriver hur till exempel en landskapsarkitekt eller fastighetsförvaltare bör tänka när hon eller han planerar en bra grund till en förskolas utemiljö. Det är till stor del baserat på Patrik Grahns och SCAMPER-studiens forskningsresultat om vilka faktorer i utemiljön som främjar barns hälsa. Kapitel bygger även mycket på Fredrika Mårtenssens forskning om hur utemiljöns utformning påverkar uteleken.

Steg 3 handlar om förskoleträdgårdens innehåll och sammanfattar vilka aktiviteter som bör ges möjlighet till i den. Steg tre bör göras i samarbete med pedagoger och barn. Listan över aktiviteter bygger till stor del på min tolkning och ihopvävning av Patrik Grahns och Sigvard Linghs forskningsresultat om barns behov av en utemiljö. Jag har försökt att konkretisera deras resultat för att göra dem lättare att förstå och följa.

För att utveckla kapitel två skulle de små barnens behov av många olika intryck kunna förtydligas. 1-3 åringar rör sig ofta på mycket begränsade ytor och stannar nära pedagogerna. Därför bör det finnas platser ute på gården som är attraktiva både för pedagoger och småbarn. Dessa platser bör ge barnen möjlighet till många av de aktiviteter som nämns i steg tre. På vissa gårdar är barn i olika åldrar uppdelade i små "hagar", detta för att de större barnen inte ska springa in i de tultande ettåringarna. De små barnens "hagar" ligger mestadels nära förskolebyggnaden. Om småbarnen bara rör sig inom "hagen" yta bör alla fem grundkaraktärer finnas representerade i den och där bör även ges möjlighet till de aktiviteter som nämns i steg tre.

4.2 Problematisering av kapitel tre

Kapitel tre ger konkreta exempel på hur olika inslag i en förskoleträdgård kan se ut och vilka aktiviteter de lockar till. Detta kapitel kan beskrivas som en inspirationskatalog som baseras på teoridelen, men också består mycket av foton och information som jag inhämtat under studieresor.

Min önskan med detta kapitel är genom att presentera foton av goda exempel på barns utemiljöer göra dessa tillgängliga för andra att inspireras av. Fotona visar inslag i utemiljöer från skolgårdar, förskolegårdar och lekplatser. Jag visar foton på utemiljöer för äldre barn än förskolebarn på grund av att inslagen många gånger skulle fungera bra för barn i alla åldrar mellan 1-10. Skillnaden består av att barnen i de olika åldrarna använder inslagen i utemiljön på olika vis. Exempelvis så kan en femåring delta aktivt i en bygglek, medan en ettåring kanske bara rultar runt och känner och tittar på de olika brädorna och andra materialen. I ett utekök kanske en femåring leker rollspel, medan en ettåring bankar på kastruller och fyller dem med sand. I en odling kan en femåring vara med och gräva lite, medan ettåringen nöjer sig med att känna på jorden och växterna. Jag tror att inslag i utemiljön som inte ger tydliga anvisningar om vad de är till för lättare kan utnyttjas av barn i olika åldrar. På många förskolor och skolor är småbarnsleken och de äldre barnen lek uppdelad. Jag anser att det är synd att segregera åldergrupper från varandra redan i så unga år. En utav skolorna jag har besökt under vår 2010 har en skolgård som fungerar för både förskolebarn och skolbarn. Rektorn på skolan berättar att det inte uppstått några som helst problem mellan de yngre och de äldre barn. De äldre kan bråka sinsemellan, men de är alltid mycket snälla mot de yngre barnen. Hon nämner att en gård för alla åldrar gynnar värdegrundarbetet eftersom barnen lär sig respektera varandra. En annan fördel med blandade åldrar på en förskole/skolgård som rektorn berättar om är att de små barnen lär sig att de äldre barnen inte är så farliga. Är barnen uppdelade kan de små barnen få för sig att de äldre är mycket, mycket äldre och vara lite rädda för dem.

För att utveckla kapitel tre i handboken skulle man kunna utöka förslagen på de inslag som kan finnas i förskolors utemiljö och beskriva fler utav dem mer detaljerat. Ett förslag som skulle berika handboken och följa barnkonventionen vore ett som tar upp kulturella inslag i förskoleträdgården. Det vill säga inslag i utemiljön som presenterar olika kulturella traditioner med mera för barnen. Man skulle exempelvis kunna plantera grödor som traditionellt odlas i exempelvis Iran, England, Turkiet med mera.

Sådana inslag i förskoleträdgården skulle kunna bidra till att barn ser på varandras kulturer med mer nyfikenhet och kunskap även när de bli äldre. Man skulle även kunna utöka förslagen genom att beskriva fler tematiska och tillfälliga installationer i utemiljön. Ett exempel är att barnen får bygga egna "städer" utomhus av exempelvis wellpapp. Man skulle även kunna beskriva djurskötsel i förskolan genom att ge förslag på hur ett lättskött och pedagogiskt höns hus skulle kunna se ut. Eller varför inte rita hur ett lämpligt förråd som barnen själva kan vara med och städa in sina leksaker i skulle kunna se ut. På Torslunda försöksstation finns ett kretslopphus som skulle kunna vara en vision för framtida förskolebyggnader, se bilder nedan. I taket växer det vinddruvor, i ena delen av huset bor hönsen och i mitten av samlingsrummet står en kamin. Det finns även solceller och en vindenergispurra på taket. De flesta väggar består av glas så att innemiljö och utemiljö upplevs som en helhet.

4.3 Problematisering av kapitel 3.6: Röster från förskoleverksamheter

Kapitel 3.6 innehåller tre korta intervjuer med personer som alla arbetar med barn och är engagerade i förskolans utemiljöer. Intervjuerna är till för att ge inspiration och mod till pedagoger som är intresserade av att utveckla sin förskolegård. Alla intervjuade är trädgårdsintresserade och beskriver således ämnet mycket positivt. Det kan ses som en svaghet i examensarbetet att intervjuerna är ensidiga. En intervju med en person som var mer negativt inställd mot ett trädgårdstema i förskolans utemiljö skulle gett en mer nyanserad bild av ämnet. En av de intervjuade, Marianne Martinsson beskriver dock att alla pedagoger på den förskolan hon arbetade på inte var intresserade och då inte heller behövde hjälpa till. Men hon nämner att dessa personer ändå verkade uppskatta sinnesträdgården på sitt sätt. Martinsson säger även att ett skötselschema är bra att uppställa. Detta för att trädgårdsskötseln ska bli mer hållbar och inte misskötas om eldsjälarna skulle byta arbetsplats. Krusbodaskolans skolträdgård på Tyresö är tyvärr ett exempel på en skolträdgård som tillåtits förfalla när personal slutat eller tagit föräldrarledigt. Inslag i förskolans utemiljö som inte är av tillfällig karaktär och måste skötas bör därför inarbetas i de vardagliga rutinerna på förskolan. På kursen jag deltog i under sommaren diskuterade pedagogerna om att det i många fall kan krävas en eller några eldsjälar för att dra igång ett projekt såsom en bygglekverksamhet eller en odling. Men att denna person sedan måste delegera ut uppgifter till den övriga personalen för att projektet ska bli hållbart i längden.

Jag anser att ett av de största pedagogiska fördelarna med trädgårdsskötsel i förskolan är att barnen ser att de vuxna pysslar i deras närhet, men de är aldrig tvingade till att hjälpa till. Detta leder till att många barn blir nyfikna och själva tar initiativet till att hjälpa till en stund. Marianne Martinsson beskriver att hon tycker det är roligt att pyssla i trädgården samtidigt som hon håller koll på barnen, som då och då nyfiket kommer fram för att se eller delta i hennes pysslande.

I september 2009 höll jag och en kurskamrat en föreläsning och en workshop om skolgårdens möjligheter på Hågadalskolan i Uppsala. Lärarna var mycket positiva till våra idéer och vi avslutade dagen med att vandra runt på skolgården för att presentera möjligheter med den på plats. Efter föreläsningen och även efter besök i andra förskolor och skolor har det slagit mig att pedagoger verkar känna mycket ansvar för att inomhusmiljön ska vara trivsamt och hemtrevligt, men när de kommer till utemiljön är många helt handfallna. Jag tror att det delvis beror på att man litar på att utemiljön ska sköta sig själv. En annan orsak till detta fenomen kan vara att många pedagoger helt enkelt inte vågar sig ut då de är rädda för sin egen okunskap om växter med mera. Det finns heller ingen tradition av att påverka offentliga ytor i Sverige. Man är van vid att staten eller kommunen sköter om det som är offentligt. Om förskoleutbildningen och lärarutbildningen undervisade pedagogerna i utomhuspedagogik och uppmuntrade dem till att känna större trygghet och befogenhet att verka utomhus skulle utveckling kanske ändras. Förskolelärare verkar dock vara ett steg före grundskolelärare på denna punkt, antagligen på grund av att de genom tiderna har en större tradition av att vistas utomhus med barnen.

Två månader efter föreläsningen, i november 2009, deltog jag i ett möte med skolgårdsgruppen på Hågalsskolan. Denna skolgårdsgrupp bestod av engagerade föräldrar till barn på skolan. Gruppen var mycket positiv till utomhuspedagogik och ville utveckla skolans, förskolan och fritids utemiljöer. Deras upplevelse verkade dock vara att de inte fick något stöd eller engagemang från rektorn till att förändra utemiljön till en pedagogisk och upplevelserik miljö att vistas på. De kände sig därför låsta och visste inte hur de skulle få igenom sina idéer eller nå ut med sin kunskap till pedagogerna på skolan. Min slutsats av detta är att rektorn har en ytterst betydande roll i att sprida kunskap och uppmuntra till att använda sig av skolgården inom pedagogiken. Det är mycket svårt att som ensam pedagog ge sig ut på skolgården med en klass. Det kan antagligen kännas som att de andra pedagogerna och rektorn undrar vad hon eller han sysslar med. Om rektorn ger resurser och bekräftelse känns det nog betydligt mycket lättare för pedagogerna att ta steget ut på skolgården med barnen. Rektorn har enligt mina erfarenheter därför en nyckelposition när det gäller förskole/skolgårdens och utomhuspedagogikens utveckling. En förskola/skola med en drivande rektor inom utomhuspedagogik torde således bli en förskola/skola som utnyttjar alla pedagogiska rum, såväl inomhus som utomhus. Kanske borde kommunerna i hälsofrämjande syfte uppmuntra rektorer till att delta i kurser om utemiljöns möjligheter i det pedagogiska arbetet. Just exemplet från Hågalsskolan kommer från skolvärlden, men jag tror att det i många fall kan uppstå liknande situationer på en förskola, även om förskolepedagoger som sagt var verkar se mer positivt på att utnyttja utemiljön som ett pedagogiskt verktyg än pedagogerna i skolan. Detta beror troligen på att det i förskolan finns en tradition av utevistelse och inga bestämda tider för specifika aktiviteter. Kanske förväntas skolor vara en kontrast mot detta genom sina raster, bestämda lektionstider och inomhuspedagogik. Det är även i vissa fall även möjligt att det finnas ett undermedvetet motstånd hos pedagoger inom grundskolan att börja efterlikna förskolans pedagogiska utevistelser. Frågan är om detta motsånd, i vissa fall, har uppkommit genom ett klassförhållande inom yrkeskåren, på samma vis som det inom sjukvården finns ett klassförhållande mellan undersköterska, sjuksköterska och läkare. Man vill inte ta efter de som ligger på en "lägre nivå".

4.4 Behovet av en utvärdering

Det sista kapitlet i handboken, kapitel fyra, besvarar min slutgiltiga fråga:

• ***Hur kan man gå till väga för att bedöma kvaliteten på en befintlig förskolegård ur ett barnlek- och hälsoperspektiv?***

För att besvara ovanstående fråga har jag sammansällt ett utvärderingsprotokoll som ligger som huvudbilaga till handboken. Detta protokoll syftar till att kunna utnyttjas av landskapsarkitekter och fastighetsförvaltare som ett hjälpmedel vid inventering och analys av förskolors utemiljöer. Tillsammans med handboken önskar den att sätta fingret på eventuella återgårdar som kan förbättra förskolans utemiljö. Utvärderingen är även tänkt att kunna nyttjas av rektorer, pedagoger med flera för att påvisa vad och varför deras utemiljö behöver rustas upp. På vissa förskolor kan utvärderingen förhoppningsvis också leda till att pedagogerna själva får inspiration till vad de själva kan göra i förskolans utemiljö för att den ska bli mer stimulerande för barns utveckling.

Jag har själv varit ute på två förskolor och låtit förskolepersonal pröva att fylla i utvärderingsprotokollet. Min erfarenhet av detta är att förskolepersonalen verkade hamna i något av en försvarsposition och satte därför gärna för höga poäng på sin gård. Det vill säga högre än vad jag som utomstående och landskapsarkitektstudent hade satt. Detta kan självklart också bero på att förskolepersonalen blir "blind" för sin egen gård då de vistas där så mycket. Därför tror jag protokollet fungerar bäst om exempelvis landskapsarkitekter genomför dem i samarbete med förskolepersonal. Ett samarbete är viktigt eftersom förskolepersonalen sitter inne med viktig kunskap om hur barnen använder gården. Genom samarbete kan en dialog angående utemiljöns kvalitet sätta igång och man kan tillsammans komma fram till vad i utemiljön som behöver förbättras eller återgårdas. En dialog och ett samarbete är nödvändigt för att en förskolas eller en skolas utemiljöer ska fungera bra. Det krävs nämligen en länk emellan resurser, planering, pedagogik och skötsel. Det är helt galet att personer utan någon pedagogisk utbildning, exempelvis landskapsarkitekter, många gånger ensamma ska fatta beslut om hur skolors och förskolors utemiljöer ska se ut. Under ett av examinationsseminarierna på SLU Ultuna i januari 2010 sa landskapsarkitekten Anna Lenninger att vi landskapsarkitekter inte kan lösa allt själva, vi är bara en del av ett större sammanhang. Det var skönt att för mig som student höra detta. Det är nämligen lätt att få en uppfattning att en färdig landskapsarkitekt förväntas att ensam kunna förvandla en plats från misär till att helt plötsligt fungera utmärkt.

Kritik som skulle kunna framföras angående utvärderingen av förskolans utemiljö är att barns åsikter inte kommer till tals i den. Därför är en sammanfattning av deras åsikter ett bra komplement till den.

Utvärderingen tar heller inte upp könsaspekten som ofta är tydlig i skolgårdens utformning. Anledningen till att jag inte tar upp denna beror på att jag inte tycker att förskolegården verkar ha samma tydliga övervikt åt exempelvis sportplaner som skolgårdar ofta har. Med detta påstående menar jag inte att flickor inte också är intresserade av exempelvis fotboll, utan bara att sådana inslag i utemiljön är tydligt överrepresenterade på skolgårdar och att det således läggs mer resurser på dem.

Det kan därför vara bra att uppmärksamma andra, kanske traditionellt kvinnliga, intressen i en utemiljö för barn för att dessa inte ska bortprioriteras utan eftertanke.

En annan viktig kommentar till utvärderingsprotokollet är att ett enda protokoll kanske inte räcker för en förskolegård. På många gårdar finns det flera "hagar" för barn i olika åldrar. Men eftersom barngrupperna, ofta de yngsta barnen, bara rör sig inom en "hage" bör det fyllas i specifika protokoll för varje "hage".

En utveckling av utvärderingen i framtiden skulle kunna leda till att den blir mer verklighetsförankrad på så vis att den tydligare visar konkreta återgångar. Med detta menar jag att den skulle kunna förklara hur processen till förändring av en förskolas utemiljö ser ut i verkligheten. Vem på kommunen pedagogerna ska ta kontakt med för att få igång en förändring av en förskolas utemiljö? Vilka parter är ansvariga för vad och vem bestämmer vad? Vem ska man tala med för att få resurser till att utveckla förskolans utemiljö?

4.5 Slutsatser

Som avslutning av denna diskussion ställer jag nedanstående frågor:

- **Vad kan handboken användas till?**

Som jag skrev i sammanfattningen av handboken hoppas jag att landskapsarkitekter, fastighetsförvaltare med flera kan använda handboken som rådgivande och inspirationsgivande vid om-, ny- och tillbyggnationer av förskoleträdgårdar. Min förhoppning är till exempel att kommunen använder sig av handboken när de ger ett arkitektkontor i uppdrag att planera för nya förskolor och förskoleträdgårdar. Att de kommer vilja hänvisa till de riktlinjer som finns över vad en förskoleträdgård bör bestå utav. Kanske kan handboken även leda till en större kreativitet vid utformandet av förskolors utemiljöer. När en landskapsarkitekt ska utforma lekmiljöer som är specifikt anpassade för barn med funktionsnedsättning, utmanas hon i sin kreativitet och tvingas tänka på fler aspekter i utemiljön än det visuella. Men jag tror att barn utan funktionsnedsättningar också mår bra av att utemiljön stimulerar fler sinnen såsom känseln, hörsel och lukten.

Jag hoppas även handboken blir något för pedagoger och andra att hänvisa till när de argumenterar för en utveckling av deras egen förskolegård. Till sist önskar jag att vissa av förslagen på inslag i utemiljön kommer att kunna utnyttjas direkt av pedagoger i deras vardagliga utövande med barnen.

Jag tror att förskoleträdgårdar som planeras med stöd och inspiration från denna handbok skulle kunna bidra till att förebygga fysiska och psykosociala hälsoproblem hos barn och pedagoger. För att vara mer konkret hoppas jag att en förskoleträdgård utformad efter checklistorna i kapitel två skulle kunna leda till att minska barnfetman, förbättra värdegrundsarbetet i förskolan, ge barn bättre självförtroende och bekräftelse och mycket mera.

- **Hur ser min roll som landskapsarkitekt ut vid utformning av barns utemiljöer?**

Jag ser det som landskapsarkitekten roll att göra brukarnas, i detta fall barnens, röster hörda genom att ge fysiskt uttryck för dem i utemiljöns utformning. För att kunna göra detta tror jag det krävs att man som landskapsarkitekt kan släppa fram barnet inom sig själv. Det är först då kan man börja förstå hur barnen upplever sin omgivning. Jag tror det är detta som Susan Humphrey, f.d rektor på Coombes Infant and Nursery school, har varit mycket bra på när hon har utformat Coombes skolgård. Hon har varit lyhörd dels för andra barns behov, men även för barnet inom henne själv. En gestaltare av barns utemiljöer måste kunna förstå vad i utemiljön som barnen "går igång på" och inse att det är barnen, brukarna, som är våra viktigaste uppdragsgivare i utformningen av en förskoleträdgård. För hur svårt är det inte att utforma scenografin till en plats (en förskoleträdgård) utan att veta något om den dramaturgi (lek, pedagogik och utveckling) som kommer att äga rum där?

Efter ett av examinationsseminarierna i januari 2010 diskuterades det att landskapsarkitekter, samtidigt som de ser barnen som sina främsta uppdragsgivare, måste ta hand om pedagogernas eventuella orosmoment. Det går inte att planera för inslag i förskolas utemiljö, hur utvecklande de än är för barnens psykosociala och fysiska hälsa, utan pedagogernas medgivande, förståelse och delaktighet. Dessa inslag blir då inte uppskattade och använda på det sätt som landskapsarkitekten önskat. Under diskussionen pratade även om det "deltagarsamhälle" som håller på att växa fram. Den nya generationen pedagoger förväntar sig att bli tillfrågade och kunna påverka innan förändringar görs i deras vardagsmiljöer. Ett "deltagarsamhället" torde vara mycket fördelaktigt ur ett hållbarhetsperspektiv. Tittar man bara på förskolans utemiljöer är deras hållbarhet mycket bättre om barn och pedagoger är delaktiga i planering- och skötselarbete. Barnen lär sig sig genom detta att ta ansvar för sin omgivning och att de kan påverka den. Jenny Gråheds skriver i sitt examensarbete om Steinerpedagogiken. Denna pedagogik handlar bland annat om att barnen genom att se vad de vuxna gör, lär sig och tar efter de vuxna. De flesta vet också att barn lär sig mer av vad vuxna gör än av vad de säger, det är därför viktigt att de vuxna som arbetar nära barnen är förebilder och visar på hållbara handlingar genom exempelvis återvinning, kompostering och odling.

5. REFERENSER

5.1 LITTERATURTIPS

BÖCKER OM UTFORMNING AV BARNS UTEMILJÖER

Sveriges kommun & landsting: *Säkra lekplatser*

Maud Andresson: *Tio år med skolträdgården*

Karin & Petter Åkerblom: *Upptäck förskolans uterum*

Eva Selin: *Rum för utelek*

Titti Olsson med flera: *Skolgården som klassrum*

Jenny Gråheds examensarbete vid Sveriges lantbruksuniversitet:

Att växa i lekmiljöer, hållbar och funktionell växtanvändning i lekmiljöer för förskolebarn.

Gustav Hellden: *Barns tankar om ekologiska processer*

Bertil Gustafsson: *Börja med barn*

Bo Lundgren Kåre Olsson: *Optimum*

BÖCKER OM TRÄDGÅRDEN OCH DESS MAT

Anna Bergström: *Annas örtagård*

Lisbeth Almark: *Min örtagård*

Lars Kranz & Nina Ericson: *Rosendals trädgård*

Sigrid Sahlin: *Torkning av bär, frukt, grönsaker, svamp och örter*

Lena Israelsson: *Köksträdgården, det gröna arvet*

Annelies Schöneck: *Mjölksyrejäsning*

Annelies Schöneck: *Att ta tillvara på äpplen*

Marianne Gillberg: *Sparmat*

Ingabritta Sundqvist: *Vegetariska kokboken*

BÖCKER FÖR BARN OM TRÄDGÅRD, ODLING OCH NATUR

Susanne Töringe & Kristina Digman: *Vår hemliga trädgård*

Kerstin Matz & Andrea Räder: *Titta min första rädisa*

Lena Andersson: *Plommon till alla barn*

Abc sa lilla t

Linneas årsbok

Linnea i målarens trädgård

Maja tittar på naturen

Majas alfabet

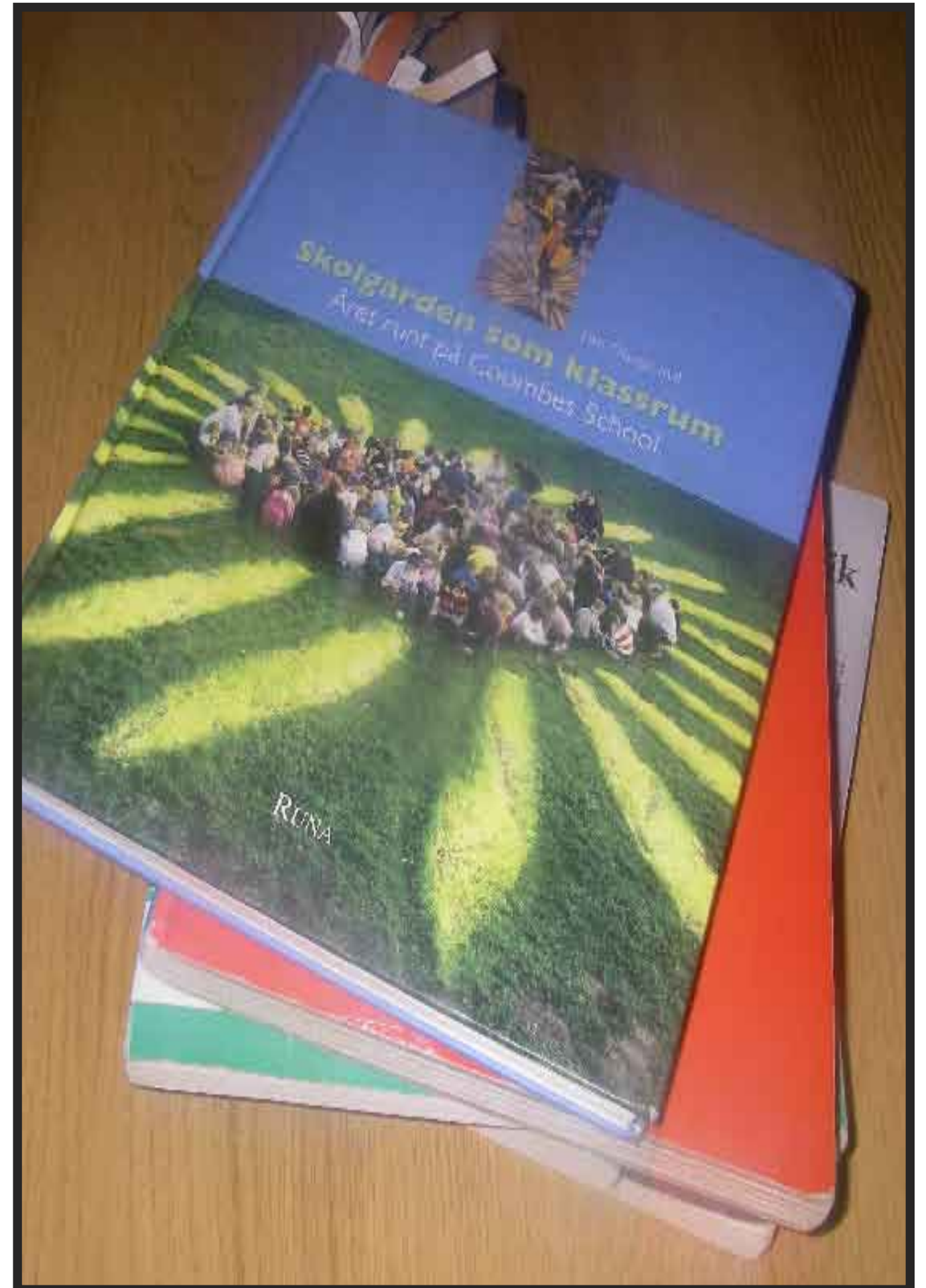
Majas lilla gröna

Per Bengtsson & Maria Levander: *Vilda grannar*

Gertrud Wideberg & Ingela Almgren: *Ärtiga bönor*

Görel Kristina Näslund & Lars Klinting : *Anton i trädgårdslandet*

Mattias Danielsson med flera: *Rut & Knut tittar på mat, plättar och potatis*

5.2 BESÖKSGUIDE TILL INSPIRERANDE PLATSER

STOCKHOLM

- Farsta ängens parklek: bemannad bygglek
- Fruktparken: lekskulpturer i form av frukter, Liljeholmen, mot sjön Trekanten
- Båtsmantorpet: lekplats anpassad för synskadade, Riksbyvägen/Galonvägen
- Lekplatsen i Rålambshovsparken: fasadmotiv, bra exempel på altan vid byggnad i barns lekmiljöer, totempålar, egenhändigt byggda lekredskap, fasadmotiv et cetera
- Vasaparken lekpark: stor gummi-asfaltskulle med leknät och klättergrepp, konstgräsplan som vintertid spolats med vatten och blir isbana
- Pärösparken: liten lekplats formgiven av konstnärer, inne på Skansen
- Krusbodaskolan: skolträdgård, Tyresö (obs: kontrollera att den är återupprustad)

MALMÖ

- Afrikaparken: temalekpark med stora lekskulpturer i ett fantasieggande landskap
- Sagolekplatsen: temalekplats med konstgräskullar, gummi-asfaltskullar och annorlunda lekredskap.

ÖLAND

- Torslunda försöksstation: gröna rum, samlingsplatser, odling, utomhuspedagogik, djurskötsel, sinnesträdgård och mycket mera.
- Torslundaskolan: odlingsverksamhet och utomhuspedagogik
- Torslunda förskola: odlingsverksamhet, sinnesträdgård, asfaltsmålningar och fasadmotiv

KÖPENHAMN

- Naturverkstedet Klovermarken: mycket fantasifullt utformad lekmiljö uppbyggd av naturmaterial.

ENGLAND

- Coombes Infant and Nursery school: gröna rum, pedagogiskt formgivna dammar, utomhuspedagogik, asfaltsmålningar, fasadmotiv, odling och mycket mera.

Den översta bilden visar ett lekredskap som stimulerar hörseln i Naturverkstedet Klovermarken i Köpenhamn. Den nedersta bilden visar den annorlunda rutschkanan i fruktparken i Liljeholmen. Hela fruktparken har gummi-asfalt som markunderlag.

5.3 KÄLLOR

Skriftliga källor

- Andersson-Warpman, Börjesson, Anna, Karlsson, Lars, Jörgen & Taflin, Fredrik (2007) *Produktkatalog*. Taflin & Andersson AB.
- Bengtsson, Arvid (1981). *Lekmiljö-Livsmiljö*. Gummessons Tryckeri AB, Falköping.
- Berfenstam, Ragnar, Söderqvist, Inga-Lill (1995) *Barns rätt till en säker miljö: Lagar och regler*. Konsumentverket, Vällingby.
- Bergström, Matti (1992), Hjärnans resurser, Brain Books AB, Jönköping
- Bjar, L. & Liberg, C. (red.) (2007). *Barn utvecklar sitt språk*. Studentlitteratur, Lund.
- Björkman, Ingrid, Ekblad, Göran (2009). *Fyraårig växtföljd i trädgårdslandet*. SLU, Torslunda försökstation, Institutionen för trädgårdsvetenskap, Alnarp.
- Boldemann, Cecilia, Dal, Henrik, Blennow, Margareta, Wester, Ulf, Mårtensson, Fredrika, Raustorp, Anders, Yuen, Katarina (2005) *Förskolemiljöer och barns hälsa SCAMPER*. Rapport från Centrum för folkhälsa, Avdelningen för folkhälsoarbete, Stockholms läns landsting.
- Dahlenborg, Inger (2003). *Trädgård - en möjlighet i all vård*. Demensförbundet, Lätta Trycket AB, Stockholm.
- Dahlgren, Sjölander, Strid och Szczepanski (red) (2007) *Utomhuspedagogik som kunskapskälla*. Studentlitteratur.
- Grahn, Patrik (1991). *Om parkers betydelse*. (Doktorsavhandling) Stad & Land nr 93. SLU, Alnarp.
- Grahn, Patrik (1998). *Egen härd guld värd för själens harmoni*. Olsson, Titti (Red.) Människans natur - de grönas betydelse för vårt välbefinnande, Bygghälsorådet Stockholm, BTJ Tryck AB, Lund.
- Grahn, Patrik, Mårtensson, Fredrika, Lindblad, B. Nilsson, P. & Ekman, A. (1997) *Ute på dagis. Hur använder barn daghemsgården? Utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga*. Stad & Land nr 145. Alnarp.
- Gråhed, Jenny (2008). *Att växa i lekmiljöer: Hållbar och funktionell växtanvändning i lekmiljöer för förskolebarn*. Examensarbete vid Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna.
- Gunnarsson, Allan, Palenius, Lena (2004) Gröna Fakta 2004:3, *Stadskog blir skolskog*. Movium, Alnarp.
- Grahn, Patrik (2007) *Barnet och naturen*, kapitel tre i boken *Utomhuspedagogik som kunskapskälla* (2007) av Dahlgren, Sjölander, Strid och Szczepanski. Studentlitteratur.
- Harvard, Ingegerd (2006). *Mer åt fler på lekplatsen – Bra lekplats för barn med funktionshinder blir bättre lekplats för alla*. Sveriges kommuner och landsting, Åtta.45, Solna.
- Insulander, Eva (1975) *Barnen och betongen, En rapport om barns villkor i en svensk förort*. Lekmiljörådet/Socialstyrelsen, Liber förlag, Stockholm.
- Kylin, Maria (2005). Gröna Fakta 2005:3, *Kojan är barnets sätt att ta plats i världen*. Movium., Alnarp.
- Laike, Thorbjörn, Lindholm, Gunilla & Åkerblom, Petter (1994) Gröna fakta 1994, *Låt skolgårdarna grönska*. Movium, Alnarp.
- Lindholm, Gunilla (1995) Stad & Land nr 129 1995 *Skolgården-vuxnas bilder-barnens miljö*. Movium, Alnarp.
- Lingh, Sigvard (????) *Bedömning på kvarternivå av barns utelek miljö*. Psykologiska institutionen vid Uppsala Universitet, Uppsala.
- Svensson, E. (2001) *Bygg ikapp handikapp*. Svensk Byggtjänst, Elanders Svenskt Tryck AB, Stockholm.
- Sveriges kommuner och landsting, SKL (2008) *Regler i Sverige för lekplatser och lekredskap*. SIS Förlag AB.
- Sveriges kommuner och landsting, SKL (2009) *Säkra lekplatser; olycksförebyggande utformning av lekplatser och lekredskap*. Katarina Tryck, Stockholm-Hammarby.
- Söderström, Margareta, Mårtensson, Fredrika, Grahn, Patrik, Blennow, Margareta (2004) *Utomhusmiljön i förskolan. Betydelse för lek och utevistelse*. Danska läkartidningen aug 2004. Ugeskrift for laege 2004;166:3089-3092.
- Vågberg, Mie (1996) *Kan vi gå ut? En intervjustudie av förskolepersonalens resonemang om trafiksäkerhet i förskolan*. Temaprogram Barn, Trafik, Miljö, Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholm.
- Åkerblom, Petter (2000). Gröna Fakta 2000:4, *Barnens rättigheter – vuxnas skyldigheter*. Movium, Alnarp.
- Åkerblom, Petter (2001). Gröna Fakta 2001:3, *Skolträdgården en plats för lärande och vila*. Movium, Alnarp.
- Åkerblom, Petter (2005). Gröna Fakta 2005:8, *Med himlen som tak*. Movium, Alnarp.

KÄLLOR forts.

Andrahandskällor

Mårtensson, Fredrika (2004). *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*.
Citerar Brown, James.G & Burger, Charles (1984) *Playground designs and preschool children's behaviors, Enviroments and behavior*. 16 (5) 599-626.

Mårtensson, Fredrika (2004). *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*.
Citerar Friluftsförbundet (1998) *Friluftsäventyr för dina barn, Skogsmulleverksamhet godkänd av friluftsförbundet* (trycksak).

Mårtensson, Fredrika (2004). *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*.
Citerar Larsen, Carol.S (1990) *Physical enviroment an child behavior in Vienna Kindergartens, Children's enviroments quaterly*. 7 (1) 37-43.

Mårtensson, Fredrika (2004). *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*.
Citerar Wilhjelm, Hanne (2002) *Context: Barn och omgivelser, virklighet med flere fortolkninger* (Doktoravhandling). Arkitektuniversitetet i Oslo.

Mårtensson, Fredrika (2004). *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*.
Citerar Titman, Wendy (1994) *Special places; special people. The hidden curriculum of school grounds*. Godalming, Surrey, UK: WWF, UK/ Learning through Landscapes.

Mårtensson, Fredrika (2004). *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*.
Citerar Titman, Wendy (2000) *Grounds for Concern. A report on secondary school grounds*. Godalming, Surrey, UK: WWF, UK/ Learning through Landscapes.

Muntliga källor

Lagerström, Tomas. Samtal den 21 januari 2010 vid Institutionen för stad och land, SLU, Ultuna.

Nordin, Kerstin, Berglund, Ulla. Föreläsning under kursen *Stadsrum för barn och unga*, höst 2008, Institutionen för stad och land, SLU, Ultuna.

Thomsen, Henning, föreläsning på Arkitekturdagen 4 dec 2009, Stockholm

Elektroniska källor

Adelsköld N, Nybök H, Palmstierna I, Sidblad S (2009) *Odlingsvärda päron- och äppelsorter*, Tidskrift Fakta – Trädgård på Fritid, utgivningsår 1995, nr 18. (Elektronisk) Tillgänglig: http://chaos.bibul.slu.se/sll/slu/fakta_tradgard_fritid/FTF18/FTF18.HTM (2009-11-27).

Angelfire (2009). *The sacred labyrinth, an ancient meditation tool* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.angelfire.com/tn/SacredLabyrinth/> (2009-11-19).

Asker, Anna (2005). *Ju skojigare gård på dagis desto mer spring och lek* (Elektronisk) Svenska Dagbladet 14 mars. Tillgänglig: http://www.svd.se/nyheter/idagsidan/barnunga/artikel_403723.svd (2009-11-02).

DLH (2009) *ideck* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.viilukeskus.fi/swe/defaultsw.htm> (2009-11-29).

E-planta (2009) *Frukträd* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.eplanta.com/art-1.asp?id=140&iPageID=47> (2009-11-27).

Gustafsson, Michael, email den 21 januari 2010, Nacka kommun fastighetskontor

Kemikalieinspektionen (2007) *Konstgräs* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.kemi.se/upload/Trycksaker/Pdf/Faktablad/FbKonstgras.pdf> (2010-01-11).

Malmö Naturskola (2009) *Måla på asfalt* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.natur.pedc.se/index.asp?IDnr=1633> (2009-11-19).

Mobackes Trädgårdscenter (2009) *Bärbuskar* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.mobackes.se/Produkter/barbuskar.htm> (2009-11-27).

Mobackes Trädgårdscenter (2009) *Hallon* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.mobackes.se/Produkter/hallontips.htm> (2009-11-27).

Mobackes Trädgårdscenter (2009) *Planteringsråd* (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.mobackes.se/Produkter/allmant_om_plantering.htm (2009-11-27).

Nationalencyklopedin (2010) *Psykosocial utveckling* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.ne.se/lang/psykosocial-utveckling> (2010-01-15).

Naturlek (2010) *Rå bark* (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.naturlek.se/prod_bark.php (2010-01-11).

Odlanu (2009) *Vindruvor* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.odlanu.com/bar/vindruvor.shtml> (2009-11-27).

Splendor Plant AB (2009) *Sök i sortimentet* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.splendorplant.se/sp/sortiment.asp> (2009-11-27).

Sveplantinfo (2010) *Växinformation* (Elektronisk) Tillgänglig: [http://www.sveplantinfo.se/bsv/PSPVare?InSprog=SE&InNavnLatinsk=Ribes%20\(Grossularia\)%20Tatjana&InEksternSoegning=N](http://www.sveplantinfo.se/bsv/PSPVare?InSprog=SE&InNavnLatinsk=Ribes%20(Grossularia)%20Tatjana&InEksternSoegning=N) (2010-01-21).

Trygghansa (2009). *Utelek ger friskare barn* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.tryggabarn.nu/barn/page9512.html> (2009-11-02).

Trygghansa.nu (2010). *Kaos utvecklar barnet* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.tryggabarn.nu/barn/Page1295.html> (2010-04-01)

Minska fallolyckorna på lekplatsen med bark! Vi gör hårda fallunderlag mjuka - miljövänligt och till låg kostnad (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.lekplatskontroll.se/bark.htm> (2010-04-01)

“All utveckling sker genom samspel med omgivningen”

Vygotskij (pedagog 1896-1934)

“Upplevelsen är grunden till allt varaktigt lärande”

Gunilla Ericsson (Lundegård, Wickman, Wohlin, 2004, sida 139)

4. UTVÄRDERING AV FÖRSKOLANS UTEMILJÖ

Hur kan man gå tillväga för att bedöma kvaliteten på en befintlig förskolegård ur ett barnlek- och hälsoperspektiv?

INTRO TILL UTVÄRDERING AV FÖRSKOLANS UTEMILJÖ

En utav de främsta orsakerna till mitt engagemang i att förbättra förskole- och skolgårdar är att barnen faktiskt inte kan välja bort att vistas på gården. De är tvunga till att spendera varje dag (utom helgerna) under tio år i dessa ofta "tråkiga" utemiljöerna, som många vuxna inte skulle vilja ha vid sin egen arbetsplats. På så vis är barnen mycket beroende av att vuxna tar sitt ansvar och ser till att det finns utvecklande utemiljöer för dem att leka och vara på. Med tanke på de ökande folkhälsoproblemen (till exempel fetma och depressioner) torde det vara mycket angeläget att rusta upp barns utemiljöer för politiker. Men för att politiker med flera lätt ska få en överblick över hur bra eller dåliga förskolegårdarna i en kommun är, krävs det att det finns en metod till att bedöma detta. En metod som ger en tydlig och logisk utvärdering av en förskolas utemiljö. En utvärdering som stödjer sig på forskning och tydligt visar var och varför det behöver tillsättas resurser till förskolegården. Jag hoppas att den utvärdering av förskolors utemiljöer som jag presenterar i detta kapitel kan vara en del i en sådan metod.

Utvärderingen på följande sidor är tänkt som ett hjälpmedel vid en framtida utveckling av förskolegårdar. Med hjälp av den kan man även få en idé över hur väl den aktuella gården uppfyller de behov av en bra utemiljö som forskningen säger att barn har. När det gäller utemiljöer för barn är det lätt att bara fokusera på säkerhet. Det är dock vår skyldighet att även se till att barns lagstadgade rätt till en utvecklande närmiljö blir verklighet. Utvärderingen säger därför ingenting om säkerhetsaspekter i lekmiljön, vill man läsa mer om säkerhetsaspekter rekommenderas boken *Säkra Lekplatser* som ges ut av Sveriges kommuner och landsting.

Utvärderingen är helt och hållet framtagen som ett verktyg till att förstärka barns rättigheter till en fysiskt och psykosocialt utvecklande utemiljö. Den är med andra ord framtagen ur ett barnrättsperspektiv och framhäver inslag i en utemiljö som uppmuntrar till lek och hälsa.

Alla frågor och påståenden baseras därför på den tolkning jag gjort av forskning och litteratur om barns behov av en lekmiljö. Den aktuella forskningen och litteraturen presenteras i kapitel ett i handboken. För att ytterligare poängtera vikten av kvalitativa utemiljöer vid förskolor stödjer utvärderingen även sig på lagarna i barnkonventionen.

Utvärderingen syftar till att brukas av landskapsarkitekter med flera vid inventering av en förskolas utemiljö. De är även tänkt att kunna utnyttjas av rektorer, pedagoger med flera för att påvisa vad och varför deras gård behöver rustas upp. Utvärderingen kan också leda till att pedagoger själva får inspiration till vad de kan göra i förskolans utemiljö för att den ska bli mer stimulerande för barns utveckling. Generellt sett verkar förskolelärare vara mycket kreativa. Detta är troligen på grund av att de genom åren inte fått mycket resurser till att förbättra förskolebarnens miljöer.

Upphovsrätten på följande sidor tillhör författaren Sara Chronvall.
Sidorna får kopieras men inte spridas.

UTVÄRDERING AV FÖRSKOLANS UTEMILJÖ

Utvärderingen ska användas som ett hjälpmedel vid utveckling av förskolans utemiljö. Med hjälp av utvärderingen kan man lättare sätta fingret på vad i utemiljön som kan eller behöver förbättras.

Utvärderingen främst till för att fyllas i av dig som har ansvar för kvaliteten av förskolans utemiljö. Det vill säga fastighetsförvaltare, landskapsarkitekter eller skolförvaltning. För att få igång en dialog bör du dock diskutera utvärderingen med pedagoger på förskolan.

Alla frågor och påståenden i utvärderingen bygger på den litteratur och forskning som presenteras i kapitel ett i handboken. Innan du fyller i utvärderingen bör du dock ha läst kapitel två och tre i handboken.

Instruktioner:

Gå igenom de riktlinjer som presenteras vid varje fråga.

Sätt ett kryss i den lilla rutan om riktlinjen uppfylls på den specifika förskolegården.

Utifrån hur många riktlinjerna som uppfylls kan du få en uppfattning om hur du ska bedöma varje fråga. Det vill säga var på skalan 1-4 du hamnar vid varje fråga. Sätt en markering runt den siffra du väljer.

För att nå ett resultat adderas sedan de siffror du valt vid varje fråga.

Det är alltså upp till dig som fyller i protokollet att bedöma hur väl den specifika förskolegården stämmer överens med varje frågas riktlinjer.

Diskutera gärna frågorna med de pedagoger som arbetar på förskolan.

1	2	3	4
Mycket dålig	Dålig	Bra	Mycket bra

Exempel:

3. Öppen 1 2 3 4

En större del av utemiljöns samlade lekyta bör ha en anlagd och relativt öppen karaktär.

Landskapet med öppen karaktär bör bestå av:

- grupper av lekbuskage som uppmuntrar till rörelse och går att "gömma" sig i.
- utspridda träd som ger skugga på de ställen barnen uppehåller sig mycket.
- lekbaser i form av lekredskap, ett stort klippblock eller liknande, som ger barnen något att springa emot och samlas kring.
- mindre kuperingar, stockar eller stenar som dramatiserar barnens springande och ger det en riktning.
- huvudsakligen mjuka underlag såsom gräs, konstgräs, gummiastfalt med mera.
- ytor och innehåll som är tillgängligt för barn med rörelsenedsättning.

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

Det finns bara två grupper av lekbuskage på gården. De är mycket populära och det skulle därför kunna planteras fler. Kanske kan man lägga stora barkbitar under buskarna så att barnen inte blir så jordiga när de springer där när det regnar. Barken skulle även skydda buskarnas rötter lite.

UTVÄRDERING AV FÖRSKOLANS UTEMILJÖ

DATUM:

NAMN PÅ FÖRSKOLA:

NAMN OCH YRKE PÅ PERSON SOM FYLLER I UTVÄRDERINGEN:

TELEFONNUMMER TILL PERSON SOM FYLLER I UTVÄRDERINGEN:

Jag har tagit del av utvärderingen och fått en kopia av den:

.....
SKOLLEDNINGENS/REKTORNS UNDERSKRIFT

ALLMÄNT:

1. Utemiljöns storlek 1 2 3 4

Barn leker fler och mer varierade lekar på en stor gård jämfört med en liten. De bråkar heller inte lika mycket när det finns gott om utrymme och intressanta föremål att upptäcka och leka med. På så vis underlättar en stor gård även personalens arbete och deras möjlighet till ett bra värdegrundarbete med barnen. En stor gård leder också till mindre slitage av utemiljön och således till mindre reparationskostnader. Det är därför bra om förskolans utemiljö:

består utav cirka 45 kvadratmeter yta per barn. Uppskatta därför hur många kvadratmeter förskolans utemiljö består utav (exklusive parkering och angöring) och dividera detta tal med antalet barn på förskolan.

Uppskattning av antal kvadratmeter lekyta _____ = _____ m²/barn
Antal barn på förskolan

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

2. Lokalklimat 1 2 3 4

För att uppmuntra till utevistelse ska det finnas:

- samlingsplatser med regn-, sol- och vindskydd.
- vegetation som fungerar som vindskydd om utemiljön har ett vindutsatt läge.
- vegetation som skuggar platser där barnen leker mycket.
- ljuddämpande material om det behövs.
- tillfredställande belysning under vinterhalvåret.
- en fungerande dagvattenavrinning.

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

FEM GRUNDKARAKTÄRER:

3. Öppen 1 2 3 4

En större del av utemiljöns samlade lekyta bör ha en anlagd och relativt öppen karaktär.

Landskapet med öppen karaktär bör bestå av:

- grupper av lekbuskage som uppmuntrar till rörelse och går att "gömma" sig i.
- utspridda träd som ger skugga på de ställen barnen uppehåller sig mycket.
- lekbaser i form av lekredskap, ett stort klippblock eller liknande, som ger barnen något att springa emot och samlas kring.
- mindre kuperingar, stockar eller stenar som dramatiserar barnens springande och ger det en riktning.
- huvudsakligen mjuka underlag såsom gräs, konstgräs, gummiastfalt med mera.
- ytor och innehåll som är tillgängligt för barn med rörelsenedsättning.

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

4. Naturlig 1 2 3 4

En större del av utemiljöns samlade lekyta ska bestå av **befintlig eller anlagd skog**.

Skogen ska:

- kännas vild, stökig och erbjuda en sluten rumslighet.
- ge barnen möjlighet att stanna till och upptäcka löst material, såsom pinnar, myror, skalbaggar, kottar, stenar med mera.
- delvis kunna nås av barn med rörelsenedsättning.
- ge möjlighet till många kojbyggen.
- gynna artrikedomen på förskoleträdgården genom att risiga buskar och död ved sparas, fågelholkar sätts upp et cetera.

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

5. Kuperad 1 2 3 4

Det ska finnas någon sorts backe, kulle eller sluttning i förskolans utemiljö, med fördel flera.

Den kuperade ytan ska:

- på en gård för 4-6 åringar vara minst 2,5 meter hög.
- på en gård för 1-3 åringar vara minst en 1,5 meter hög.
- på sina ställen vara "brant" för att utmana barn och uppmuntra dem till att samarbeta för att komma upp.
- ha åtminstone en backe som är riktad mot norr och ger upphov till snötäckta pulkabackar och isbanor på vintern.
- ha en alternativ väg upp för barn med rörelsenedsättning.

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

6. Rumslighet 1 2 3 4

Utemiljön till förskolan ska vara uppbyggd av rumsligheter. Vissa av "rummen" ska kunna användas som pedagogiska och tematiska rum för exempelvis odling, grillning. Vissa kan även fungera som viloplatser för barnen eller som små krypin att leka i. "Rummen" ska:

- vara varierande i storlek och upplevelse. Vissa rum ska vara platser för låghastighetsaktiviteter såsom vilostunder och "hemliga" kompisträffar. Andra rum ska vara öppna, större rum för höghastighetsaktiviteter såsom spring och vidlyftig lek.
- ha tydliga identiteter och vara delvis avgränsade från varandra med små murar, staket, buskar et cetera.
- ha gångar eller stigar i varierande skala och med varierande markunderlag emellan sig. De flesta av dessa gångar och rum ska vara tillgängliga för barn med rörelsenedsättning.

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

Entrékänsla

Det finns oftast minst tre olika entréer till en förskola och dess utemiljö.

7. Huvudentré(er) till och från förskolan 1 2 3 4

Detta är entrén som möter pedagoger, barn och föräldrar varje morgon. Ibland finns det flera och du får då ge dem ett genomsnittligt poäng. Denna eller dessa entréer ska:

- vara välkomnande, karaktärsfylld och ge den besökande eller förbipasserande ett intryck av förskolans värde.
- ha en utformning som tydligt visar vart entrén ligger.
- ha en väl synlig skylt som förtydligar vart entrén ligger och presenterar förskolan på ett bra sätt.
- ha ett tak precis utanför dörren.
- ha sittplatser för barn och vuxna i sin närhet.
- vara tillgänglig för personer med rörelsenedsättning
- ha en vind- och regnskyddad barnvagnsparkering.
- ha en cykelparkering med tak för personal och besökande.
- inte ha ett lastintag bredvid sig som förstör det välkomnande intrycket entréen ska förmedla. Lastintaget bör vara förlagt på baksidan eller sidan av byggnaden.
- ha en vacker och säker grind som inte upplevs som ett fängelsestaket

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

8. Entré(er) från byggnaden till förskolegården 1 2 3 4

Denna entré ligger ofta på baksidan av förskolan och vänder sig mot själva gården. Har förskolan flera sådana entréer får du ge dem ett genomsnittligt poäng och kommentera nedan om det är något som behöver förbättras vid en specifik entré.

Denna entré ska:

- vara en naturlig övergång mellan inne och ute och bidra till att byggnad och utemiljö upplevs som en enhet.
- med sin utformning bidra till att barn och lärare lockas till att gå ut, genom att den till exempelvis är stor, har glasdörrar eller låga fönster som barnen kan se ut igenom.
- ha ett tak precis utanför dörren.
- ha en altan med flyttbara utemöbler för stora som små. Det ska även finnas möjlighet att sitta under tak på denna altan.
- ha sandlådor eller annan småbarnslek i sin närhet.
- ska vara tillgänglig för personer med rörelsenedsättning.

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

9. Övriga entréer till förskolans utemiljö från omgivning 1 2 3 4

Det brukar även finnas en eller flera entréer från gatan eller framsidan av byggnaden till själva gården. Har förskolan flera sådana entréer får du ge dem ett genomsnittligt poäng och kommentera nedan om det är något som behöver förbättras vid en specifik entré.

Denna eller dessa entréer ska:

- vara markerade på något sätt, exempelvis med två träd, en välkomnande skylt eller en klättrväxtbåge (se sida 31-36).
- vara tillgänglig för personer med rörelsenedsättning.
- ha en vacker och säker grind som inte upplevs som ett fängelsestaket

Plats för förslag till förbättringar eller andra kommentarer:

På sidor 34-39 i handboken hittar du inspirerande entrébilder och förslag på accentväxter som passar vid en entré. Dessa kan fungera som inspiration vid eventuella tillägg eller upprustningar av entrén till förskolan och dess utemiljö.

BARNNS BEHOV AV OLIKA AKTIVITETER:

Vilka aktiviteter uppmuntrar förskolans utemiljö till? Bedöm hur väl utemiljön uppmuntrar till de nedanstående aktiviteterna. På nästa sida hittar du exempel på inslag i en utemiljö som kan uppmuntra aktiviteterna.

Motorik

Dessa är aktiviteter som förbättrar barnens fysiska hälsa och på så vis leder till en bättre folkhälsa.

10. Finmotoriska aktiviteter 1 2 3 4

För att bedöma denna punkt ska du titta efter inslag i utemiljön som inspirerar och uppmuntrar barnen till att använda händerna, exempelvis genom att plocka bär, plantera eller snickra.

11. Grovmotoriska aktiviteter: 1 2 3 4

För att bedöma denna punkt bör du titta efter inslag i utemiljön som främjar mycket rörliga lekar och aktiviteter såsom springning, cykling, klättring, balanslekar och hopp lekar. Dessa kan exempelvis vara gungor, en cykelslinga, en rutschkana, en brant backe, asfaltmönster och labyrinter. Du bör även reflektera över gårdens storlek och hur den påverkar de grovmotoriska aktiviteterna.

Psykosocial utveckling

Dessa är aktiviteter som förstärker värdegrundsarbetet i skolan och leder till en hållbar social utveckling

12. Aktiviteter för de minsta- attraktiva platser för de vuxna: 1 2 3 4

De allra minsta förskolebarnen håller sig nära tryggheten, det vill säga nära pedagogerna. För att dessa barn inte alltid ska behöva vara på samma plats bör det finnas flera platser runt om på gården som är attraktiva för de vuxna. Dessa platser ska erbjuda de minsta barnen en variation av intryck som lockar dem till att upptäcka själva. För att pedagogerna ska trivas bör platsen erbjuda utsikt över gården och det bör finnas sittplatser. Prata med pedagogerna och fråga dem var de brukar befinna sig under utevistelsen.

13. Skapande aktiviteter: 1 2 3 4

För att bedöma denna punkt ska du titta efter inslag i utemiljön som uppmuntrar barnen till att bygga, gräva, måla, forma. Dessa kan exempelvis vara en tillfällig labyrint, bygglek eller en sandlåda. Inslag som uppmuntrar till skapande aktiviteter kan även vara en utomhusscen. Det ska finnas möjlighet till skapande aktiviteter i förskolans utemiljö under hela året.

14. Sinnliga aktiviteter: 1 2 3 4

Denna punkt ska bedömas genom att notera möjligheten till sinnliga upplevelser på gården. Inslag i utemiljön som stimulerar många sinnen kan exempelvis vara sandlådan, sinnesträdgården, lekvänlig vattenavrinning eller bara stenhällar vari det bildats små vattenpölar att plaska i. Det ska finnas möjlighet till sinnliga aktiviteter i förskolans utemiljö under hela året.

15. Sociala aktiviteter: 1 2 3 4

För att bedöma denna punkt ska du titta efter inslag i utemiljön som främjar känslan av gemenskap och samarbete med andra barn och vuxna. Sådans inslag kan exempelvis vara samlingsplatser, bygglek och odling.

16. Aktiviteter som främjar delaktighet: 1 2 3 4

Detta är aktiviteter som ger barnet möjlighet att själv påverka och förändra sin utemiljö. Inslag i utemiljön såsom bygglek, fasadmotiv och asfaltmönster målade tillsammans med barnen, tillfälliga labyrinter skapade tillsammans med barnen, en sinnesträdgård planterad tillsammans med barnen, uppmuntrar alla till delaktighet.

17. Utmanande aktiviteter: 1 2 3 4 5

På gårdar för både yngre och äldre förskolebarn finns det ofta utmaningar som bara de äldre barnen klarar av, medan de yngre får växa sig till att klara av dem. Dessa är aktiviteter som sporrar barnen att våga pröva nya saker såsom att klättra upp på en stor stenbumling eller ett träd, sitta högst upp i lekborgen, springa in i naturmarken bort från närheten och tryggheten invid byggnaden.

Lärande och hållbar utveckling

18. Utomhuspedagogik: 1 2 3 4

Detta kan vara aktiviteter som uppmuntrar till inläring av alfabetet, siffror, växter, kretsloppet med mera. Inslag i utemiljön som kan uppmuntra till sådana aktiviteter är pedagogiska asfaltmönster (ex. alfabetsormar), odlingslådor, komposter eller andra lösa pedagogiska material såsom jättestora tärningar eller plankor med siffror på (se sida 88).

19. Aktiviteter som främjar miljömedvetenhet: 1 2 3 4

För att bedöma denna punkt ska du titta efter inslag i utemiljön som uppmuntrar barn att lära sig om naturen och dess kretslopp. Exempel på sådana inslag kan exempelvis vara en odling, en kompost eller mycket naturmark på gården.

Exempel på inslag i en utemiljö som kan uppmuntra till de olika aktiviteterna

Inslagen är **inte obligatoriska**, utan ger bara idéer till vad du kan titta efter i förskolans utemiljö. De kan hjälpa dig i din bedömning av utemiljöns möjligheter att uppmuntra till olika aktiviteter. Vissa av inslagen uppmuntrar till finmotoriska aktiviteter, andra till skapande och sinnliga aktiviteter och så vidare. Inslagen kan även fungera som inspiration vid eventuella tillägg eller upprustningar av förskoleträdgårdar, bläddra till respektive sida i handboken för läsa beskrivningar och se inspirationsbilder av de olika inslagen.

☐ Entréer.....34-39 Accentväxter och klätteväxter vid en entré	☐ Sittmöjligheter för stora och små...101-103
☐ Funktionell och lekvänlig vattenavrinn...40-43	☐ Samlingsplatser.....104-106
☐ Mindre höjdskillnader.....44	☐ Samlingsplatser med tak.....107
☐ Lekbuskage/miniskogar.....45-46	☐ Viloplats utoms.....108
☐ Kullar för rörelse och samarbete.....47-48	☐ Krypiner.....109-111
☐ Cykelslinga.....49	☐ Sandlådor.....112-113
☐ Spännande och varierande gångar.....50-52	☐ Gungor.....114
☐ Säkra och varierande fallunderlag.....53-56	☐ Rutschkanor.....115
☐ Insprängningsskydd och rumsavdelare.....57-61	☐ Lekborgar.....116
☐ Växter i leklandskap.....62-64	☐ Lekskulpturer.....117-120
☐ Buskar.....65-67	☐ Hinderlek.....121-123
☐ Träd.....68-72	☐ Övriga kreativa lekinslag.....124-125
☐ Frukträd & Bärbuskar.....73-76	☐ Kompost
☐ Sinnes- och fjärilsrabatt.....77-79	☐ Hönshus eller andra djur som barnen tar hand om
☐ Odling.....80-85	☐ Kojor skapade av barn
☐ Bygglek.....86	☐ Leksaksförråd som barnen kan hjälpa till att plocka in i
☐ Flyttbara material.....87-89	☐ Utomhusscen
☐ Asfaltsmönster.....90-91	☐ Stämningsfull utomhusbelysning
☐ Fasadmotiv.....92-93	☐ Andra lekredskap
☐ Labyrinter.....94-95	
☐ Tillfälliga labyrinter.....96-99	
☐ Överflöd av löv, grenar, snö.....100	
☐ Annat? Vad?	☐ Annat? Vad? .....
☐ Annat? Vad?	☐ Annat? Vad? .....
☐ Annat? Vad?	☐ Annat? Vad? .....
☐ Annat? Vad?	☐ Annat? Vad? .....
☐ Annat? Vad?	☐ Annat? Vad? .....

Anteckna om någon av inslagen i förskolans utemiljö är i dåligt skick och behöver rustas upp, anteckna även förslag till förbättringar och återgärder :

RESULTAT AV UTVÄRDERING

För att man lättare ska kunna se vad som behöver förbättras i förskolans utemiljö är resultatet uppdelat i två. Räkna därför först ihop poängen för frågor 1-9 och sedan för frågor 10-18.

→ Utemiljöns storlek, lokalklimat och fem grundkaraktärer

Fråga 1-9

0-9

Denna utemiljö uppmuntrar inte barn till den fysiska och psykosociala utveckling som forskningen säger att de behöver. Kommunen, ägaren, rektorn och personalen med flera borde tillsammans med planerare ta ett samlat grepp över utemiljön och med hjälp av handboken diskutera små och stora återgårdar. Vilka miljöer saknas och hur kan de bli en del av gården?

10-18

Utemiljön till förskolan är troligen för liten och erbjuder inte alla de grundläggande karaktärer en utemiljö för barn bör innehålla för att uppmuntra dem till en hälsosam utveckling. Se över om utemiljön storlek kan utvidgas och gå igenom frågorna 3-9 som handlar om de fem grundläggande karaktärer. Fundera på vad som skulle kunna höja poängsättningen och öka kvaliteten av barnens utevistelse. Kanske behöver man planera om gården, ta hjälp av handboken för att få inspiration och idéer.

19-27

Detta är en bra grund till en förskolas utemiljö som uppmuntrar barn till fysisk och psykosocial utveckling. Det kan dock finnas karaktärer i utemiljön som behöver förstärkas, kanske finns det ingen kulle eller inga tydliga rumsligheter? Aspekter som påverkar lokalklimatet kanske behöver förbättras? Diskutera återgårdar och förbättringar med alla inblandade.

28-36

Detta är en mycket bra grund till en förskolas utemiljö eller en förskoleträdgård. Den ger förutsättningar till mycket vidlyftig lek och rörelse men även till psykosocial utveckling. Finns det tillägg och förbättringar som kan göras för att upprätthålla och utveckla utemiljön? Se till att standarden i utemiljön upprätthålls och att förskoleträdgården blir ett föredöme för andra förskolor.

→ Utemiljöns förmåga att uppmuntra till olika aktiviteter

Fråga 10-19

0-10

Förskolans utemiljö är idag ingen kreativ och stimulerande plats för barn och lärare att vistas på under den största delen av vardagens vakna timmar, detta måste ordnas! Utemiljöns aktiviteter stödjer inte barnens fysiska och psykosociala utveckling. Det krävs att personal, rektor och föräldrar med flera tillsammans med planerare tar ett samlat grepp över utemiljön och diskuterar små och stora återgårdar. Ta gärna hjälp eller inspiration av handboken. Vad saknas och hur kan ni tillsammans skapa en utemiljö som ni kan vara stolta över?

11-20

Utemiljön uppmuntrar idag inte barnen till alla de aktiviteter som stödjer deras fysiska och psykosociala utveckling. Det finns med andra ord stor möjlighet att utveckla gården och på så vis höja kvaliteten på barnens utevistelse nämnvärt. Utemiljöns innehåll kanske inte är tillräckligt varierat eller så är det i dåligt skick och behöver renoveras. Titta i kapitel tre i handboken för att få inspiration och idéer till utformningen av inslag i utemiljön som uppmuntrar till olika aktiviteter. Diskutera återgårdar och förbättringar med alla inblandade, även barnen.

21-30

Denna utemiljö är omsorgsfullt planerad och omhändertagen. Ta hjälp av engagerad personal om de har idéer på insatser som skulle förbättra och öka variationen av utemiljöns upplevelsevärden ytterligare. Se över poängen i protokollet och fundera över vilka återgårdar och tillägg som skulle kunna höja kvaliteten på barnens utevistelse, ta hjälp av handboken. Diskutera dessa återgårdar och förbättringar med alla inblandade, även barnen.

31-40

Förskolans utemiljö erbjuder barn och lärare en mycket stimulerande och kreativ miljö att vistas i under de stora delar av dygnet som de befinner sig där. Alla som är inblandade i utemiljöns utformning bör vara stolta över den. Finns det tillägg och förbättringar som kan göras för att upprätthålla och utveckla miljön? Se till att standarden av miljön upprätthålls och att gården blir ett föredöme för andra förskolor.

TIDSPLAN

Protokollförarens förslag till förbättringar som bör ske:

1) på kort sikt (inom några månader)

2) inom ett år

3) på lång sikt (inom fem år)